

Tartu Ülikool

Avatud Ülikool

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Peeter Tammisto

ISESEISVUSPÄEVA PÜHITSEMINE EESTI VABARIIGIS

1919-1940

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dots. Ago Pajur

Tartu 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
<i>Uurimistöö eesmärk, probleemid ja meetod .....</i>	<i>3</i>
<i>Uurimistöö struktuur .....</i>	<i>5</i>
<i>Allikad ja kasutatud kirjandus .....</i>	<i>5</i>
<i>Tänuõnad .....</i>	<i>9</i>
1. ETTEVALMISTUSED	10
1.1. HOONETE KAUNISTAMINE JA ILLUMINEERIMINE.....	10
1.2. ÄRIDE VAATEAKENDE KAUNISTAMINE.....	14
1.3. RIIGILIPU HEISKAMINE.....	15
2. ISESEISVUSPÄEVA SISSEJUHATUS	18
2.1. ISESEISVUSPÄEVA RONGKÄIGUD	18
2.2. ISESEISVUSPÄEVA PIDULIK SISSEJUHATUS KESKÖÖL.....	20
2.3. TORNIDE MUUSIKA	22
2.4. PIDULIK JUMALATEENISTUS	24
3. SÕJAVÄEPARAAD.....	27
3.1. PARAAD – KUS JA MILLAL	28
3.2. OSALEJAD	31
3.3. PARAADI KORRALDUS.....	36
4. PIDULIKUD AKTUSED	43
4.1. ESINDUSAKTUS TALLINNAS	43
4.2. TALLINNA KOOLIÕPILASTELE KORRALDATUD ÜHISAKTUSED.....	47
4.3. MUUD AKTUSED	49
4.4. AKTUSEKÕNED.....	50
5. ISESEISVUSPÄEVA ÕNNITLUSED JA PEOÕHTUD	57
5.1. ISESEISVUSPÄEVA ÕNNESOOVID RIIGIVANEMALE.....	57
5.2. PIDULIKUD VASTUVÕTUD JA PEOÕHTUD TALLINNAS.....	58
5.3. ISESEISVUSPÄEVA BALL JA BANKETID.....	59
5.4. PIDUÕHTUD VÄLJASPOOL PEALINNA.....	62
KOKKUVÕTE.....	64
SUMMARY	69
INDEPENDENCE DAY CELEBRATION IN THE REPUBLIC OF ESTONIA 1919 – 1940	69
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	74
LISAD	77
LIHTLITSENTS LÕPUTÖÖ REPRODUTSEERIMISEKS JA LÕPUTÖÖ ÜLDSUSELE KÄTTESAADAVAKS TEGEMISEKS.....	87

SISSEJUHATUS

Uurimistöö eesmärk, probleemid ja meetod

Uurimistöö eesmärk on selgitada välja, kuidas pühitseti Vabariigi aastapäeva Eestis esimesel omariikluse perioodil 1919–1940 ning tõlgendada iseseisvuspäeva pühitsemist eesti rahva ühiskondliku mälu kontekstis. Selle tõlgenduse kohaselt on uurimistöös välja selgitatud iseseisvuspäeva pühitsemise ja ühiskondliku mälu vastastikuse seose mõju eestlaste kuvandile oma identiteedist.

Käesoleva uurimuse lähtealuseks on arusaam, et kollektiivne mälu on rahva identiteeditunnetuse kujundaja.¹ Nii üksikisiku kui ka kogukondlikul tasandil on üks inimkonna kesketest vajadustest teadlikkus oma identiteedist. „Kes ma olen” ja „kust ma tulen” on küsimused, mis kerkivad juba lapsepõlves. Kogukondlik identiteet rajaneb ühisel minevikul, mida kogukonna liikmed ühiselt jagavad. Teatud kollektiivsetele mälestustele rajatud kogukonna püsimiseks tuleb neid mälestusi talletada ja edasi anda. Peter Burke on visandanud viis peamist kollektiivse mälu vahenduskanalit: suulised, kirjalikud, visuaalsed, tegevuslikud ja ruumilised kanalid. Eestlaste Vabariigi aastapäev asetub samasse ritta nagu inglaste Remembrance Day (11. november), ameeriklaste iseseisvuspäev (Independence Day, 4. juuli) ja prantslaste Bastille vallutamise aastapäev (14. juuli) tegevuslike mälu vahenduskanalitena. Need on mälestuse põlistamise tähtpäevad, millega on seotud tähtpäevale omased mälestamise rituaalid. Need rituaalid on mineviku taastendamine, mälutoimingud, ent samas on need ka katsed teatud minevikutõlgendusi määrata, mälu kujundada ja nõnda ühiskondlikku identiteeti konstrueerida. Nõnda on taoliste tähtpäevade rituaalid kollektiivsed taasesitused.² Selles valguses käsitleb käesolev uurimus Eesti iseseisvuspäeva pühitsemist tegevusliku mälu vahenduskanalina, mis omakorda mängib rolli eestlaste kollektiivse mälu ja ühiskondliku identiteedi kujundamises.

Uurimuses on ka silmas peetud mäletamises esinevat kalduvust korrastada ettekujutusi ja mälestusi tuntud ja tuttava skeemi ehk raamistiku järgi. Näiteks piirkondades, kus loeti palju piiblit – varauusaegses Euroopas – moodustasid

¹ Kollektiivse mälu ja identiteedi seoste kohta vt. Marek Tamm. Monumentaalne ajalugu: esseid eesti ajalookultuurist – *Loomingu Raamatukogu* nr. 28-30/2012. Lk. 89-93.

² Peter Burke. *Varieties of Cultural History*. Ithaca: Cornell University Press, 1997. Lk. 43-49.

piibllilood selle raamistiku. Prantsusmaa protestandid on näiteks veel 19. ja 20. sajandil „mäletanud”, kuidas katoliiklased märgistasid protestantide mahalöömiseks nende maju Pärtliöö veresauna ajal 1572. a.³ Eestlastes oli omariikluse ajal 1918.-1940. aastatel (ja on seda tänaseni) tugevalt juurdunud valguse-pimeduse-koidu skeem oma ajaloost, mille järgi helgele ja õndsale muistsele vabadusele järgnes pime orjaaeg vägivaldse ristiusustamisega ja millele omakorda järgnes koiduaeg ärkamisajast oma riigi loomiseni. Eestlased tundsid end sellel kolmandal, lootusrikkal koiduajal elavana, elujõulisena. Uurimus käsitleb iseseisvuspäeva pühitsemist sellest eestlaste mäletamise raamistikust lähtuvana.

Esimene samm käesolevas uurimistöös on Vabariigi aastapäeva pühitsemise eraldiseivate pidulike toimingute tuvastamine. Iga selline toiming on osa terviklikust toimingute jadast, mis lõppkokkuvõttes ongi iseseisvuspäeva pühitsemine. Need toimingud on:

- 1) hoonete dekoreerimine ja illumineerimine
- 2) hommikune tornide muusika ja pidulik jumalateenistus
- 3) kaitsevägede paraad
- 4) pidulik aktus
- 5) piduõhtu ja ball

Uurimistöõ peamised küsimused on:

- 1) Kuidas iseseisvuspäeva pühitsemine kandis edasi avalikke, ühiseid mälestusi ja kas see aja jooksul muutus?
- 2) Milleks kasutati neid minevikumälestusi ja kas mälestuste kasutus aja jooksul muutus?
- 3) Millise arengu on iga käsitletud toiming läbi teinud ja milline oli selle 1930. aastate lõpuks väljakujunenud vorm?

Iga ülalmainitud pidulikku toimingut on allikate põhjal uuritud uurimistöõ peamiste küsimuste valguses, mille tulemuseks moodustub tervikpilt iseseisvuspäeva pühitsemisest ühiskondliku mälu kanalina. Kuigi mõningad võrdlusmomendid tänapäeva iseseisvuspäeva pühitsemise kommetega tulevad uurimise käigus ette, põhjalik ja süstemaatiline võrdlus esimese omariikluse perioodi ja tänapäeva kommete vahel ei kuulu käesoleva uurimuse eesmärkide hulka.

---

³ Ibid. Lk. 49-52.

Uurimistöö struktuur

Uurimistöö struktuur lähtub eespool kirjeldatud uurimismeetodist. Igale toimingule iseseisvuspäeva pühitsemises on pühendatud eraldi peatükk. Iga peatükk kokkuvõtvalt asetab selle teemaks oleva toimingu oma hinnangulisele kohale iseseisvuspäeva pühitsemises tervikuna. Peatükid on kronoloogilises järjekorras, järgides nende teemaks olevate toimingute asetleidmist Vabariigi aastapäeval. Nõnda pakub uurimistöö struktuur tingliku iseseisvuspäeva koondportree hommikust õhtuni.

Uurimuse esimeses peatükis on ülevaade pidupäeva ettevalmistustest. Hoonete kaunistamise teema hõlmab riigilipu väljapaneku korda majadele ning ka esimesele omariikluse perioodile omast äride vaateakende kaunistamist. Teine peatükk käsitleb hommikusi, pidupäeva sissejuhatavaid üritusi nagu esimese omariikluse perioodi iseäralik äratusmuusika tornidest ja pidulik jumalateenistus ning lisaks ka pidupäeva sissejuhatavaid üritusi nagu iseseisvuspäeva puhul korraldatud rongkäike. Kolmas peatükk on peamiselt pühendatud Tallinnas korraldatud iseseisvuspäeva paraadile: kirjeldatakse sellest osavõtjaid ning paraadi ülesehitust koos selles toimunud muutustega läbi aastate. Neljanda peatüki teema on iseseisvuspäeva pidulikud aktused, nii Tallinnas peetud esindusaktused väliskülalistele ja kõrgematele riigitegelastele kui ka koolilastele korraldatud ühisaktused ning teised pealinnas ja teistes Eesti piirkondades korraldatud aktused. Siin on vaadeldud ka kõnede sisu ja pikkust ning ka kõnemeestele mõeldud aktuse kõnekavasid. Viimane peatükk sisaldab mõningaid tähelepanekuid iseseisvuspäeva puhul korraldatud ballide ja piduõhtute kohta nii pealinnas kui ka Eesti erinevates paikades. Lisaks puudutab see peatükk riigivanema kommet omariikluse esimesel perioodil võtta oma ametlikus residentsis vastu iseseisvuspäeva õnnesoove.

Allikad ja kasutatud kirjandus

Käesoleva uurimuse teemat ei ole teadaolevalt sel kujul varem uuritud. Laiemas plaanis on aga olemas arvestatav kogus ajalookirjandust Eesti Vabariigi traditsioonide ja sümbolika kohta. Artur Taska on Eesti sümbolikat põhjalikult uurinud ning välismaal avaldanud eraldi raamatud Eesti lipust, hümni ja vapist.⁴

---

⁴ Artur Taska. Sini-Must-Valge 100 aastat. Montreal: Eesti Üliõpilaste Seltsi Vanematekogu, 1982; Artur Taska. Eesti hümn. Lund, 1983; Artur Taska. Eesti vapp. Lund, 1984.

Artur Taska teosega võrdväärselt põhjaliku raamatu Eesti hümnist on kirjutanud ka Küllö Arjakas.⁵ Justkui Artur Taska triloogia jälgedes on Küllö Arjakas lisanud värske uurimuse Eesti lipust.⁶ Eesti lipu 120. juubeliaasta puhul korraldati 2004. a. ajalookonverentsi Tartus ja selle konverentsi materjalid on koondatud 2007. a. avaldatud kogumikku.⁷ See kogumik laiendab eespool mainitud lipuga seotud teostes sisaldavat teavet nii lipu ajaloo osas kui ka lipu tähenduse osas sümbolina. Kogumik pöörab muuhulgas tähelepanu sellele, kuidas suhtuti riigilippu omariikluse perioodil. Põhitõed Eesti hümnist, lipu ja vapi kohta on lühidalt ja lihtsas stiilis esitatud 2002. a. avaldatud brošüüris, mille autor on Mare Kask.⁸ Koos Pille Kippariga on Küllö Arjakas koostanud lühikese ülevaate Eesti Vabariigi pühadest ja tähtpäevadest.⁹ Hannes Walter on kirjutanud põhjaliku uurimuse Eesti teenetemärkidest Vabadusristist spordiaumärkideni.¹⁰ 1935. a. ilmus Vabadusristi kavaleride album, mille omalaadse järjena on pärast Eesti iseseisvuse taastamist koostatud Vabadusristi kavaleride täielik register.¹¹ Mati Straussi eestvedamisel on koostatud kaheköiteline suureformaadiline album „Vabadussõja mälestusmärgid”, mis annab põhjaliku ülevaate Vabadussõja monumentidest ruumilise mälu vahenduskanalina.¹² Artur Taska on ka avaldanud uurimuse Eesti mälestusmärkidest, keskendudes hävitustööle, mida nõukogude võim läbi viis.¹³

Käesolev uurimus iseseisvuspäeva pühitsemise ajaloost kuulub Eesti Vabariigi riiklike traditsioonide seni väheuuritud ajaloo alla. Uurimus on seotud ka Vabadussõja mälestuse ajaloo, kuna oluline osa iseseisvuspäevale pühendatud üritustest rõhutas Vabadussõja veteranide austamist ja sõjas langenute mälestamist. Sellisena on käesolev uurimus ka osa Eesti sümbolika- ja militaarajaloost. Kultuuriajaloo plaanis on käesolev uurimus katse uurida üht osa eestlaste mentaliteetide ajaloost. Käesoleva töö põhjalikud kultuuriloolised eelkäijad on Inna Põltsami teos „Söömine-joomine

⁵ Küllö Arjakas. Eesti hümn. Tallinn: Menu, 2012.

⁶ Küllö Arjakas. Eesti lipp. Tallinn: Menu, 2013.

⁷ Eesti lipp 120. Toimetajad: Meelis Burget ja Toomas Hiio. Tallinn: EÜS Kirjastus, 2007.

⁸ Mare Kask. Eesti hümnist, lipu ja vapi saamisloog. Tallinn: Maalehe Raamat, 2002.

⁹ Eesti Vabariigi pühad ja tähtpäevad. Koost. Küllö Arjakas, Pille Kippar. Tallinn: Eesti Rahvaülikooli Metoodikakabinet, 1991.

¹⁰ Hannes Walter. Eesti teenetemärgid. Tallinn: Miniplast Pluss, 1998.

¹¹ Eesti Vabadusristi kavalerid. Koost. August Traksmann jt. Tallinn: Vabadusristide Vendade Ühenduse Keskjuhatus, 1935; Mati Strauss, Jaak Pihlak, Ain Krillo. Eesti Vabaduse Risti kavalerid. Register. Viljandi: Viljandi Muuseum, 2004.

¹² Vabadussõja mälestusmärgid I. Koost. Mati Strauss. Keila: M. Strauss, 2002; Vabadussõja mälestusmärgid II. Koost. Mati Strauss. Keila: M. Strauss, 2005.

¹³ Artur Taska. Eesti hävitatud ja hävitamatuid mälestusmärke. Lund, 1986.

keskaegses Tallinnas” ja „Pidustused keskaegse Liivimaa linnades”, mille on kirjutanud Anu Mänd.¹⁴

Käesoleva uurimuse kirjutamiseks kasutatud kirjanduse seast tuleb esile tõsta Peeter Saani raamatut Eesti riigimuusikast, mis käsitleb Eesti riikliku ja sõjaväelise tseremoniaalmuusika kujunemist ja Eesti sõjaväeorkestreid aastatel 1918-1940 ning sisaldab käesoleva uurimuse teemaga seotud teavet „Presidendi marsi” saamisloo ning ka Tallinna sõjaväeorkestrite kohta.¹⁵ Kerttu Soansi koostatud „Rääkiv plekk-kruus ja teisi raadiojutte” annab täiendavat teavet raadioaparaatide leviku kohta Eestis Ringhäälingu esimestel aastatel 1920. aastate lõpus, mis annab aimu iseseisvuspäeva ürituste ülekannete levikust ringhäälingu kaudu.¹⁶ Enn Tarveli koostatud kogumik Eesti julgeolekupoliitikast kuni 1940. aastani annab põhjaliku ülevaate Eesti kaitseväge käsutuses olnud sõjatehnikast, mida võis omakorda teatud ulatuses näha ka iseseisvuspäeva paraadidel.¹⁷ Seda teavet soomusmasinate osas täiendab Tiit Noormetsa ja Mati Õuna raamat Eesti soomusmasinatest 1918-1940.¹⁸ Nii Merike Jürjo teos Tallinna linnavalgustuse ajaloost kui Eduard Alamaa ja Aleksander Kivi koostatud teos Tallinna asustus- ja ehitusajaloost kirjeldavad Tallinna tänavavalgustuse arengut.¹⁹ Need teosed kokku annavad asjaliku ettekujutuse elektri tänavavalgustuse olukorrast Tallinnas Eesti Vabariigi algaastatel ja sellele eelneval ajal. Jürjo raamat sisaldab ka fotosid iseseisvuspäeva puhul illumineeritud hoonetest. Robert Nermani Kalamaja ajalugu sisaldab teavet Kalamaja tänavate valgustuse kohta.²⁰ Peter Englund essee pimeduse ja valguse suhtest eeltööstuslikus Euroopas aitab mõista rahva vaimustust hoonete elektrilampidega illumineerimisest.²¹ Ülevaade tänujumalateenistuste ajaloost leidub isa Francis X. Weiseri käsiraamatus kristlikest

¹⁴ Inna Põltsam. Söömine-joomine keskaegses Tallinnas. Tallinn: Argo, 2002; Anu Mänd. Pidustused keskaegse Liivimaa linnades 1350-1550. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2012.

¹⁵ Peeter Saan. Eesti riigimuusika ja sõjaväeorkestred. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, 2008.

¹⁶ Rääkiv plekk-kruus ja teisi raadiojutte. Koost. K. Soans. Tallinn: Maaleht, 2006.

¹⁷ Sõja ja rahu vahel. I köide: Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani. Peatoimetaja Enn Tarvel. Tallinn: S-Keskus, 2004.

¹⁸ Tiit Noormets ja Mati Õun, Eesti soomusmasinad: soomusautod ja tankid 1918-1940. Tallinn: Tammiskilp, 1999.

¹⁹ Merike Jürjo. Tallinn tuledes: linnavalgustuse ajalugu. Tallinn: KH Energia-Konsult, 2011; Tallinn: Linna asustus- ja ehitusajaloolisi materjale seitsmes köites. V köide. Koost: E. Alamaa ja A. Kivi. Tallinn: Eesti NSV Riiklik Ehituskomitee, 1966.

²⁰ Robert Nerman. Kalamaja ajalugu. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 1996.

²¹ Peter Englund. Pimedusest ja valgusest. – *Mineviku maastikud: ajaloolised esseed*. Tallinn: Olion, 2005. Lk. 179-183.

pühadest ja kommetest.²² Kontseptuaalset lähenemist kollektiivsele mälule ja selle seosele kollektiivse identiteediga on aidanud lahti mõtestada Marek Tamm „Monumentaalne ajalugu” ja Peter Burke’i „Varieties of Cultural History”.²³

Uurimustöö allikad on aastatel 1919–1940 Eestis ilmunud ajalehed, mis on kõik digitaalsel kujul Rahvusraamatukogu andmebaasis interneti kaudu kättesaadavad. Keskne tähelepanu on iseseisvuspäevale järgnevatel päevadel ilmunud ajalehtede numbritel, mis sisaldavad reportaaže ja pidustuste kirjeldusi. Uuritud on ka 23.-24. veebruaril ilmunud ajalehtede numbreid, kus leidub eelseisva pidupäeva kavasad ning 1927. aastast alates ka raadio saatekavasid, kus on kirjas, millised iseseisvuspäeva üritused ringhääling kavatses eetris otse ülekanda. Iseseisvuspäeva pühitsemise kohta käivat asjakohast teavet on leitud järgmistest üleriiklikest väljaannetest: *Kaja* (1920–1935), *Päevaleht* (1919–1940) ja *Vaba Maa* (1920–1938). Nendes lehtedes leidub teavet nii pealinnas kui ka mujal Eestis toimunud. Iseseisvuspäeva kohta käivad artiklid *Teatajas* sageli kattuvad *Kajas* leiduvatega, kuid täiendavat teavet on leitud *Teataja* numbritest aastatel 1924, 1925, 1927 ja 1938. Käesoleva uurimuse jaoks vajalikku teavet sündmuste kohta Tallinnas, Tartus ja Tartumaa teistes paikades leidub ajalehes *Postimees* (1919–1940). Iseseisvuse esimeste aastate kohta on andmeid leitud ka ajalehtedest *Tallinna Teataja* (1919–1922) ja *Sotsiaaldemokraat* (1919, 1921), ning iseseisvusaja viimaste aastate kohta ajalehtedest *Maa Hääl* (1940) ja *Uus Eesti* (1936–1940). *Uus Eesti* kattuvad mõned iseseisvuspäeva ürituste kohta käivad artiklid üks-ühele *Teatajas* avaldatud artiklitega. Vähemal määral on teemasse puutuvat teavet leitud ka *Rahvalehest* (1924, 1925, 1927) ja *Uudislehest* (1933). Maakondades aset leidnud iseseisvuspäeva sündmuste kohta on teavet ammutatud ajalehtedest *Järvamaa*, *Järva Teataja*, *Lääne Elu*, *Võru Teataja*, *Lõuna-Eesti*, *Meie Maa*, *Saaremaa*, *Vaba Saaremaa*, *Pärnumaa Teataja*, *Pärnu Postimees*, *Oma Maa*, *Sakala*, *Põhja Kodu* ja *Virulane*. Käesoleva uurimustöö autor on üritanud arvesse võtta asjaolu, et ajakirjanduse üldine praktika lühendada ja lihtsustada sõnumeid leheruumi kokkuhoiu eesmärgil võib põhjustada ebatäpsusi kajastuses. Kõige rohkem materjali leidub Tallinna kohta, mis võimaldab süstemaatilist andmete võrdlust ja analüüsi. Samas mitmed piirkonnad nagu näiteks

²² Francis X. Weiser, *Handbook of Christian Feasts and Customs*. New York: Harcourt, Brace and Co., 1958.

²³ Marek Tamm. Monumentaalne ajalugu: esseid eesti ajalookultuurist. – *Loomingu Raamatukogu* nr. 28-30/2012; Peter Burke. *Varieties of Cultural History*. Ithaca: Cornell University Press, 1997.

Kihnu, Ruhnu jt väikesaared ning Narva-tagune ala pea üldse ei kajastu ajakirjanduses. Iseseisvuspäeva sündmused aga olid põhimõtteliselt sarnased kõikjal Eestis. Seetõttu on uurimus paratamatult Tallinna-keskne, kuid just sündmuste sarnasuse tõttu annab uurimus ka üldise ettekujutuse iseseisvuspäeva pühitsemisest kogu riigis.

Riigiarhiivi (ERA) fondist 48 (Portfellita ministri kantselei) on leitud kasulikku teavet iseseisvuspäeva aktusekõne kõnekava ning kõnekava levitamise kohta 1925. a. Fondis 957 (Välisministeerium) on materjale X iseseisvuspäeval Välisministeeriumi ruumides riigivanem Jaan Tõnissoni poolt korraldatud piduliku õhtusöögi kohta. Teave iseseisvuspäeva kõnekavade kohta 1930. aastate lõpuaastatel asub fondis 1093 (Informatsiooni Keskus). Selles fondis on ka huvitavat teavet iseseisvuspäeva ürituste korraldamise kohta 1940. aastal ning nõukogude baaside tõttu kehtinud eriolukorra ja selle mõju kohta iseseisvuspäeva kavadele.

Tänuõnad

Täna oma juhendajat dotsent Ago Pajurit väga põhjaliku analüüsi ja konstruktiivse kriitika eest käesoleva uurimistöö läbiviimises. Väga lahkelt on oma nõu ja soovitusi pakkunud selle tööga seoses ka dr. theol. Riho Saard, Kaitseväge peakaplan emeeritus Tõnis Nõmmik, Eesti Mälu Instituudi teadur Aivar Niglas, Kaitseväge orkestri peadirigent kolonelleitnant Peeter Saan, Eesti Mälu Instituudi juhataja Meelis Maripuu ja Eesti Riikliku Sümfooniaorkestri kontrabasside rühma kontsertmeister Mati Lukk ning kõiki neid täna südamlikult. Minu eriline tänu kuulub minu abikaasale Kerttu Soansile, kes on selle uurimistöö esimene lugeja ja kõige nõudlikum arvustaja.

1. ETTEVALMISTUSED

Kronoloogiliselt esimene Vabariigi aastapäevaga seotud tegevus oli hoonete dekoreerimine ja illumineerimine. Seda tööd tehti eelneval päeval, vahetevahel ka varem. Vaatluse alla tulevad ametlike hoonete dekoreerimine ja illumineerimine, äride vaateakende pidupäevakohaseks kujundamine ja riigilippude heiskamine. Linna kaunistamise mõtte oli anda linnale pidulik ilme ja tekitada peopäeva meeleolu, samuti lisada riiklikule pidupäevale väarikust. Käsitletud on ka 1934. a. asutatud Riikliku Propaganda Talituse (edaspidi RPT) rolli kaunistamise juures.

1.1. Hoonete kaunistamine ja illumineerimine

Hoonete kaunistuseks kasutati pidulikel sündmustel traditsiooniliseks kujunenud vanikuid, pärgasid ja kuuseoksi. Dekoreeriti riigiasutuste ja omavalitsuste hooneid, koolimaju, raudteejaama hooneid jne. 1919. a. on Tallinnas pärgadega ehitud hoonete seas mainitud endine ringkonnakohtu maja ja linna tütarlastegümnaasiumi fassaad. Kino-teater Passaaž oli ehitanud koguni auvärava pealkirjaga „24. veebruaril 1918. a. Elagu Eesti Vabariik!“. Rahvusmeelses vaimus võeti mitmes kohas saksakeelsed poesildid maha.²⁴ Kuigi sõda käis vene enamlaste vastu, näitas saksakeelsete siltide mahavõtmine, et viha sakslaste vastu polnud kuhugi kadunud. Seda elati lõpuks välja sama aasta suvel Landeswehri sõjas. Elusrohelist kasutati jätkuvalt hoonete kaunistamiseks kogu iseseisvusperioodi vältel. (vt. Lisa 1)

Ajakirjandus pööras suurt tähelepanu hoonete illumineerimisele. Eriti esimestel aastatel kirjeldati seda kui imeasja. Ajakirjanikud võtsid ette jalutuskäike läbi linna, et kirjeldada ja hinnata hoonete illumineerimislahenduste mõjuvust ja kunstipärasust. Tallinna vanalinnas ja selle lähemas ümbruses olid tänavad iseseisvuspäeva õhtutel paksult rahvast täis. Inimesed lihtsalt jalutasid tundide kaupa külmas talvises õhtupimeduses ja imetlesid pidulikult illumineeritud hooneid. Raekoja fassaadil särasid elektritähed E. W. ja nende kõrval Rooma number parajasti käesoleva iseseisvuspäeva järjekorranumbriga. „Katkestamatu rahvavool sammus, vaatas pidutundega. Sõjaministeeriumi hoone karniisidel pimestas silmi elektrilampide rida. Näis tänavusel vabaduspühal olevat midagi uut, midagi

---

²⁴ Päevaleht, 25.02.1919.

kütkestavamat...’’²⁵ Gaasilaternatega võrreldes enneolematu valgusjõuga elektrilambid kutsusid esile vaimustust ja elevust. „K. 7 (kella 7) paiku hakkab raekoja tornist kiirteheitja puistama pimestavat valgust üle linna. Tervet Viru uulitsat tabab ere kiirte vihm. Lööb päevavalgeks. [...] Vanal turul valgust nii laialt, et loe lähedalt ajalehte. [...] Oli valgust, tundus nagu soojemgi.’’²⁶

Tänapäeva inimesele võib olla kummaline mõelda, et veel 1920. aastatel võis kogu atraktsioon seisneda lihtsalt elektrituledega illumineeritud hoonete vaatamises. Tuleb aga meeles pidada, et tänapäeva linnainimene pole arvatavasti kunagi kogenud tõelist pimedust. Isegi maal paistab öötaevas enamasti ikka kusagilt mõne asula valgustuse kuma. Rootsi ajaloolane Peter Englund on kirjutanud essee pimedusest ja valgusest,²⁷ mis värvikalt manab silme ette milline pimedusemeri ümbritses eelindustriaalset inimest maal lõkke ääres ning toas viletsate peergude või küünalde väreleva valguse paistel. Eestlaste kui põhjamaa rahva esivanematele oli see tugev kontrast ööpimeduse ja päevavalguse vahel lahutamata osa nende maailmast. Pika talveöö pilkane pimedus oli täis igasuguseid ettekujutusi. Valguse võidukäik läbitungimatu pimeduse üle on suhteliselt hiljutine. Tallinna tänavaid hakati gaasilaternatega valgustama 1865. a. detsembris, varem olid kasutusel lambipiirituse- ja petrooleumilaternad. Gaasilaternate valgusjõud oli siiski üsna nõrk ja kohati jäi isegi alla valgustuspiirituse laternatele. Gaasilaternate võrk aga kattis vaid vanalinna ja Tallinna alevite peatänavaid. Kalamajas näiteks oli 1920. aastate algul tänavavalgustus väga puudulik või puudus üldse. Sama võib öelda ka teiste vanalinnast väljapoole jäävate linnaosade kohta. Alles 1920. aastal pärast Vabadussõja lõppu hakati Tallinna tänavate valgustamiseks elektrilampe paigaldama, esialgu vaid vanalinnas Tornide väljakul.²⁸ Võrreldes gaasivalgusega oli elektrivalgus tõeline kvaliteedihüpe, kuid lisaks sellele tuleb meeles pidada, et kuue aasta vältel (1914–1920) Esimese maailmasõja, Saksa okupatsiooni, ja Vabadussõja aegadel oli Tallinna linn üldiselt pimendatud või ebaregulaarselt valgustatud mõne üksiku

²⁵ Kaja, 25.02.1925. Siin ja edaspidi on kõik vanas kirjaviisis ajalehtedes trükitud tekstid loetavuse huvides edasi antud uues kirjaviisis.

²⁶ Teataja, 27.02.1925.

²⁷ Peter Englund. Pimedusest ja valgusest. – *Mineviku maastikud: ajaloolised esseed*. Tallinn: Olion, 2005. Lk. 179-183.

²⁸ Tallinna tänavavalgustuse arengu kohta vt. Tallinn: Linna asustus- ja ehitusajaloolisi materjale seitsmes köites, V köide. Koostajad E. Alamaa ja A. Kivi. Tallinn: Eesti NSV Riiklik Ehituskomitee, 1966. Lk. 231-233, 235, 244. Tallinna linnaosa Kalamaja tänavavalgustuse kohta vt. Robert Nerman. Kalamaja ajalugu. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 1996. Lk. 125.

laternaga.²⁹ Samuti tuleks teada, et elektri tänavavalgustus ei vahetanud gaasivalgustust välja ühe hoobiga. Elektri tänavavalgustuse võrku laiendati pikkamisi samm-sammult ning kogu omariikluse perioodi vältel toimis gaasiga töötava tänavavalgustuse võrk paralleelselt.³⁰ Alles 1949. a. tehti põhimõtteline otsus kogu Tallinna tänavavalgustus viia üle elektrienergiale.³¹ Nõnda olid elektrilampidega kaunistatud hooned juba iseenesest vaatamisväärsus ning rahva jätkuv vaimustus säravalt illumineeritud hoonete üle ei tohiks sugugi üllatav olla. Oma uudsuses ületas hoonete illuminatsioon uudiskünnise.

Iseseisvuspäeva auks hakati hooneid elektrilampidega kaunistama 1924. aastal, vaid neli aastat pärast Tallinna tänavavalgustuse elektrifitseerimise algust. Tallinna raekoja tornile paigaldati helgiheitja ning sõjaministeeriumi hoone, Kapsi elektritarvete äri Harju tänaval, Harju maakonnavalitsuse hoone ja raudteejaama hoone olid kõik illumineeritud.³² Samal 1924. a. alustati hoonete illumineerimist elektrituledega ka teistes Eesti linnades. Narva raekoda ja tuletõrjedepoo olid elektrilutuledes, helgiheitja oli paigaldatud raekoja torni ja vanikutega kaunistatud plakatid pealkirjadega „Elagu vaba Eesti!” ja „Truuks jääme isamaale!” olid üle tänava riputatud ja elektriga valgustatud.³³ Tartu raekoja fassaadil oli elektrituledes „E. W.” ja hiigelsuur elektrilamp põles raekoja platsil.³⁴ Elektrituled ehtisid linnavalitsuse hooneid ja tuletõrje seltsimaja Rakveres ning Võru õpetajate seminari fassaadil seisis number „VI” elektrituledes.³⁵ Siit on näha, et kuigi riigivalitsus ja omavalitsused olid põhilised hoonete illumineerimise korraldajad, leidis ka eraettevõtjaid ja eraseltse, kes seda eeskujuga järgisid. Läbi 1920. aastate ja 1930. aastatesse avaldasid ajalehed põhjalikke illuminatsioonide kirjeldusi.

Narvas korraldati iseseisvuspäeval 1925. a. valguse installatsioon, mis veel tänapäevalgi mõjuks kaasaegsena. Kunstnik Rudolf Sajori poolt valmistatud päevakohaste pealkirjadega plakatid projitseeriti raekoja, Suure tänava kiriku ja Hermanni kindluse välisseintele. Seda võiks tänapäeval nimetada installatsioonikunstiks. Käesoleva uurimuse raames näib see olevat ainus teadaolev

²⁹ Merike Jürjo. Tallinn tuledes: linnavalgustuse ajalugu. Tallinn: KH Energia-Konsult, 2011. Lk. 133.

³⁰ Ibid., lk. 140-147, 152-183.

³¹ Ibid., lk. 197.

³² Kaja, 25.02.1924.

³³ Põhja Kodu, 26.02.1924; Postimees, 25.02.1924.

³⁴ Postimees, 25.02.1924.

³⁵ Vaba Maa, 26.02.1924; Võru Teataja, 26.02.1924.

juhtum, kus installatsioonikunst lülitati iseseisvuspäeva pidustustesse. Lisaks sellele demonstreeriti õhtul kell seitse raekoja seinal päevakohase sisuga filme.³⁶ See on ühtlasi üks näide sellest, et talviselt külm ilm ei heidutanud korraldamast vabaõhuüritusi nagu vabaõhukino. Mujal käesolevas uurimuses näeme, et sageli korraldati näiteks Narvas ja Pärnus iseseisvuspäeva auks vabaõhukontserte. Muusikat mängiti iseseisvuspäeva hommikuti ka tornides, trotsides ebamugavusi, mida talvine ilm valmistas nii kuulajatele kui ka esinejatele.

1927. a. Tartus lülitati korruga sisse kõik ilutuled raekoja platsil kui raekoja kell lõi 12 keskööl ja algas 24. veebruar 1927 – raekoja fassaadil seisis „E W 9”. „On süüdatud Suurel turul Kapsi hiigla elektripirn, mis valgust heidab kaugele ja kõrgele. [...] Nagu pimedast ööst on saanud hele päikesepaiste mingi nõiasõna abil.”³⁷ Rahvahulk oli seda oodates kogunenud Raekoja platsile. Kui valgus sisse lülitati, kõlasid raekoja tornist fanfaarid. Kaitseliidu maleva staabihoone rõdule oli kogunenud Vabadusristi Vendade malevkonna orkester, mis nüüd hakkas mängima koraali „Oh võtkem Jumalat suust, südamest nüüd kiita!” Sellele järgnes kohe riigihümn. Iseseisvuspäeva algus juhatati sama moodi sisse kesköötunnil järgmisel aastal Vabariigi juubelpidustuste raames. Ilutulede pidulikku sisselülitamist Tartus on mainitud ka 1933. ja 1935.³⁸ aastal. Seda Tartule ainulaadset kommet käsitlet ka järgmises peatükis seoses pidupäeva alustamisega muusikaga.

Nagu juba eelpool mainitud, osales 1934. a. alates RPT aktiivselt ja üleriigiliselt Vabariigi aastapäevaga seonduvates dekoreerimistes ja illumineerimistes, aluseks enda koostatud juhendid. Analoogselt 1936. a. käivitatud kodukaunistamise kampaniale sooviti, et kogu riik ehiks end igal aastal riigi sünnipäevaks pidulikult, väarikalt ja maitsekalt. RPT soosing võis mõjutada ka näiteks Petseri linnavalitsust, kelle määrusega pakuti 1938. a. majaomanikele välisilluminatsiooniks tasuta elektrivoolu.³⁹ See on näide sellest, kuidas üritati rahvast ergutada lisaks traditsioonilistele vahenditele kasutama oma hoonete kaunistamises ka elektrivalgust.

Pika Hermanni torn oli 1938. a. juubeli aastapäeva õhtul valgustatud. (vt. Lisa 2) Sealsamas Toompeal korraldati tol õhtul ka tulevärk, mis kestis umbes kümme

³⁶ Põhja Kodu, 26.02.1925.

³⁷ Postimees, 27.02.1927.

³⁸ Kaja, 25.02.1933; Postimees, 25.02.1933; Kaja, 25.02.1935.

³⁹ Päevaleht, 25.02.1938.

minutit. Tulevärgi kõrghetkel moodustas tulekiri taevasse sõnad „Elagu vaba Eesti!“⁴⁰ Ei saa välistada tulevärgi korraldamist ka teistel iseseisvuspäevadel, kuid andmeid teiste juhtumite kohta pole leitud. Tuleb arvestada, et XX aastapäeva pühitsemise visuaalne külg oli üleüldiselt seninägematult uhke.

1.2. Äride vaateakende kaunistamine

Esimesest iseseisvuspäevast alates kaunistati ja kujundati äride vaateaknaid pidupäeva vaimus. Tüüpilised kujunduselemendid olid riigitegelaste portreed, värvilised kangad, rahvusvärvidega linnid, pärjad, vanikud ja kuuseoksad. Õhtul lisasid mõned ärid kompositsiooni küünlaid ning 1920. aastate keskpaigast hakkasid ärid järjest rohkem kasutama oma vaateakende kompositsioonides ka elektrilampe. Võrus olevat 1924. a. paaril äri vaateaknal olnud värvilised vahelduvad elektrituled.⁴¹ 1925. aastal teatatakse, et pea kõik ärid Tallinna kesklinnas on ilustatud. „Üksikute uulitsate vahel näib nagu võitlus käimas. Püütakse algupärasem ja moodsam teistest olla.“⁴² Võrreldi ärisid Harju, Pikal ja Viru tänavatel. Nähtavasti oli Rahvaulikooli raamatukauplus suhetes riigivõimudega eriseisundis, kuna selle vaateaknale paigutati iseseisvuspäeva eel Sõjamuuseumi arhivaale, nagu näiteks iseseisvusmanifest.⁴³ Teised ärid pidid oma vaateakende kaunistamisel hakkama saama ülalmainitud käepärasemate vahenditega.

Äride vaateaknaid on kriitiliselt terava pilguga vaadeldud ka näiteks 1939. a. mitte ainult seisukohalt, mis on sobilik ja küllalt väärikas meie rahva suure pidupäeva pühitsemiseks, vaid ka vaatenurga alt, mis katsub aimata, mida välismaalased nähtud vaateakende põhjal meist arvata võiks. Arvustaja arvates polnud meie rahvas end just paremast küljest näidanud. „Väga palju torkas silma maitsetust ja lohakat puudulikkust. [...] ...kui juba dekoreerida ja ilustada, siis nii, et see ei riivaks kellegi ilu- ega sündsusetunnet. [...] ...meie paremate poegade portreed asetatakse igasuguse pudukauba, lippude-pitside ja kingade vahele. Ja liiatigi raamimata portreed, kõverasse tõmbunud paberilehed.“⁴⁴ Üks RPT mitmetest ülesannetest oli sedasorti möödalaskmiste ärahoidmine. Selle nimel koostas RPT dekoreerimise ja

⁴⁰ Ibid.; Uus Eesti, 25.02.1938.

⁴¹ Võru Teataja, 26.02.1924.

⁴² Päevaleht, 25.02.1925.

⁴³ Hugo Kuusneri kiri peaministrile 08.02.40. – ERA.2124.3.520, l. 4–5.

⁴⁴ Päevaleht, 25.02.1939.

illumineerimise üldised juhendid iseseisvuspäevaks. Näiteks 1940. a. äride vaateakende dekoreerimise ja illumineerimise juhendi punkt nr. 6 teatab järgmist: „Eesti riiklikku iseseisvust ja rahvust kujutavat dekoratiivset kompositsiooni võiks teostada ikka ja ainult rakenduskunstnike kaasabil väärilise kunstilise mõju saamiseks”.⁴⁵ Niisiis oli kogu sõjaelse vabadusperioodi vältel kombeks äride vaateaknaid iseseisvuspäeva puhul kaunistada. Tänapäeva ärimehed seda traditsiooni enamasti enam ei järgi.

1.3. Riigilipu heiskamine

„Lipuehtes linn” on üks enamlevinud väljendus, mida on aastast aastasse kasutatud linna pidupäevamiljöö kirjeldamiseks. Rahvuslipu väljapanek maja ette nõuab kõige vähem pingutust, ettevalmistust ja kulutust ning igalt kodanikult oodati, et lipp lehviks iga maja ees. 1919. a. aga polnud see sugugi nii lihtne. Ei saanud lihtsalt kauplusesse astuda ning endale valmis lippu osta – lipp tuli ise õmmelda. Sõjaoludes oli aga kõigest puudus, ka kangast. Õiget värvi sinist kangast oli pea võimatu leida. „Majades pandakse Eesti lipud välja, mille sinine harva, kus õigele värvile vastab. Kuid riidepuudus ei luba valikut teha, asi seegi, kui Eestit tähtsal päeval millegagi saaks austada.”⁴⁶

1930. aastatel, kui sõda oli ammu läbi ja kangas oli vabalt kättesaadav, ei olnud enam õige lipusinise puudumise suhtes nii leplik. Ka lohakus lippude korrashoius pakkus ainst nurisemiseks. „Päiksepaistega aga paistis ka eriti silma, et meie lippudega pole kõik korras. Puhtaid, õigevärvilisi lippe ainult harva. Enamuses aga luitunud, määrdunud, tuhmunud värvid. Harju uulitsal võis näha koguni kummalisi värvide kombinatsioone: tumeroheline – must – lahja-roheline, sini-must-roosa...”⁴⁷

Haapsalus 1920. a. aga aimati lippude puudumise taga olevat mitte kangapuudus, vaid hoopis vajakajäämine riigitruuduses, või baltisakslastest majaomanike protesti uue riigikorra vastu. „Imelik oli, et paljudest majadest, mis Vene ja okupatsiooni aeg kõik lippudega ehitud olid, nüüd lipud ei lehvunud. Mäletan,

⁴⁵ Üldised juhendid dekoreerimise ja illumineerimise alal Eesti Vabariigi 22. aastapäevaks, veebruar 1940. – ERA.1093.1.317, l. 45-50.

⁴⁶ Päevaleht, 25.02.1919.

⁴⁷ Kaja, 25.02.1934.

kui Seckendorff siin käis, ei olnud maja, kust Saksa lipp mitte välja ei oleks lehvitud. Igal majaomanikul oli ta lühikese ajaga muretsetud ja linn oli eeskujulikult puhas. Kas Haapsalu majaomanikud tõesti kahe aasta jooksul ei ole suutnud endale Eesti sinine-must-valge lippu muretseda?”⁴⁸ Saksa Oleviste koguduse vaestemaja elanikud Tallinnas aga läksid 1927. a. passiivsest keeldumisest aktiivse protesti peale välja – maja ette oli pandud valgete äärtega must lipp. Nende sakslaste sõnul oli Vabariigi aastapäev neile leinapäev.⁴⁹ Oleviste koguduse vaesed polnud ainsad, kes olid tol aastal rahulolematud. Kohalikud sakslased boikoteerisid iseseisvuspäeva pidustusi 1927. a. üldse – protestimärgiks selle vastu, et riik oli võtnud Toomkiriku enda kätte.⁵⁰ Lipu puudumine aga on sageli ka lihtsalt märk loidusest ja ükskõiksusest iseseisvuspäeva pühitsemise suhtes. Koerus jättis 1927. a. taolise loiduse tõttu kohalik kaitseliidu juhatus iseseisvuspäeva üritused üldse korraldamata. Majadel olid vaid üksikud riigilipud ja „kohalikul kaupmehel Kadakal oli see koguni ümberpöörduvalt varda külge kinnitatud!”⁵¹

1939. a. koostasid politseinikud protokollid neile majaomanikele, kes panid oma maja ette määrdunud ja pleekinud lippe või kelle lipp „kujutas endast ebamäärast värvi riideräbalat”.⁵² See on näide, kuidas 1935. a. algatatud RPT kampaaniaga „Eesti kodule Eesti lipp“ kaasnes politseiline kontroll lipu määruste korrektse täitmise üle. Selline politseiline kontroll on 1930. aastate teise poole autoritaarse perioodi nähtus, mida pole täheldatud Eesti demokraatliku perioodi ajal. Vastupidiselt ajakirjanduse positiivsele üldtoonile, mis jätab mulje, et rõhuv enamus siiski pani riigilipu lehvima, on ka avaldatud arvamust, et lipu kasutamine polnud 1920. aastatel üldse eriti levinud, pigem oli suhtumine lippu isegi leige, eriti maapiirkondades. Sellele leigusele pakkus seletuse 1940. aastal kaitseliidu ülem kindralmajor Johannes Orasmaa, väites, et Eesti iseseisvuse algaastatel puudus riigilipu kultus ning selle tarvitamise külg ja kord oli veel vähe välja kujunenud. Nõnda polevat lipu kampaania olnud autoritaarse korra meelevaldne ja näitlik katse isamaalisust iga hinna eest rõhutada ja upitada, vaid oli mõeldud reaalselt tajutud vajakajäämise korrigeerimiseks.⁵³

⁴⁸ Tallinna Teataja, 27.02.1920.

⁴⁹ Rahvaleht, 26.02.1927.

⁵⁰ Teataja, 01.03.1927.

⁵¹ Järvamaa, 01.03.1927.

⁵² Päevaleht, 25.02.1939.

⁵³ Eesti lipp 120. Toimetajad: Meelis Burget ja Toomas Hiio. Tallinn: EÜS Kirjastus, 2007. Lk. 44-45.

Kui tänapäeval jäetakse riigilipp lehvima üle öö Võidupüha ja jaanipäeva vahel, siis vähemalt 1938. a. Vabariigi XX aastapäeva puhul lehvis riigilipp valgustatud Pika Hermannini torni tipus terve iseseisvuspäeva öö.⁵⁴ Napid andmed ei luba kinnitada, kas see oli kombeks igal iseseisvuspäeval. Sel samal iseseisvuspäeval oli Tallinna Vabadusplats rahvusvärvidega erakordselt uhkelt ehitud. EKA (Eestimaa Kinnituse AS) maja ja Gloria-Palace esisele oli püstitatud kahekümnest sini-mustvalge kangastega lipumastist kolonnaad, üks igale vabadusaastale. Aukülaliste tribüüni taha olid püstitatud kõrged valged mastid, mille külge olid riputatud suured sinised kangad. Keskel olid teistest kõrgemad mastid ning nende külge olid riputatud riigilipu värvides kangad, kuhu oli paigutatud riigivapp ja selle alla number XX. Numbrit ümbritses kuldne tammepärg. Vasakul poolel sinist värvi kangaste taustal oli aastaarv 1918, paremal poolel aastaarv 1938.⁵⁵

Hoonete kaunistamine ja lippude heiskamine toimusid visuaalse mälu vahenduskanalina. Pidupäeva visuaalne kujundus rõhutas iseseisvuspäeva erilisust, mis peaks inimestele sisendama päeva tähendust ja riigi loomise mälestusi. Hooned kaunistati elava rohelisega ning alates 1924. aastast järjest rohkem elektrituledega. Äride vaateakende kaunistuses kasutati järjest rohkem elektritulesid küünalde asemel. Vabariigi esimeste aastate juhuslikest kangastest kokkuõmmeldud lipud hakkasid 1923. aastal asenduma ühtlustatud mõõtmete ja värvitoonidega lippudega samal aastal välja antud määruse kohaselt.⁵⁶ Eesti lipu tähtsust pidupäevade visuaalses kujunduses rõhutas ülalmainitud eesti lipu levitamise aktsioon.

---

⁵⁴ Päevaleht, 25.02.1938.

⁵⁵ Päevaleht, 25.02.1938; Vaba Maa, 25.02.1938; Teataja, 25.02.1938.

⁵⁶ Siseminister andis välja määruse 20. jaanuaril 1923. a. riigilipu seaduse elluviimise kohta. Riigilipu seadus võeti vastu 27. juunil ning jõustus 16. juulil 1922. a. See määras lipu proportsiooniks 7:11 ning rukkilillesinine lipu sinise välja õigeks tooniks. Vt. Eesti lipp 120, lk. 34-36. Vt. ka Külle Arjakas. Eesti lipp. Tallinn: Menu, 2013. Lk. 67-68.

2. ISESEISVUSPÄEVA SISSEJUHATUS

Siiani on käesolev uurimus keskendunud pidupäeva ettevalmistustele. Nüüd tulevad tähelepanu alla esimesed pidupäeva üritused, mis sisustasid iseseisvuspäeva hommikut. Enamasti kella 8 ja 9 vahel hommikul algas esimesele omariikluse perioodile omane äratusmuusika. Tüüpiliselt kell 10–11 hommikul peeti kirikutes pidulikku jumalateenistust. Peatüki alustuseks tulevad aga vaatluse alla erinevad iseseisvuspäeva puhul korraldatud rongkäigud. Kuigi mõned rongkäigud korraldati ka tõepoolest iseseisvuspäeval, leidsid need enamasti aset eelneval õhtul. Nõnda käsitleb käesolev uurimus rongkäike iseseisvuspäeva sissejuhatavate üritustena, mida vaadeldakse koos tornide muusikaga ja tänujumalateenistustega.

2.1. Iseseisvuspäeva rongkäigud

Iseseisvuspäeva puhul korraldati õhtutundidel rongkäike, kus osalejad kandsid tõrvikud. Sellised rongkäigud olid pilkupiüüdvad ning tekitasid elevust. Reeglina korraldati tõrvikurongkäigud iseseisvuspäeva eelõhtul, kuid alati ja kõikjal ei pruukinud see nii olla ning vahel leidsid need aset alles iseseisvuspäeva enese õhtutundidel.

1920. aastatel oli traditsiooniks kohaliku tuletõrje poolt korraldatud tõrvikutega rongkäik iseseisvuspäeva eelõhtul Kuressaares. Esimene taoline rongkäik toimus Kuressaares 23. veebruari õhtul 1920. aastal. Tollel rongkäigul löid kaasa gümnaasiumi vanemad õpilased.⁵⁷ 1924. a. lükkus see rongkäik paksu lume tõttu edasi ning peeti erandkorras 24. veebruari õhtul.⁵⁸ 1927. a. rongkäigu ajal lahvas Kuressaare serval tulekahju. Tuletõrjujad jätsid rongkäigu pooleli ja ruttasid tulekahju kustutama.⁵⁹ 1928. a. rongkäik osutus selle traditsiooni hiilgeaja lõppakordiks.⁶⁰ 1929. a. iseseisvuspäev möödus raske ikaldusaasta sünge varju all ja lisaks kannatas rahvas suure gripilaine küüsis. Nagu iseseisvuspäeva paraad, nii jäi ka tuletõrjujate rongkäik

---

⁵⁷ Meie Maa, 28.02.1920.

⁵⁸ Meie Maa, 27.02.1924.

⁵⁹ Meie Maa, 26.02.1927.

⁶⁰ Meie Maa, 28.02.1928.

ära, kuna rongkäigu korraldamist oleks peetud tollastes oludes sündsusetuks.⁶¹ Järgnevatel aastatel ei saanud tuletõrjajate tõrvikutega rongkäik enam õiget hoogu sisse. Vaid 1935. a. korraldati see rongkäik taas, kuid järgnevatel aastatel ei ole seda enam mainitud.⁶²

Tallinna Meestelaulu Selts korraldas tõrvikutega rongkäiku kahel korral, 1924. ja 1925. aastal järjestikku. 1924. a. peeti rongkäik 24. veebruari õhtul ja läks läbi Tallinna vanalinna riigivanema maja ette, kus esitati kaks isamaalist laulu.⁶³ Järgmisel aastal toimus rongkäik iseseisvuspäeva eelõhtul ning seekord lisaks Meestelaulu Seltsile osalesid ka muusikakoor *Edu*, tehnikumi korporandid, Jahimeeste Selts, Majaomanikkude Selts, selts *Lootus* ja kohalik Läti Selts. Rongkäik läks läbi linna Toompeale välisministeeriumi hoone ette, kus esitati „Mu isamaa” ja „Kaunimad laulud”.⁶⁴

Üks haripunkt tõrvikutega rongkäikude korraldamises saabus 1928. a. iseseisvuspäeva juubelipidustustega. Iseseisvuspäeva eelõhtul korraldas Tallinna kaitseliidu malev üle ühe kilomeetri pikkuse rongkäigu Mere puisteelt Toompeale riigivanema maja juurde, saateks kaks suurt orkestrit. Kaitseliitlased olid täies lahingukorras, püssid õlal ja padrunid vööl.⁶⁵ Samal õhtul veidi enne kaitseliidu rongkäiku olevat ka Kaitseväe ühendatud õppeasutuse jala- ja mereväekadetid korraldanud tõrvikutega rongkäigu läbi Tallinna.⁶⁶ Tartus korraldasid üliõpilased samal õhtul tõrvikutega rongkäigu kahe orkestriga, sihiga raekoja plats. Iseseisvuspäeva õhtul korraldati tõrvikutega rongkäike Paides ja Rakveres, ning Tartus läksid umbes 2000 keskkooli õpilast kahe orkestri saatel tõrvikutega läbi linna. Samal õhtul korraldasid noorsepad ja Ülemaaline Eesti Noorsoo Ühendus (ÜENÜ) taolise rongkäigu Kadriorust Toompeale riigivanema maja juurde. Selle rongkäiguga liitusid tuletõrjajad. Rongkäik tuli Toompealt alla Vabaduseplatsile, kus noored demonstreerisid publikule võimlemist ja iluharjutusi tõrvikutega.⁶⁷

---

⁶¹ Meie Maa, 26.02.1929.

⁶² Meie Maa, 25.02.1935.

⁶³ Kaja, 25.02.1924; Rahvaleht, 27.02.1924; Teataja, 26.02.1924; Vaba Maa, 26.02.1924.

⁶⁴ Rahvaleht, 25.02.1925; Vaba Maa, 25.02.1925.

⁶⁵ Kaja, 25.02.1928.

⁶⁶ Vaba Maa, 25.02.1928.

⁶⁷ Kaja, 25.02.1928.

Tuletõrjajad korraldasid 1933. a. iseseisvuspäeva õhtul tõrvikutega rongkäigu Tallinnas sihiga Vabaduseplats, kuhu orkestrid jäid rahva lõbustuseks mängima. Enamasti aga olid tõrvikurongkäigud 1930. aastatel seotud Vabadussõjas langenute mälestusega. Nõnda korraldasid 1933. a. iseseisvuspäeva eelõhtul vabadussõjalased rongkäigu langenute mälestuseks kaitseväge kalmistule Tallinnas. Samal õhtul korraldasid kaitseväge, kaitseliit, tuletõrje ja õppursõdurid samalaadse rongkäigu Rakveres ning Scoutspataljon, kaitseliit, tuletõrje ja skaudid vastava rongkäigu Haapsalus.⁶⁸ Taoliste rongkäikude korraldamist on mainitud 1936.-1938. aastatel Tapal, Türil, Paides, Viljandis ja Tallinnas.⁶⁹ Tõrvikurongkäigu teisenenud variant leidis aset 1940. a. iseseisvuspäeva eelõhtul Narvas, kus linnapea süütas tõrviku raekoja platsil ja noorsoo organisatsioonid viisid tõrviku ratsaeskordil kalmistule, kus sellest süüdati leinaküünlad Vabadussõjas langenute kalmudel.⁷⁰

2.2. Iseseisvuspäeva pidulik sissejuhatus keskööl

1927. a. Tartus nihkus iseseisvuspäeva pidulik algus hommikutundidest ettepoole, keskööle. Eelmises peatükis on juba mainitud iseseisvuspäeva alguse suurejoonelist pühitsemist seal keskööl seoses iseseisvuspäeva puhul ülesseatud elektritulede sisselülitamisega. Elektritulede sisselülitamise eel mänginud fanfaarid ning sellele järgnenud orkestrimuusika kaitseliidu maleva staabi rõdult haakub käesolevas peatükis käsitletava kombega alustada iseseisvuspäeva muusikaga vabas õhus.⁷¹

Mis puudutab kesköist kontserti Tartu raekoja platsil koos elektriilutulede sisselülitamisega iseseisvuspäeva pühitsemise alustamiseks, siis seda korrati suurejooneliselt 1928. a., mil olevat kokku kogunenud hinnanguliselt 10 000 inimest.⁷² Taolise kontserdi kordamist mainitakse järgmisena alles 1933. a., mil lisaks raekoja südaõistele kellalöökidele kostis kolm kahuripauku. Sel korral olevat tuisuse ilma tõttu rahvast kogunenud vähevõitu.⁷³ Viimast korda mainiti seda kommet lühidalt 1935. a., kirjeldamata rahva osalust ja kontserdi osa, ning Tartu enda leht

⁶⁸ Kaja, 25.02.1933; Kaja, 26.02.1933.

⁶⁹ Päevaleht, 25.02.1936; Päevaleht, 25.02.1937; Päevaleht, 25.02.1938; Päevaleht, 26.02.1938.

⁷⁰ Järva Teataja, 26.02.1940.

⁷¹ Postimees, 25.02.1927.

⁷² Kaja, 25.02.1928; Postimees, 25.02.1928.

⁷³ Kaja, 25.02.1933; Postimees, 25.02.1933.

Postimees jättis keskõise tulede süütamise üldse mainimata.⁷⁴ Kuivõrd raekoja ilutulede süütamine keskõöl Tartus traditsiooniks sai, jääb nende väheste mainimiste põhjal lahtiseks. Kõige suuremat vaimustust tekitas see 1927. ja 1928. aastal. 1933. ja 1935. aastal on seda märgitud pigem teisejärgulise sündmusena, mis vahepealsetel aastatel võis jääda uudisekünnisest allapoole ning võis ka vabalt üldse toimimata jääda.

Ka ringhääling juhatas iseseisvuspäeva sisse pidulikult südaöö, kui mereväe orkester mängis Raimund Kulli juhatusel Tallinna ringhäälingu stuudios.⁷⁵ Järgmistel aastatel jätkas ringhääling samas vaimus keskõise kontserdiga iseseisvuspäeva alustuseks. Ringhäälingu keskõine tervitus saabunud Vabariigi aastapäevale algas traditsiooniliselt punkt kell 00:00 riigihümniga, millele kohe järgnes radiokontsert. Kümme aastat järjest 1928.-1937. a. esines sellel kontserdil Tallinna kaitseliidu Kalevi malevkonna puhkpilliorkester.⁷⁶ Kadettide laulukoor esines koos orkestriga 1928. a. Kuni 1933. aastani juhatas orkestrit Aleksander Habermann, alates 1934. aastast Julius Vaks. 1928. a. andis ringhääling enne riigihümni eetrisse endise Päästekomitee liikme Konstantin Pätsi kõne iseseisvuspäeva puhul.⁷⁷

Raadiokavad aastatest 1930-1934 näitavad, et eetriaeg kell 23:30 kuni 00:00 iseseisvuspäeva eelõhtul oli määratud mõne riigitegelase iseseisvuspäevale pühendatud kõne jaoks. Kõne pidasid Jaan Tõnisson 1930. a., professor Ants Piip 1931. a., üks nimetamata jäänud Vabariigi valitsuse esindaja 1932. a., kaitseminister kindral Aleksander Tõnisson 1933. a. ja Vabadussõja-aegne ülemjuhataja kindralleitnant Johan Laidoner 1934. a. 1936. a. lühendati kõneaega poole võrra ja Ernst Säreava kõne saabuva iseseisvuspäeva puhul algas sel aastal kell 23:45. Raadiokavad ei maini sellist kõnet 1935. a. ega 1937. aastast alates ka edaspidi.

1938. aastast alates ei alanud iseseisvuspäev ringhäälingu eetris enam riigihümniga ning vastavateemalist kõnet pole ka enam mainitud. Selle asemel anti iseseisvuspäeva eelõhtul kella 23-st kuni keskõöni ringhäälingu stuudiost otse-eetrisse

⁷⁴ Kaja, 25.02.1935.

⁷⁵ Kaja, 26.02.1927; Raimund Kull (1882-1942) oli mereväe orkestri kapellmeister 1919.-1927. a. kuni tolle orkestri likvideerimiseni. Vt. Peeter Saan. Eesti riigimuusika ja sõjaväeorkestrid. Tartu 2008, lk. 138.

⁷⁶ Päevaleht, 24.02.1928; Päevaleht, 24.02.1929; Päevaleht, 23.02.1930; Päevaleht, 23.02.1931; Vaba Maa, 24.02.1932; Päevaleht, 23.02.1933; Päevaleht, 23.02.1934; Päevaleht, 23.02.1935; Päevaleht, 23.02.1936; Vaba Maa, 23.02.1937.

⁷⁷ Kaja, 25.02.1928.

kaitseliidu Kalevi malevkonna puhkpilliorkestri kontsert eesti helitöödest. 1939. aastal toodi kontsert ettepoole (algas kell 22:10 ja lõppes kell 23:30) ning kaitseliidu orkestri vahetas välja ringhäälingu orkester Priit Nigula juhatusel. Sama orkestrit juhatas Olav Roots 1940. aastal, mil kontsert algas kell 22:00 ja lõppes 23:05.⁷⁸ Siit paistab, et vaimustus, mis innustas kohe, iseseisvuspäeva esimesel tunnil tervitama saabunud pidupäeva hümmi ja kontserdiga hakkas 1930. aastate lõpul raugema, vähemalt kavade koostajate puhul.

2.3. Tornide muusika

Tänapäeval algab iseseisvuspäev päikesetõusul piduliku lipuheiskamisega Toompeal. Eesti ajakirjanduses kuni 1940. aastani ei mainita kordagi taolist tseremooniat. 1920. aastal aga sai alguse tornide muusika traditsioon. Tol aastal Pärnus iseseisvuspäeva hommikul kell 8 „kõlab Elisabeti kiriku tornist pasunakoori pühalik koraali viis”.⁷⁹ Järgmisel korral mainitakse tornide muusikat 1925. aastal, mil see kõlas hommikul kell 9 Tallinna pritsimaja ja kirikute tornidest.⁸⁰ „Meeldivaks kombeks on saanud meil tähtsaid päevi alata muusikaga kiriku tornides varajasel hommikutunnil. Need viis minutit, mil pühalikult kõlavad koraali helid „Ligemal Jumal sul...” on liigutavaks sissejuhatuseks suurele päevale, mis paneb inimest tõsiselt mõtlema päeva tähtsuse üle.”⁸¹ Siit näib, nagu oleks see „meeldiv komme” juba aastaid kuulunud iseseisvuspäeva traditsiooni juurde. See võib nii olla, ent arvestades kuivõrd üksikasjalikult kajastasid ajalehed iga-aastast iseseisvuspäeva pühitsemist ning asjaolu, et ajavahemikus 1921-1924 ei maini ükski leht kordagi tornide muusikat, tundub vähetõenäoline, et muusikat küll mängiti hommikuti tornides, kuid see ei ületanud uudistekünnist. Pigem võib arvata, et pasunakoori etteaste 1920. a. Pärnu Elisabeti kiriku tornis oli erand ja mõne aasta pärast algava kombe ettekuulutaja. 1925. aastal mängisid pasunakoorid ka Tartu, Viljandi, Paide, Pärnu, Nõmme ja Narva tornides.⁸²

1926. aastast saame täpsema ülevaate tornide muusikast Tallinnas. Tegevusse olid haaratud mitmed orkestrid. Üks nimetamata puhkpilliorkester mängis Jaani kiriku

⁷⁸ Päevaleht, 23.02.1938; Päevaleht, 23.02.1939; Päevaleht, 23.02.1940.

⁷⁹ Pärnu Postimees, 26.02.1920.

⁸⁰ Rahvaleht, 25.02.1925.

⁸¹ Päevaleht, 25.02.1925.

⁸² Kaja, 26.02.1925; Sakala, 26.02.1925; Järvamaa, 27.02.1925; Oma Maa, 26.02.1925; Pärnu Postimees, 26.02.1925; Postimees, 25.02.1925; Päevaleht, 25.02.1925.

tornis. Vigastatud Sõjameeste puhkpilliorkester mängis Kaarli kiriku tornis, kuid pole mainitud, kas ühes või mõlemas tornis. Pikk Hermann oli kaitseliidu orkestri päralt. Tuletõrjeorkester oli sedavõrd hoos, et mängis järjest kahes tornis: esmalt ronis ta raekoja torni tippu ja seejärel läks enda koju ja mängis pritsimaja tornis.⁸³

Muusikaseltsi *Edu* orkester oli erakordselt tegus 1928. a. juubeliaastapäeva hommikul. Orkester võttis riigivanem Jaan Tõnissoni vastu tervitusmarsiga Toompea lossi platsil hommikul kl. 9, mil riigivanem oli teel Riigikogu pidulikule koosolekule. „Samal ajal andis „Edu” seltsi esimees riigivanemale orkestri nimel edasi muusikapala, mis vabariigi juubelpäevaks riigivanemale eriliselt komponeeritud ja pühendatud.”⁸⁴ Sealt ruttas *Edu* orkester mängima Kaarli kiriku torni ja seejärel veel Jaani kiriku torni. Samal hommikul mängis linnateenijate orkester raekoja tornis, milleks nad pidid eelnevalt oma kontrabassi mööda torni välisseina nõoriga üles vinnama, kuna pill ei mahtunud torni kitsast keerdreppist üles.⁸⁵

Käesoleva uurimistöo autor ronis 1. mail 2012. a. Tallinna raekoja torni tippu koos Eesti Riikliku Sümfooniaorkestri kontrabassi rühma kontsertmeister Mati Lukiga, et hr. Lukk saaks professionaalse muusiku pilguga hinnata orkestri esinemise võimalusi tolles kitsas tornis. Raekoja kell toetub ühele jämedale puidust konstruktsioonile, mis teeb torni tipus viibimise veelgi kitsamaks. Sellel käigul mõõdetud torni läbimõõt on 2,35 m, mis annab maksimaalseks põrandapinnaks 17,36 m², millest tuleb lahutada trepiauk ja puitkonstruktsiooni tuge alla jääv pind. Jämedalt võib arvestada umbes 12 m², kus inimesed saaksid seista. Tornüüri paksus on 0,5 m ja üks puhkpilli mängija saaks vabalt seista aknaavas ning suunata oma pilli aknast välja. Aknaid on raekoja torni tipus kuus. Juhul kui raekoja kella toe konstruktsioon torni tipus on tänapäeval ligilähedane sellele, mis see oli 1928. aastal, mahuks kontsertmeister Luki hinnangul raekoja torni tippu maksimaalselt 10-liikmeline ansambel, kuhu kuuluks ka kontrabass. Ta oletab, et peale kontrabassi, mis pidi bassi helisid andma, pidanuksid kõik teised pillid olema puhkpillid, kuna teised keelpilli liigid ülevalt tornist kaugele ei kostaks.

⁸³ Kaja, 26.02.1926; Päevaleht, 25.02.1926.

⁸⁴ Päevaleht, 25.02.1928.

⁸⁵ Ibid.

Tornide muusika traditsioon jätkas iseseisvuspäeva hommikuti. Näiteks, 1928. a. juubeliaastapäeval mängiti muusikat tornides ka Tartus, Narvas, Võrus, Valgas, Rakveres ja Paides.⁸⁶ Kuigi ilm iseseisvuspäeval 1929. a. oli sedavõrd külm, et iseseisvuspäeva paraadid jäid kõikjal ära, mängiti ikkagi koraali Peetri kiriku tornist Narvas tol hommikul.⁸⁷ Orkester mängis Paide kirikutornis iseseisvuspäeva hommikul 1932. aastal,⁸⁸ kui Tallinnas oli selleks liiga külm ja paraad jäi taas ära. 1933. a. iseseisvuspäeva hommikul mängis *Edu* puhkpilliorkester taas Jaani kiriku tornis. Tallinna linnateenijate orkester esines taas raekoja tornis, seekord koraalidega „Ärgake, nüüd vahid hüüdvad” ja „Võta nüüd Issandat”. „Taheti veel kolmandatki laulu alustada, kuid 10-kraadine pakane oli pillid kinni külmetanud.”⁸⁹ Kuigi iseseisvuspäev 1936. aastal oli nõnda külm, et paraadid jäid kõikjal ära, siiski mängisid pasunakoorid hommikul Tartu kirikutornides.⁹⁰ Samal hommikul kell 8 kostis muusika Nikolai kiriku tornist Pärnus valjuhääldaja kaudu. Pole täpsustatud, kas valjuhääldaja andis edasi muusikat elavalt esituselt, grammofonilt või raadiost.⁹¹ Ka 1938. a. XX iseseisvuspäeva juubelipidustused juhatas Tallinnas sisse orkestrite varahommikune äratusmäng raekoja, Kaarli kiriku ja pritsimaja tornidest ning ka Patkuli trepilt.⁹²

2.4. Pidulik jumalateenistus

Pidulikud tänujumalateenistused oluliste tähtpäevade puhul on kristlikes riikides pikaajaline traditsioon. Kõige vanemad arheoloogilised leiud ja säilinud dokumentaalne tõestusmaterjal kinnitavad ohverdamisi ja tänuavalduse talitusi jumalustele. Selle põhjal on järeldatud, et nii kaugele tagasi minevikku kui uurijad on suutnud tõestusmaterjali leida, on inimesed avaldanud tänu jumalustele abi ja soosingu eest. See on jumala kummardamise üks põhiline koostisosa kõikides maailma religioonides. Jumala austamise talitused täidavad neli põhilist otstarvet: imetus ehk jumaldus, palve millegi eest, lepitus ehk patukahetsus, ja tänuavaldus. Kristlikus traditsioonis oli keskajal kombeks pühitseda epideemiade lõppu, pääsemist mõnest ähvardavast katastroofist, rahulepingu sõlmimist, sõjalist võitu jms olulisi

⁸⁶ Kaja, 25. ja 26.02.1928.

⁸⁷ Põhja Kodu, 26.02.1929.

⁸⁸ Kaja, 26.02.1932.

⁸⁹ Kaja, 25.02.1933.

⁹⁰ Päevaleht, 25.02.1936.

⁹¹ Pärnumaa Teataja, 26.02.1936.

⁹² Postimees, 25.02.1938.

sündmusi erilise tänujumalateenistusega ehk missaga. Sellistel tänujumalateenistustel lauldi *Te Deum Laudamus* (Jumal, kiidame Teid) ning missa lõpetuseks loeti liturgilist tänupalvet.⁹³ Ajal, mil Eesti alad olid Vene tsaaririigi koosseisus, oli Peeter I ajast kombeks tähistada Venemaa sõjalisi võite kirikukellade helistamisega ning tänujumalateenistustega.⁹⁴ Eesti Vabariik astus ajalooareenile kristliku riigina ja nõnda oli ootuspärane, et siin jätkus tänujumalateenistuse traditsioon.

Tänujumalateenistusel oli kindel koht iseseisvuspäeva pühitsemises esimesest iseseisvuspäevast alates. 1919. a. tuli pidulikel jumalateenistustel kohati ilmsiks baltisakslaste ja eestlaste vaheline vaen. Kui eestlasest koguduseliikmed soovisid, et kirikuõpetaja loeks iseseisvuspäeva puhul kogudusele ette Eesti iseseisvusmanifesti, siis baltisakslastest kirikuõpetajad kas otseselt keeldusid või siis kasutasid ettekäandeid selle edasilükkamiseks ja ettelugemisest kõrvalehiilimiseks. Tallinna Niguliste kiriku õpetaja Adolf Oskar Undritz teatas 1919. a. iseseisvuspäeval, et ta ei pea manifesti ettelugemist tarvilikuks, kuna see juba eelmisel päeval ajalehes avaldati. Kui keegi ikkagi soovis manifesti ettelugemist, siis soovijad pidid sellest käärkambris õpetajale teada andma viie minuti jooksul pärast jumalateenistust. Keegi ei ilmunud käärkambrisse ja nõnda jäigi manifest 24. veebruaril 1919. a. Niguliste kirikus ette lugemata. Sama taktikat kasutas ajalehe teatel Tallinna Saksa kiriku (arvatavasti Toompea koguduse) õpetaja, kuid seal siiski parkümmend inimest ilmus jumalateenistuse järel käärkambrisse.⁹⁵ Kuressaarest on teatatud 1919. a.: „Kirikutes ei leidnud pidustustoimkonna üleskutse ühesugust vastukaja. Ainult Gr.-Katoliku (kreeka katoliku) koguduse preester Elend pidas pidupäeval tänujumalateenistust, kuna Ev.-Lutheruse (evangeelse luteri) koguduse õpetaja Blossfeldt ainult pühapäeval eelmisel päeval mõne sellekohase sõna kantslist kuuldavale lasi”.⁹⁶ Saaremaal võis pidustustoimkonna üleskutse toona tagaplaanile jääda ka äsja mahasurutud mässu tõttu.

Pidulik jumalateenistus erines tavalisest jumalateenistusest jutluse teema ning laulude valikus. Üldlevinud olid solistide ja kooride päevakohased muusikalised etteasted. Ka õigeusu kogudused pidasid Vabariigi aastapäeva puhul pidulikke

⁹³ Tänujumalateenistuse tausta kohta vt. Francis X. Weiser. Handbook of Christian Feasts and Customs. New York: Harcourt, Brace and Co., 1958. Lk. 320-322.

⁹⁴ Lindsey Hughes. Peeter Suur: elulugu. Tallinn: Varrak, 2005. Lk. 195, 197-199.

⁹⁵ Tallinna Teataja, 26.02.1919.

⁹⁶ Vaba Saaremaa, 26.02.1919.

jumalateenistusi, kaasaarvatud Nevski katedraalis Toompeal. Tavapäraselt kutsuti nii luteri kui ka õigeusu kirikute esindajad osalema ametlikel riiklikel tseremooniatel nagu näiteks leinatalitused ja sisseõnnistamised ja see kehtis ka iseseisvuspäeva puhul. Ka juudi sünagoogis peeti iseseisvuspäeva auks pidulikke jumalateenistusi. 1938. a. pidas ülemrabi dr. A. Gomer jutlust kolmes keeles: eesti, vana-heebrea ja juudi keeles.⁹⁷ Ka Tallinna keskvangla kirikus on iseseisvuspäeva puhul vangidele peetud pidulik jumalateenistus.⁹⁸

1924. a. pidas Võru ajakirjanik vajalikuks toonitada, et Eesti hümn laulmine kirikus pidulikul tänujumalateenistusel sobis suurepäraselt ning ei mõjunud põrmugi ilmalikult.⁹⁹ Varasematel aastatel on rõhutatud hümn kirikus laulmise esmakordsust.¹⁰⁰ Need vihjed annavad mõista, et tegemist oli kirikupoolse järeleandmisega pühakojas ilmalikke laule esitada. See arvatavasti pakkus tuge inimeste ettekujutuse teisenemisele pühalikkuse suhtes. Omariikluse loomise mälestus ning kogu sellega kaasnev sümboolika nagu riigilipp ja –hümn hakkasid omandama pühalikkuse aupaistet. Tegevslikku mälu vahenduskanalina sisaldas jumalateenistus jutluse näol ka suulist vahenduskanalit.

---

⁹⁷ Päevaleht, 25.02.1938.

⁹⁸ Kaja, 26.02.1933.

⁹⁹ Võru Teataja, 26.02.1924.

¹⁰⁰ Postimees, 25.02.1919; Meie Maa, 28.02.1920.

3. SÕJAVÄEPARAAD

Sõjaväeparaadide juured on marsiõppuses (inglise keeles *close-order drill*). Algeline riviõppus ehk rividrill olevat alguse saanud vanas Egiptuses ja Sumeris organiseeritud sõjapidamise arengu käigus. Kreeklaste faalanks oli lahingukord, mille manöövrite harjutamine pani aluse rividrilli õppusele nagu seda kaasajal ette kujutatakse. Kuningad Mesopotaamias ja Rooma keisrid korraldasid sõjaväe paraade sõjaliste võitude tähistamiseks. Bütsantsi keisrid korraldasid sõjaväe paraade oma riigi sõjalise võimsuse demonstreerimiseks välissaadikutele.

Kuningas Louis XIV aegne jalaväe kindralinspektor Jean Martinet arendas prantsuse sõjaväe rividrilli süsteemi välja 17. sajandil. Rivisamm oma tänapäevastes erinevates variantides pärinevat Friedrich Suure aegsest preisi armeest. Tõhusamate tulirelvade väljaarendamine 19. sajandil tegi lõpu tihedatele jalaväe lahingukordadele. Sellega kadusid paraadiplatsi täpsed manöövrid ja liigutused lahinguväljalt, kuid drillist tuntud liigutused, manöövrid, relvade käsitsemine ja rivisamm on tänaseni kasutusel paraadidel ja tseremooniatel.¹⁰¹

Paraade peetakse tänapäevani sõjaliste võitude pühitsemiseks ning langenud kangelaste mälestuseks. Sellised riigid nagu Iisrael, Kreeka, Gruusia, Valgevene, Armeenia ja Rwanda ning lähinaabrid Läti, Leedu ja Soome korraldavad oma iseseisvuspäeval sõjaväeparaadi.¹⁰² Prantsusmaa korraldab 1880. aastast alates võimsa sõjaväeparaadi Pariisis oma rahvuspühal 14. juulil.¹⁰³ Külma sõja aastatel jälgisid Lääneriigid suure tähelepanuga Moskva Punasel väljakul peetud sõjaväeparaadi oktoobrirevolutsiooni aastapäeval 7. novembril. Tänapäeval tuntakse Venemaa Võidupäeva ülepaisutatud paraadi, mis jätkab Vene keisririigi aegadesse ulatuvat pompöössete sõjaväeparaadide korraldamise traditsiooni, mil neid korraldati sõjaliste

¹⁰¹ Drill – New Encyclopaedia Britannica, vol. 4. Micropaedia Ready Reference, 15th edition. London: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1994. Lk. 227.

¹⁰² Läti kohta vt. <http://uudised.err.ee/index.php?06239291> (vaadatud 28.08.2012); Leedu kohta vt. <http://ttfotolithuania.blogspot.com/2012/02/lithuanian-independence-day.html> (vaadatud 28.08.2012); Soome kohta vt. <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/soomes-tahistatakse-vabariigi-94-aastapaeva.d?id=62807404> (vaadatud 28.08.2012).

¹⁰³ <http://www.ibtimes.com/articles/180087/20110714/france-bastille-day-2011-celebrations-traditions-parade-gay-ball-picnic.htm> (vaadatud 28.08.2012).

võitude, riiklike tähtpäevade ja tsaari väljasõitude puhul Vene impeeriumi erinevates piirkondades.¹⁰⁴

3.1. Paraad – kus ja millal

Paraad või rongkäik oli kindel osa iseseisvuspäeva pühitsemisest pea igas asulas terves Eesti Vabariigis. Igas keskuses, kus asus sõjaväe garnison, korraldati keskpäeva paiku iseseisvuspäeval sõjaväeparaad, millest võttis osa ka kohalik tuletõrjeselts ning 1925. aastast alates ka kaitseliit. Mujal korraldas paraadi kaitseliit koos kohaliku tuletõrjega (vt. Lisa 4). Asulates, kus puudus kohalik kaitseliidu üksus korraldasid tuletõrje selts ja teised seltsid ühise rongkäigu (vt. Lisa 5). Kuna paraadid olid üldjoontes üksteisele sarnased, erinedes vaid nüanssides, siis keskendub käesolev peatükk Tallinnas korraldatud esindusparaadile.

Liiga külma ilma tõttu jäi paraad ära 1929., 1932. ja 1936. a. ehk siis 11., 14. ja 18. iseseisvuspäeval.¹⁰⁵ 1932. a. ei olnud ilm kõikjal Eestis ühtemoodi külm ja kuigi Tallinna paraad jäi ära, peeti tol aastal paraadi Viljandis, Tartus, Narvas, Jõhvis, Rakveres ja Elvas.¹⁰⁶ Kuni 1939. aastani olid ilmaolud ainsad, mis võisid põhjustada paraadi ärajätmist. Baaside lepingu tõttu aga kehtis 1940. aastal eriolukord baaside piirkondades Saaremaal, Läänemaal, Harjumaal ja Raplamaal. Kaitseliidu Lääne maleva pealik kirjutas RPT-le, et „Lääne Maleva erilises olukorras viibimise tõttu käesoleval aastal paraade korraldada ei ole võimalik”.¹⁰⁷ Paraadid jäeti ära Haapsalus, Lihulas, Kärđlas, Paldiskis ja Raplas ning tõenäoliselt ka väiksemates asulates eriolukorra piirkondades. Paraadi pidamine Tallinnas ei olnud ka sugugi kindel. RPT ettekanne kuupäevaga 1. veebruar 1940. a. kirjeldas, kuidas võiks Vabadusväljakut dekoreerida *juhul, kui paraad ikkagi toimub* (käesoleva uurimuse autori rõhuasetus).¹⁰⁸ Paraad siiski peeti Tallinnas, ent oluliselt kärbitud kujul. Sõjaväe ja kaitseliidu üksused osalesid vaid jalgrivis. Sõjatehnikat ei demonstreeritud ning kogu

¹⁰⁴ Hughes 2005, lk. 114-115, 198-199, illustratsioon 20; Simon Sebag Montefiore. Potjomkin: vürstide vürst. Tallinn: Varrak, 2002. Lk. 411.

¹⁰⁵ Vaba Maa, 26.02.1929; Päevaleht, 25.02.1936. Paraadid jäid ära kõikjal Eestis 1929. a. külma ilma ja gripilaine tõttu. Siiski pidas kohalik tuletõrje paraadi Pukas, kuigi ilma muusikata, kuna ilm oli pillimänguks liiga külm. Vt. Lõuna-Eesti, 26.02.1929.

¹⁰⁶ Kaja, 25.-26.02.1932.

¹⁰⁷ Kaitseliidu Lääne maleva pealikult RPT-le 31.01.40. – ERA 1093.1.317, l. 12.

¹⁰⁸ RPT ettekanne minister A. Oidermaale EV 22. aastapäeva dekoreerimis- ja illumineerimiskavatsuste kohta 01.02.40. – ERA 1093.1.317, l. 4.

üritus koos presidendi kõnega ja paraadmarsiga kestis vaid 25 minutit.¹⁰⁹ Seevastu Tartus, mis oli baaside piirkondadest kaugel, nähtavasti ei hoitud end tagasi. Paraad kestis tol aastal umbes poolteist tundi. Ajalehe fotod näitavad, et osalesid ratsanikud ning suurtükid. Ajalehe tekst on üldsõnaline, mainides vaid, et „sõjaväeosade paraadmarsil võisime jälgida meeskondade head esinemist, kuid ka järjest täienevat varustust”.¹¹⁰ Piirkondades, kus kehtis eriolukord ja loobuti paraadide pidamisest rõhutati eriti vajadust korraldada mõjuvõimas pidulik aktus. Seda käsitleb põhjalikumalt järgmine peatükk.

Kõik Tallinnas peetud iseseisvuspäeva paraadid toimusid kesklinnas tänapäevasel Vabaduse väljakul. Esimestel iseseisvusaastatel seisis keset seda platsi Peeter I kuju ning väljaku nimi oli Peetri plats. Paraadide ajal kogunesid kõik kutsutud külalised ja välisriikide esindajad selle kuju ümber ning Eesti rahvuslipud ümbritsesid kuju. (vt. Lisa 6) Kõnesid peeti sealsamas kuju juures. (vt. Lisa 7)

Lähtudes käesoleva uurimistöö sissejuhatuses mainitud kollektiivse mälu vahenduskanalitest, kuuluvad monumendid ruumilise mälu vahenduskanalite hulka. Peetri kuju oli osa möödunud aja mälu poliitikast ning ei sobinud kokku uue Eesti Vabariigi rahvusliku identiteediga. 1920. a. iseseisvuspäeva hommikul oli Peeter Suure kuju kaetud roguskiga. „Nagu kuuleme, oli see sõjaväelaste poolt korda saadetud, kellele see sugugi armas ja meele järele ei olnud, et selle isiku kuju, kes meie maa alla heitis ja siin igasuguse edenemise võimaluse kauaks ajaks kindlatesse kammitsatesse pani, meie vägede paraadi lahtiselt pealt vaatab. [...] Kuid ometi sai Peeter Suur ikkagi paraadi pealt vaadata, sest kohaliste võimude korraldusel võeti tal kate enne paraadi algust ümbert ära.”¹¹¹ Kohaliste võimude all tuleb arvatavasti mõista linnavalitsust katte kõrvaldamise korraldajana.

1922. a. Vabariigi aastapäeval seisis Peeter I kuju endiselt oma kohal, aga plats ei kandnud enam tema nime – see oli vahepeal nimetatud ümber Vabaduseplatsiks.¹¹² Aseadmiral Johan Pitka keeldus Peetri kuju tõttu paraadist osa võtmast ja ei tulnud seetõttu ka vastu võtma temale määratud Vabadusristi, mis oleks just paraadil üle antud. Noorsepad (skaudiliikumise eesti rahvuslik variant) järgisid

¹⁰⁹ Päevaleht, 26.02.1940.

¹¹⁰ Postimees, 26.02.1940.

¹¹¹ Päevaleht, 27.02.1920.

¹¹² Kaja, 26.02.1922.

tema eeskuju.¹¹³ Eelneval õhtul oli hulk inimesi vastava varustusega üritanud omaalgatuslikult kuju ise maha võtta, aga politsei ajas nad laiali.¹¹⁴ Rahvuslaste meeelhärmiks püsis Peetri kuju oma kohal veel paar kuud. Kuju majavõtmise tööd algasid 28. aprillil 1922. a. ja lõppesid öösel vastu 1. mai 1922. a., kui kuju veeti minema Kadriorgu Peetri majakese juurde.¹¹⁵ Alates 1937. aastast hakkasid ajalehed iseseisvuspäeva paraadi kirjeldustes platsi nimetama Vabaduse väljakuks (sageli kirjutatud kokku – Vabadusväljak).¹¹⁶

Pärast kuju mahavõtmist jäi kuju alus alles veel mitmeks aastaks. Suviti õitses sellel alusel lillepeenar. Iseseisvuspäeva paraadidel jälgisid kutsutud külalised paraadi tole aluse peal seistes. Paraadmarsi ajal seisis riigivanem (1919. a. peaminister, 1920. a. Asutava Kogu esimees ja peaminister) koos sõjaministriga kuju aluse juures aukülaliste ees ning väeosad, tuletõrjujad ja seltside esindajad marssisid nende eest mööda. Kõnepoodium olevat platsi keskele asetatud esimest korda 1925. a. paraadil, kui Läti president Janis Čakste ja Rahvasteliidu peasekretär Eric Drummond olid riiklikul külaskäigul.¹¹⁷ „Kaarli puiestee algul vastehitatud puust poodium, mis kaunistatud roheliste kuuskedega Riigivanema ja kõrgete külaliste jaoks. Poodiumi kohal lehvivad Eesti ja Läti lipud. Poodiumi ümber on asetatud kutsutud võõrad, kes juba varakult kohale ilmunud. Harju tänava kohal, Peeter Suure ausamba endise asukoha kõrvale, on püstitatud kõnetool, mis kaunistatud Eesti värvidega. Ausamba kohal, ringis, on määratud koht kutsutud külalistele.”¹¹⁸ Edasistel aastatel jäi kombeks kutsutud külalistele paraadi ajaks ehitada puidust tribüün Kaarli puiestee otsa ja selle ette väike poodium riigivanemale ja sõjaministrile tseremoniaalmarsi vastuvõtmiseks. Alates 1935. a. paraadist seisis riigivanema kõrval sõjaministri asemel sõjavägede ülemjuhataja ning poodiumi kohal lehvisid riigivanema ja sõjavägede ülemjuhataja lipud.¹¹⁹ (vt. Lisa 8)

¹¹³ Tallinna Teataja, 25.02.1922; Vaba Maa, 25.02.1922.

¹¹⁴ Päevaleht, 24.02.1922.

¹¹⁵ Vaba Maa, 02.05.1922.

¹¹⁶ Päevaleht, 25.02.1937.

¹¹⁷ Kaja, 25.02.1925.

¹¹⁸ Vaba Maa, 25.02.1925.

¹¹⁹ Kaja, 25.02.1935.

3.2. Osalejad

Esimesest paraadist 1919. a. võtsid osa Kalevlaste maleva ja Tallinna tagavarapataljoni allüksused, kaitseliitlased, ratsaväelased ja mereväe rood.¹²⁰ Teisel paraadil 1920. a. olid kõik väeliigid esindatud ja suund oli kasutada Tallinna garnisoni väeosi ja sõjakooli üksuseid. Paraadil esinesid sõjakooli jalaväe, ratsaväe ja mereväe osad ning suurtükipatarei, samuti Tallinna tagavarapolgu õppekomando, lisaks teised Tallinna garnisoni üksused – jalaväelased, kuulipildurite rühm, ratsaväe osad, mereväe ekipaaž ja tankide rühm.¹²¹ Sõjakooli kasvandikud lahkusid platsilt viimasena, lauldes marssides „Eestimaa, mu isamaa!” neljal häälel.¹²² Sõjakooli ja Tallinna garnisoni väeosad osalesid siitpeale kõigil iseseisvuspäeva paraadidel Tallinnas. Aastatega lisandus veel teisi väeosi. 1923. a. paraadil on mainitud kahte Piirivalve kompaniid.¹²³ Sidepataljoni on paraadi väeosade loetelus nimetatud alates 1925. a.¹²⁴ 1930. a. lisandusid loetelusse Kalevi üksikpataljon, Scouts üksikpataljon, 10. üksik jalaväepataljon ja Auto-tankirügemendi jalgrivi.¹²⁵ Läbi vihma marssis 10. üksikpataljoni suusarühm 1935. a. paraadil, kepid ja suusad õlal, ning neile lisaks olid esindatud veel Auto-tankirügemendi mehed neljas veoautos ja motoriseeritud väeosad.¹²⁶ Täpsustamata kompaniide arv esindas Soomusrongirügementi 1939. a. paraadil.¹²⁷

Kaitseliitu pole mainitud 1920.-1924. a. paraadide kirjeldustes. Pärast Vabadussõja lõppu oligi nendel aastatel kaitseliidu tegevus sõjalise jõuna soiku jäänud. Kaitseliidu väeüksused kutsuti taas ellu peale 1. detsembril 1924. a. kommunistide läbiviidud riigipöördekatset. Vähem kui kolme kuu pärast saatis kaitseliit 1925. a. paraadile mitu kompaniid: jalavägi, ratsavägi jalgrivis, Kalevi kompanii, tehnikumi malevkond, raudtee kaitseliit ja teised osad, mida pole kirjeldustes täpsustatud.¹²⁸ Sealt edasi oli kaitseliit esindatud igal järgneval iseseisvuspäeva paraadil 1940. aastani. 1927. a. pani Kaitseliit paraadile välja kaks

¹²⁰ Päevaleht, 25.02.1919.

¹²¹ Päevaleht, 26.02.1920; Tallinna Teataja, 26.02.1920.

¹²² Vaba Maa, 26.02.1920.

¹²³ Päevaleht, 26.02.1923.

¹²⁴ Vaba Maa, 25.02.1925.

¹²⁵ Vaba Maa, 25.02.1930.

¹²⁶ Kaja, 25.02.1935.

¹²⁷ Uus Eesti, 25.02.1939.

¹²⁸ Kaja, 25.02.1925. Lisaks Tallinnale esinesid kaitseliidu üksused 1925. a. iseseisvuspäeva paraadidel kõikjal üle Eesti ja nõnda jätkuvalt 1940. aastani.

uut soomusautot ning mainitud on ka kaitseliidu ratsarühm.¹²⁹ Paraadidel vedas traktor kaitseliidu suurtükki. 1934. a. paraadi ajal, kui traktor oli otse riigivanema tribüüni ees, kostis pauk ja traktor jäi seisma. Meeskond ei suutnud seda uuesti käivitada ja traktor jäi sinna paraadmarsi lõpuni.¹³⁰ Kaitseliidu mootorratturite üksus ilmus paraadile esmakordselt 1935. a.¹³¹ Juubeliparaadil 1938. a. esinesid kaitseliidu akadeemiline malevkond ning motoriseeritud üksusena kaitseliidu autode kolonn. Äsja soetatud hobuste seljas esines kaitseliidu ratsaeskadron ning suurtükiväerügement näitas oma suurtükke.¹³²

Paraadil osalenud sõjaväelaste ja kaitseliitlaste arvu märgiti ajakirjanduses harva. 1928. a. juubeliparaadi kohta on öeldud, et terve Tallinna garnison osales paraadil, kokku üle 2000 mehe ning, et ka kaitseliit osales täies koosseisus.¹³³ 1937. a. on teatatud, et paraadil osales 2500 kaitseliitlast.¹³⁴ Rohkem pole arvulisi kirjeldusi sõjaväelaste kohta käesoleva uurimise käigus leitud. Nende nappide andmete põhjal võib arvata, et nagu 1928. aastal, nii ka 1938. a. juubeliparaadil osales terve Tallinna garnison ning ka kaitseliit täies koosseisus. Ilmselt oli siis sõjaväelasi 1938. a. paraadil vähemalt 2000 ja kaitseliitlasi vähemalt 2500. Arvatavasti olid koosseisud teistel paraadidel mõnevõrra väiksemad, kuigi andmete nappuse tõttu ei saa seda kindlalt väita.

Sõjatehnika (tankid, soomusautod, suurtükid, lennukid) demonstreerimine oli kindel osa igast iseseisvuspäeva paraadist Tallinnas, välja arvatud esimene paraad 1919. a. ja viimane 1940. a. Eesti soomukipark koosnes kuuteistkümnest I maailmasõja aegsest tankist (12 prantsuse Renault FT ja 4 inglise Mark V tanki), kuuest 1934.-1935. a. Poolast ostetud poola TKS tanketist, ja 23 soomusautost.¹³⁵ Need pandi paraadidel välja erinevates kooslustes, näiteks 1920. a. kolm kerget tanki (Renault tankid, vt. Lisa 9), 1922. a. aga üks suur Inglise tank ja kaks väiksemat Prantsuse tanki (üks Mark V ja kaks Renault tankid), ning 1926. a. kolm suurt ja kuus

---

¹²⁹ Vaba Maa, 25.02.1927.

¹³⁰ Kaja, 25.02.1934.

¹³¹ Vaba Maa, 25.02.1935.

¹³² Vaba Maa, 25.02.1938.

¹³³ Kaja, 25.02.1928.

¹³⁴ Päevaleht, 25.02.1937.

¹³⁵ Sõja ja rahu vahel: Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani. I köide. Peatoimetaja Enn Tarvel. Tallinn: S-Keskus, 2004. Lk. 252.

väikest tanki (vastavalt kolm Mark V ja kuus Renault tanki).¹³⁶ Juubeliparaadil 1928. a. esines auto-tankide divisjon nelja suure ja kaheteistkümne väikese tankiga ning seitsme soomusautoga.¹³⁷ See tähendab, et kogu Eesti kaitseväge tankipark defileeris paraadil iseseisvuse X aastapäeval (vt. Lisa 10). Tankettide esinemist mainitakse esmakordselt 1937. a.¹³⁸ Kuna tanketid osteti Poolast 1934.-1935. a. ja paraad jäi Tallinnas külma pärast ära 1936. a., siis oligi 1937. a. paraad esimene võimalus rahvale uusi tankette näidata.¹³⁹ Kuulipildujaid veoautodel ja õhukaitse suurtükke veoautodel on esimest korda mainitud 1933. a. paraadi puhul.¹⁴⁰ Lisaks õhukaitse suurtükkidele esinesid 1935. a. paraadil ka kaitseliidu suurtükiväedivisjoni neli suurtükki veoautodel.¹⁴¹ Mainitud õhukaitse suurtükid arvatavasti viitavad õhukaitse suurtükiväegrupi suurtükipatareile, mis koosnes neljast vene 76 mm õhutõrjekahurist autoalustel ning oli ainus õhutõrjeksus Eesti mandril.¹⁴² Arvatavasti osalesid tollel paraadil kõik neli kahurit, kuigi kirjeldused ei täpsusta nende arvu.

Ka Eesti sõjalennukite tiirlemine paraadiplatsi kohal paraadi ajal oli lendamiseks sobiva ilma puhul reegel. Lennukite arv muutus aastast aastasse. 1920. a. paraadil, näiteks, tiirles platsi kohal kogu paraadi aja viis lennukit. Piloodid tõmbasid endale tähelepanu, sooritades surmasõlmi ning lennates madalalt üle platsi. Samal ajal mattis lennukite mootorite mürin Asutava Kogu esimehe August Rei ja peaminister J. Tõnissoni paraadikõnesid.¹⁴³ Igal aastal pole osalevate lennukite arv kirjeldustes fikseeritud. Arvestades eelpoolmainitud asjaolu, et juubeliparaadil 1928. a. oli välja pandud Eesti kogu tankivägi, võib arvata, et kavas võis olla samaväärselt võimas sõjalennukite demonstratsioon. Paraku oli ilm 24. veebruaril udune ja lendamiseks ebasobiv ja nii ei tõusnud lennukid seekord õhku.¹⁴⁴ Lennukeid pole paraadi kirjeldustes mainitud 1930. ja 1935. aastatel. Mõlema paraadi puhul võib panna lennukite puudumise ilmastiku arvele, kuna 1930. aastal oli ilm udune ja sombune¹⁴⁵

¹³⁶ Päevaleht, 26.02.1920; Tallinna Teataja, 25.02.1922; Päevaleht, 25.02.1926.

¹³⁷ Vaba Maa, 25.02.1928.

¹³⁸ Päevaleht, 25.02.1937.

¹³⁹ Vaba Maa, 25.02.1938. Renault tankid osalesid paraadil Valgas esimest korda 1938. a. Valgas paiknes 2. Soomusautokompanii, mis formeeriti ümber 1935. a. segakompaniiks. Selle koosseisu kuulus lisaks soomusautodele ka kolm Renault' tanki. Vt. Tiit Noormets ja Mati Õun, Eesti soomusmasinad: soomusautod ja tankid 1918-1940. Tallinn: Tammiskilp, 1999. Lk. 70.

¹⁴⁰ Kaja, 25.02.1933.

¹⁴¹ Kaja, 25.02.1935.

¹⁴² Sõja ja rahu vahel, lk. 234.

¹⁴³ Päevaleht, 26.02.1920; Vaba Maa, 26.02.1920.

¹⁴⁴ Kaja, 25.02.1928.

¹⁴⁵ Päevaleht, 25.02.1930.

ja 1935. aastal sadas vihma.¹⁴⁶ 1937. a. paraadil lendas üheksast lennukist koosnev eskadrill madallennul üle platsi ajal, mil mängiti riigihümni.¹⁴⁷ See oli Eesti sõjalennukite viimane etteaste paraadil. See võis olla ka lennukite rekordarv Tallinna iseseisvuspäeva paraadil, vähemalt nendel paraadidel, mille kohta lennukite arv on ülestähendatud. 1938. a. juubeliparaadil marssis lennuväe üksus jalgrivis.¹⁴⁸ Kraadiklaas näitas null kraadi ja paraadi ajaks hakkas päike pilvedest läbi murdma, niisiis ilm arvatavasti ei takistanud lendamist. Tol ajal lennuväe lennukiparki tabanud kiire amortiseerimine ja eeldatav soov mitte esineda suurel juubeliparaadil vananenud lennukitega võis olla otsuse taga mitte saata lennukeid paraadi kohale lendama. Eesti müüs 16 vananenud lahingulennukit Hispaaniale 1937. a. suvel lootusega kiiresti uusi lennukeid asemele osta, aga uute lennukite ost venis.¹⁴⁹ Igatahes viitab lennukite esinemise asendus lennuväe üksuse jalgriviga juba ette tehtud otsusele jätta lennukid paraadist eemale olenemata ilmast. Eesti lennuväe lennukipark jäigi uuendamata ja 1939. a. paraadil sõjalennukid jälle ei osalenud.¹⁵⁰

Paraadide kirjeldustes ajalehtedes on üldiselt vähe tähelepanu pööratud paraadidel osalenud orkestritele. Vaid kuuel aastal on kokku loetud, kui mitu orkestrit olid platsil. Aastatel 1920 ja 1930 olevat osalenud viis orkestrit, 1937. a. olevat paraadmarsi ajaks platsi keskele rivistunud kuus orkestrit, ning 1925., 1926. ja 1933. aastatel olevat tegevusse haaratud seitse orkestrit.¹⁵¹ Paistab, et viis kuni seitse orkestrit oli Tallinna iseseisvuspäeva paraadiks norm, kuna 1920. ja 1937. aastate vahel need pistelised arvud ei näita selget kasvamis- ega kahanemistendentsi. Paraadi kirjeldustes pole ka eriti loetletud millised orkestrid osalesid. Tuletõrje pani igal aastal välja vähemalt ühe orkestri ja mõnikord rohkem.¹⁵² Tagavarapataljoni orkestrit on nimetatud 1919. a. Mereväe orkester ja vigastatud sõjameeste ühingu orkester on mainitud 1922. a. Kaitseliidu orkestrit on nimetatud 1933. a. Samal aastal ning ka 1934. aastal on mainitud kaitseväe orkestrit. Sõjakooli orkestrit on nimetatud 1935. a., suurt kaitseministeeriumi orkestrit 1937. a. ning (arvatavasti Tallinna) garnisoni

¹⁴⁶ Kaja, 25.02.1935.

¹⁴⁷ Päevaleht, 25.02.1937.

¹⁴⁸ Vaba Maa, 25.02.1938.

¹⁴⁹ Sõja ja rahu vahel, lk. 231-234.

¹⁵⁰ Päevaleht, 25.02.1939.

¹⁵¹ Kaja, 27.02.1920; Kaja, 25.02.1930; Uus Eesti, 25.02.1937; Kaja, 25.02.1925; Vaba Maa, 25.02.1926; Uudisleht, 25.02.1933.

¹⁵² Kaja, 25.02.1924; Kaja, 25.02.1935.

orkestrit 1939. a.¹⁵³ Kuna sõjakool osales kõikidel paraadidel alates 1920. aastast, võib üsna kindlalt eeldada, et sõjakooli orkester osales ka nendel paraadidel. Samuti on alust eeldada, et ka kaitseliidu orkester oli iga-aastane esineja paraadil alates 1925. aastast. R. Kulli juhutatud mereväeorkestril oli hea maine kõrgel tasemel mängu tõttu. Võib arvata, et ka mereväeorkester oli üks paraadide orkestritest kuni 1927. aastani, mil 1. aprillil orkester likvideeriti. 1919. aastal mainitud tagavarapataljoni orkestri, 1937. aastal mainitud kaitseministeeriumi orkestri ja 1939. aastal mainitud garnisoni orkestri puhul on tegemist ühe ja sama orkestriga läbi aastate.¹⁵⁴

Eesti iseseisvuspäeva paraadi tähelepanuväärne eripära on, et see polnud kunagi puhtalt sõjaväeline paraad. Tallinna vabatahtlik tuletõrjeselts osales eranditult igal iseseisvuspäeva paraadil pealinnas. Üle riigi võttis kohalik tuletõrjeselts osa igast iseseisvuspäeva paraadist ja rongkäigust. Vahel juhtus, et tulekahju segas paraadi, nagu näiteks 1926. a. iseseisvuspäeval Nõmmel, kus paraad pidi algama kell 14 ning sõjaväeosad, kaitseliitlased, tuletõrjujad, skaudid ja seltsid olid juba kell 13:30 rivistunud turuplatsil. Kell 13:45 aga avastati tulekahju Nõmme pritsimaja vastas asuvas hoones ja tuletõrjujad lahkusid paraadiplatsilt tulekustutustöödele. Paraad lükati paari tunni võrra edasi ning pärast kustutustööde lõppu peeti paraad ikkagi koos tuletõrjutega, algusega kell 16.¹⁵⁵ Ka teised seltsid, näiteks *Estonia* Selts, Tallinna Põllumeeste Selts, *Lootuse* Selts, käsitöölise seltsid, Asunikkude Liit, Majaomanikkude Liit, Tallinna Naisselts, Käsitöölise Avitamise Selts, spordiselts *Kalev*, Riigiteenijate Liit, Rootsi Haridusselts, Üürnikkude Selts, muusikaselts *Liedertafel*, muusikaselts *Edu* jt. tegid meelsasti paraadi kaasa. Ka rahvuslikud seltsid (saksa, läti, vene, juudi) saatsid oma esindused paraadile.¹⁵⁶ Pärast kaasalöömist esimesel paraadil osalesid seltsid eriti aktiivselt 1920. aastatel, välja arvatud aastad 1920 ja 1927, mil seltse ei ole mainitud. Järgmisel kümnendil osalesid seltsid paraadil aastatel 1933-1935 ja 1938.¹⁵⁷ Mainitud on ka kooliõpilaste osalus koolide kaupa aastatel 1919, 1921, 1925, 1928 ja 1938. Eesti skaudid osalesid paraadidel aastatel

¹⁵³ Päevaleht, 25.02.1919; Kaja, 26.02.1922; Kaja, 25.02.1933; Kaja, 25.02.1934; Kaja, 25.02.1935; Päevaleht, 25.02.1937; Uus Eesti, 25.02.1939.

¹⁵⁴ Orkestri ümbenimetamise ja erinevate väeüksuste juurde liitmise kohta vt. Saan 2008, lk. 62-73.

¹⁵⁵ Kaja, 26.02.1926; Päevaleht, 25.02.1926.

¹⁵⁶ Sotsiaaldemokraat, 25.02.1919; Kaja, 26.02.1921; Kaja, 26.02.1922; Päevaleht, 25.02.1922; Vaba Maa, 25.02.1925.

¹⁵⁷ Vaba Maa, 25.02.1933; Päevaleht, 25.02.1934; Kaja, 25.02.1935; Vaba Maa, 25.02.1935.

1921–1923, 1925, 1928 ja 1938.¹⁵⁸ Noorsepad, noorkotkad, kodutütred ja gaidid on mainitud osalejatena vaid suurel juubeliparaadil 1938. a.¹⁵⁹ Üldine tendents paistab olevat 1930. aastate teisel poolel rohkem militaarsetele paraadile ilma seltside ja noorte osavõtuta, erandina vaid 1938. a. juubeliparaad.

Vabatahtlike tuletõrjajate iga-aastane osalus ning teiste seltside osalus vähemalt 12 paraadil 19-st, mis kogu iseseisvusperioodil peeti, andis paraadile rahvusliku mõõtme. See viitab kodanikuühiskonnale, kus riik regulaarvää näol ja tsiviilisikutest kodanikud seltside ning ka vabatahtliku kaitseliidu ridades ühiselt ajavad Eesti asja. Seltside osalus väljendas rahva tunnustust sõjaväe panusele Eesti iseseisvusele ning osutas rahva solidaarsusele oma sõjaväega iseseisvuse kaitsmisel.

3.3. Paraadi korraldus

Paraadi juhataja vastutas osalejate valmisseadmise eest õigetele kohtadele paraadil ning tegi enne paraadi algust tervitusringkäigu, st ta käis kõikide väeosade eest läbi, vaatas need üle ning tervitas iga väeosa eraldi. Tema ülesandeks oli ka väeosade tervitusringkäikudel saata sõjaministrit ja riigivanemat ning alates 1935. a. ka sõjavägede ülemjuhatajat. Paraadi juhatajaks oli Tallinna garnisoni ülem.

Paraad algas riigivanema saabumisega. Sõjamehed seisisid valvel ning orkester mängis kui riigivanem astus autost välja ja paraadi juhataja talle raporteeris.¹⁶⁰ Reeglina saabus sõjaminister koos riigivanemaga.¹⁶¹ Paraadi juhataja rapordi järel saatsid sõjaminister ja paraadi juhataja riigivanemat tervitusringkäigul.¹⁶² Riigivanema tervitusringkäigu traditsioon katkes 1931. a., kui riigivanem K. Päts läks peale paraadi korraldaja raportit otse kõnepuldi juurde platsi keskel ja mikrofoni abiga

¹⁵⁸ Päevaleht, 25.02.1919; Sotsiaaldemokraat, 26.02.1921; Kaja, 26.02.1923; Päevaleht, 25.02.1925; Kaja, 25.02.1928; Päevaleht, 25.02.1938.

¹⁵⁹ Päevaleht, 25.02.1938.

¹⁶⁰ Ei ole täpselt kirjeldatud, kuidas peaminister K. Päts saabus paraadile 1919. a. kuid on mainitud, et kutsutud külalised saabusid autodega. Arvatavasti saabus ka peaminister autoga. Asutava kogu esimees A. Rei ja peaminister J. Tõnisson saabusid autodega 1920. a. Riigivanem K. Päts ja sõjaminister Jaan Soots sõitsid kohale ühes autos 1921. a. Vt. Päevaleht, 25.02.1919; Kaja, 27.02.1920; Vaba Maa, 25.02.1921.

¹⁶¹ Sõjaministrina osalesid paraadidel 1921–27 kindralmajor J. Soots (v. a. 1924, mil sõjaministri kohuseid täitis ajutiselt siseminister Karl Einbund), 1928 kindralmajor Nikolai Reek, 1930 Oskar Köster, 1931 August Kerem, 1933 kindralmajor Aleksander Tõnisson, 1934–39 kaitseminister kindralleitnant Paul Lill ja 1940 kindralleitnant Nikolai Reek.

¹⁶² Kaja, 26.02.1926; Kaja, 26.02.1927; Kaja, 25.02.1928; Kaja, 25.02.1930.

tervitas kogu paraadi korraga.¹⁶³ Siitpeale riigipea enam tervitusringkäiku ei teinud. Alates 1935. aastast saabus sõjavägede ülemjuhataja J. Laidoner enne riigivanemat ning tegi paraadi juhataja saatel tervitusringkäigu. Sõjavägede ülemjuhataja saabumist paraadiplatsile tervitati „Porilaste marsi” mängimisega.¹⁶⁴ Taoline iseseisvuspäeva paraadi korraldus jäi kehtima riikliku iseseisvuse lõpuni.

Esimesel neljal paraadil 1919.-1922. a. mängisid orkestrid saabuva riigipea tervituseks „Porilaste marssi”. Kui uskuda ajakirjanike hinnanguid, näib, nagu ei oleks orkestrite koosmäng just alati õnnestunud. 1919. aastal kirjutati paraadil mängitud muusika kohta nõnda: „Üleüldse muusika koorid võiks ju kõik koos mängida. Korraga mängimine ei aita. Tagavara-pataljoni orkestril on õige flegmaatiline tempo, kuna teised temperamentlikumalt mängivad. Aga olgu seekord – päike paistab nii heledalt, kiivrid läigivad, ristid kirikutel läigivad ja viisid ja tempod loogu nad ka üksteisega võisteldes ka dissonantsisid, on siiski rõõmsad ja virvendavad nii elavalt läbisegi, nagu seda lipudki teevad.”¹⁶⁵

1923. aastal ei tervitatud saabuvat riigivanemat enam sisseharjunud „Porilaste marsiga”, vaid uue piduliku marsiga, mida mõned pidasid ebaõnnestunuks: „Pisut hiljem tuli Vabaduse platsile riigivanem Juhan Kukk, keda uue piduliku marsiga vastu võeti. Siia peab juure tähendama, et uue marsi viisides küll õige vähe pidulikkust peitub, kõlab õige mahasurutult ja haledalt.”¹⁶⁶ Oli ka vastupidiseid arvamusi: „Varsti ilmub riigivanem J. Kukk, keda vastu võetakse uue sõjalise marssiga, mis aga oma mõjuvuse poolest kaugelt taha jätab endise üldtuntud „Porilaste marsi“.”¹⁶⁷ Too uus marss on Eero Liivese komponeeritud „Pidulik marss”, millele viitab ajakirjanduses sageli kasutatud nimetus „tervitusmarss”.¹⁶⁸ Tänapäeval on see tuntud „Presidendi marsina” ning seda mängitakse paraadil presidendi tervitusringkäigul. 1924. a. paraadil tervitati riigivanema saabumist hoopis riigihümniga¹⁶⁹ ning järgnevatel

¹⁶³ Kaja, 25.02.1931; Postimees, 25.02.1931; Vaba Maa, 25.02.1931.

¹⁶⁴ Kaja, 25.02.1935; Päevaleht, 25.02.1937; Päevaleht, 25.02.1938; Päevaleht, 25.02.1939; Päevaleht, 26.02.1940; Vt. Saan 2008, lk. 21.

¹⁶⁵ Päevaleht, 25.02.1919.

¹⁶⁶ Päevaleht, 26.02.1923.

¹⁶⁷ Kaja, 26.02.1923.

¹⁶⁸ Enne eestistamist Eduard Liinev (Lineff, Linef, Linev). Vt. Saan 2008, lk. 21. Eero Liives (1892-1978) oli viiuldaja ja helilooja. Ta kirjutas erinevaid orkestriteoseid (nt. „Kalurite tants”, süit sümfooniaorkestrile „Pildid Kalevipojast”) ja 1918-1965 mängis viiulit „Estonia” teatri orkestris. Eesti muusika biograafiline leksikon. Tallinn, 2007. Lk. 423. „Piduliku marsi” saamisloo kohta vt. Saan 2008, lk. 23-25.

¹⁶⁹ Päevaleht, 25.02.1924.

aastatel kasutati mõnikord uut marssi, mõnikord jälle riigihümni. Uus marss oli saateks riigivanema tervitusringkäikudel, mis toimusid paraadidel kuni 1930. aastani, ning 1931. aastast alates sammus riigipea kõnetooli juurde tolle marsi saatel.¹⁷⁰

Paraadi tervitamisele järgnes paraadikõne. Kui tänapäeval kõneleb president rahvale aktusel, siis tol ajal kõneles riigipea rahvale paraadil.¹⁷¹ Paraadikõne kujunes aastatega üsna šabloonseks. Kiideti ja tänati sõjaväge vaprust ja vankumatuse eest, mis tõid Vabadussõjas võidu. Toonitati raskusi, millest selles võitluses jagu saadi. Sisendati meelekindlust riigi vabaduse kaitsmiseks tulevikus. Kiideti noore Eesti riigi saavutusi ja kiireid edusamme. Paraadikõne üldiselt ei puudutanud päevapoliitilisi teemasid. Kuna see peeti vabas õhus talvisel ajal, oli see suhteliselt lühike ning seetõttu ei saanud sellelt oodata erilist sügavat mõttearendust. Mõned erandid tulid ette 1930. aastate teisel poolel. 1937. a. keskendus riigivanem K. Päts oma kõnes Rahvuskogus väljatöötamisel olevale uue põhiseaduse projektile.¹⁷² 1938. a., mil Vabariigi aastapäevaga langesid kokku Riigivolikogu valimised, kutsus riigihoidja K. Päts kõnes rahvast üles kodanikukohustust täitma ja valimistel hääletama.¹⁷³ 1939. a. kõneles president K. Päts Eestist kui rahusaarekesest Euroopas, mille kohal sõjapilved olid kogunemas ning avaldas lootust rahu säilimiseks.¹⁷⁴ Viimasel paraadil 1940. a. avaldas president oma kõnes lootust, et Eestil õnnestub sõjast kõrvale jääda.¹⁷⁵

Vabadussõjas langenute mälestushetke paraadil on esmakordselt mainitud 1922. a., mil riigivanem K. Päts pidas pärast paraadikõnet lühikese kõne langenute mälestuseks. Järgnes leinaseisak, mille ajal kõik kohalviibijad paljastasid pea ja orkestrid mängisid „Ma kummardan sind, armuvägi”.¹⁷⁶ Langenute mälestushetk peeti ka järgnevatel paraadidel kuni 1930. aastani. 1931. aastast alates langes see ära koos riigivanema tervitusringkäiguga. 1930. aastatel kujunes traditsiooniks Naiskodukaitse korraldatud leinatalitus Kaitseväge kalmistul iseseisvuspäeva eelõhtul. Senine leinaviis asendati 1924. a. koraaliga „Jumal, sul ligemal”, ja mitte vaid paraadil Tallinnas vaid

¹⁷⁰ Päevaleht, 25.02.1931; Kaja, 25.02.1933; Kaja, 25.02.1934.

¹⁷¹ Erandlikult lisandus 1920. a. paraadil peaminister J. Tõnissoni kõnele Asutava Kogu esimehe A. Rei kõne. Esimesel paraadil pidasid kõnesid peaminister K. Päts, sõjavägede ülemjuhataja kindral J. Laidoner ja Soome esindaja dr. Oskar Wilho Louhivuori. Vt. Päevaleht, 25.02.1919; Päevaleht, 26.02.1920; Vaba Maa, 26.02.1920.

¹⁷² Päevaleht, 25.02.1937.

¹⁷³ Päevaleht, 25.02.1938.

¹⁷⁴ Päevaleht, 25.02.1939.

¹⁷⁵ Päevaleht, 26.02.1940.

¹⁷⁶ Kaja, 26.02.1922.

kõikjal Eestis.¹⁷⁷ Leinaviisi vahetust seletab kolonel Tõnis Nõmmik (dr. theol. ja Kaitseväe peakaplan emeeritus) nii, et Vabadussõja-aegne sõjaväe kaplaniteenistuse tegevus lõpetati 1. maist 1923. a. Selle tõttu sõjaväe õpetajate seenior, Kaarli koguduse õpetaja Friedrich Stockholm ei tegelenud enam Vabariigi aastapäevade jumalateenistuste korraldamisega. Alates 1924. aastast korraldas neid EELK piiskop. Järelikult asendas leinatalitustel mängitava kirikulaulu kas piiskop Jakob Kukk või keegi teine piiskopi nõusolekul.¹⁷⁸ Miks otsustati Ukraina päritolu vene helilooja Dmitri Bortnjanski (1751-1825) komponeeritud „Ma kummardan sind, armuvägi” asendada Inglismaalt pärit lauluga pole käesoleva uurimuse käigus selgunud. Asenduslaulu „Jumal, sul ligemal” aadressil leidub nurinat rahvusliku meelsusega ajakirjanike seas: „Miks pole meie heliloojad loonud meie eneste leinamarssi? Ehk kas ei kõlbaks selleks „Puhake, paremad pojad” või „Isamaa ilu hoieldes”. Nüüd aga vaatas riigivanema läheduses seisev Inglise ohvitser kätt mütsi juure tõstes oma kaaslastele tähendusrikkalt otsa. Sest „Ligemal Jumal sul” on ju Inglise koraal.”¹⁷⁹ Ajakirjaniku üleskutse jäi hüüdja hääleks kõrbes. Koraal „Jumal, sul ligemal” jäi kasutusse iseseisvusaja lõpuni ning on kasutusel ka tänapäeval.

1922. a. toimus paraadil Vabadusristide jagamine. Üle 300 ristisaaja tuli rongkäigus *Estonia* kontsertsaali eest Vabadusplatsile koos Vigastatud Sõjameeste Ühisuse Tallinna osakonna liikmetega ja teiste seltsidega, kõige ees mereväeorkester.¹⁸⁰ Pärast riigivanema paraadikõnet ja langenute mälestamist pidas riigivanem lühikese kõne ristisaajate auks ning algas Vabadusristide jagamise talitus. Harjuvärava mäelt lasti 21 suurtükipauku. Riigivanem andis ristid ükshaaval sõjaminister kindralmajor Jaan Sootsi kätte, kes need ristisaajatele rinda kinnitas. Ristide jagamine kestis ligi kolmveerand tundi, lõpetuseks pidas sõjaminister tervituskõne, mille järel kõik orkestrid mängisid „Porilaste marssi”.¹⁸¹ Aastani 1925 tulid Vabadusristi kavalerid, vigastatud sõjamehed ja seltsid samuti rongkäigus paraadile, kuid paraadil enam Vabadusriste ei jagatud.¹⁸²

¹⁷⁷ Päevaleht, 25.02.1924.

¹⁷⁸ E-kiri: Tõnis Nõmmik [Re: Abipalve seoses bakalaureuse lõputööga] 15.04.2012.

¹⁷⁹ Päevaleht, 25.02.1927.

¹⁸⁰ Tallinna Teataja, 25.02.1922.

¹⁸¹ Kaja, 26.02.1922; Päevaleht, 25.02.1922; Postimees, 25.02.1922; Tallinna Teataja, 25.02.1922.

¹⁸² Päevaleht, 26.02.1923.

Viimane ja kõitvam paraadi osa, selle kõrgpunkt, on paraadmarss. Rahvas vaatas paraadi pealt uhkusega ning see sisendas kindlustunnet. 1926. a. *Päevalehest* võib lugeda: „Algab väeosade defileerimine riigivanema eest mööda. Uuesti peatuvad rahva pilgud uhkuse ja armastusega kaitsevael ja kaitseliidul. Vist igauks tahaks ütelda julgustava ja heakskiitva sõna igale tublile sõdurile ja kaitseliitlasele, tahaks paitada käega suurtükkide ähvardavaid torusid ja soomusautode ning tankide soomusrüüd. On ju need meie kaitsjad, julgustuseks meile, ähvarduseks vaenlastele.”¹⁸³ Iseseisvuspäeva paraad oli rahva silmis kinnistunud Vabadussõja võidu pühitsemise traditsioonina. Kohati on Vabariigi aastapäeva isegi otseselt võidupühaks nimetatud: „Kurvaks muutub siiski meie meel võidu püha pühitsedes, kui mälestame langenud Eesti poegi, kelle veri voolas isamaa vabaduse altariil.”¹⁸⁴ 1934. aastast alates omistati 23. juunil peetavale Võidupüha paraadile Vabadussõja võidu pühitsemise funktsiooni,¹⁸⁵ ent sellega siiski ei kadunud see tähendusväli rahva kollektiivses mälus seoses iseseisvuspäeva paraadiga.

Tehnoloogiline areng mõjutas paraadi korraldust. Riigivanem J. Teemanti paraadikõne 1926. a. oli esimene, mis edastati paraadiplatsil rahvale häälekõvendajate kaudu.¹⁸⁶ 1927. a. paraadil kandis Ringhääling riigivanem J. Teemanti kõne üle raadios.¹⁸⁷ Sel korral aga jäid häälekõvendajad Vabaduseplatsil püstitamata nii, et raadiokuulajad küll kuulsid paraadikõnet, kõnetoolilt kaugemal seisvad paraadil kohalviibijad aga mitte eriti hästi.¹⁸⁸ Ka kõik järgnevad paraadid kandis Ringhääling kodudesse üle. Juubeliparaadil 1928. a. olid valjuhääldajad taas paraadiplatsile püstitatud, aga 1930. a. neid jälle polnud (vt. Lisa 11).¹⁸⁹ Kõigil järgmistel paraadidel alates 1931. aastast olid valjuhääldajad ülesseatud. Valjuhääldajate olemasolu lihtsustas ülalmainitud otsust loobuda riigivanema tervitusringkäigust paraadil.

Ringhäälingu esimestel aastatel oli iseseisvuspäeva paraadist osa saamine raadio vahendusel alternatiiv vaid suhteliselt vähestele. Raadioaparaatide arv oli esialgu väike: neid oli 1927. a. alguses vaid mõnisada. See arv tõusis 1928. a. alguseks umbes 10 000-le ja 1929. a. oli Eestis kokku ümmarguselt 20 000

¹⁸³ Päevaleht, 25.02.1926.

¹⁸⁴ Lõuna-Eesti, 27.02.1924.

¹⁸⁵ Päevaleht, 24.06.1934.

¹⁸⁶ Kaja, 26.02.1926.

¹⁸⁷ Kaja, 26.02.1927.

¹⁸⁸ Rahvaleht, 26.02.1927.

¹⁸⁹ Kaja, 25.02.1928; Vaba Maa, 25.02.1930.

vastuvõtuaparaati.¹⁹⁰ Järelikult ei saanud paraadi otseülekanne ringhäälingus nendel aastatel oluliselt vähendada paraadi pealtvaatajate arvu. Raadioaparaadid levisid jätkuvalt üha laiemalt 1930. aastatel, ent märgatavat mõju see pealtvaatajate arvule ikkagi ei avaldanud. Isetegemise ja otseosalemise vaim oli endiselt rahva seas levinud ja nõnda tunglesid massid paraadi ümber omariikluse aja lõpuni.

1921. a. läks pärast paraadi lõppu Tallinna raekoja platsilt liikvele leinarongkäik. Osalesid sõjaväeosad, kolm orkestrit, tuletõrjujad, skaudid, seltsid oma lippudega, kooliõpilased ning juutide, lätlaste, venelaste ja sakslaste rahvuslike seltside esindajad. Ajalehed ei täpsustanud, millised sõjaväeosad läksid paraadilt edasi rongkäigule. Sõjaliste auavaldustega asetati autole ühine pärg. Selle saateks mängisid orkestrid koraali „Ma kummardan sind, armuvägi“. Rongkäik suundus Kaitseväe kalmistule. Orkestrid mängisid leinamuusikat ja kogu teekonna vältel saatsid rongkäiku lennukid. Tundmatu Sõduri haud oli üleni kuuseokstega kaetud. Ratsaväekadetid moodustasid auvahtkonna. Haul pidasid luteri ja õigeusu vaimulikud mälestustalituse ja lauldi „Mu elu Kristus ise“. Lausuti langenutele järelehüüe ning sõjaväeosade kolmekordse kogupaugu saatel asetati pärg. Pärja asetamise ajal mängiti taas „Ma kummardan sind, armuvägi“ ja langetati lipud.¹⁹¹ See jäi ainsaks taoliseks leinarongkäiguks Tallinnas. Selle asemel korraldati järgmisel aastal Peetri platsil sõjaväeparaad Vabadussõjas langenute mälestuseks relvarahu aastapäeval 3. jaanuaril 1922. Relvarahu kehtima hakkamise kellaajal 10:30 algas kaheminutiline leinaseisak. Harjumäelt tulistati kolm suurtükipauku: esimene leinaseisaku alguses, teine ühe minuti möödumisel ja kolmas leinaseisaku lõpetamiseks. Seejärel lahkusid väeosad platsilt paraadmarsil.¹⁹²

Nii iseseisvuspäeva paraad kui tolle tähtpäeva puhul korraldatud erinevad rongkäigud toimisid tegevusliku mälu vahenduskanalitena. Paraad oli kujundatud köitva vaatamänguna, mis põlistas võitu Vabadussõjas. Kuigi tuletõrjujad jäid lõpuni kindlateks paraadist osavõtjateks, paistab, et teised seltsid jäid 1930. aastate teisel poolel paraadist kõrvale ning paraadi iseloom kujunes rohkem rõhutatult militaarseks. Selle silmapaistev erand on suur juubeliparaad 1938. a. Kuna 1936. a. paraad jäi ära, on võrdlemisi vähe paraade 1930. aastate teisel poolel, mille põhjal tendentsi osas

¹⁹⁰ Karl Reinmann. Esimesed sammud: Eesti Ringhäälingu arenemiskäik. – *Rääkiv plekk-kruus ja teisi raadiojutte*. Koost. K. Soans. Tallinn 2006 (leheküljed numereerimata)

¹⁹¹ Vaba Maa, 25.02.1921; Kaja, 26.02.1921; Päevaleht, 25.02.1921; Tallinna Teataja, 25.02.1921.

¹⁹² Kaja, 4.01.1922.

otsustada. Tendents paistab olevat militaarsuse rõhutamise suunas, kuid seda saab öelda vaid kolme paraadi põhjal, millest viimane leidis aset erakorralistes oludes. Seetõttu tuleb piirduda võimaliku tendentsi nentimisega. Rongkäigud paistavad 1920. aastatel olevat rohkem omaalgatuslikult korraldatud poolehoidu avaldused. Rongkäikude osas paistab olevat toimunud teatud ühtlustamine 1930. aastatel, mille tõttu olid rongkäigud enamasti pühendatud langenute mälestuseks. Sellistena nad hõlmasid kalmistuid ja langenutele püstitatud mälestusmärke pühitsetud paikadena, mis toimisid ruumiliste mälu vahenduskanalitena.

4. PIDULIKUD AKTUSED

Järgmisena käsitleb uurimus iseseisvuspäeva pidulikku kontsert-aktust. Siin on vaatluse all Tallinnas peetud esindusaktus, teisisõnu see aktus, mida külastasid riigitegelased, välisriikide diplomaadid, jne. Ka teised Tallinnas peetud aktused leiavad käsitlust ning samuti teistes linnades ning ka alevites peetud aktused.

4.1. Esindusaktus Tallinnas

Tänapäeva iseseisvuspäeva kontsert-aktuse struktuur on lihtne ja selge: president siseneb saali „Presidendi marsi” helide saatel ning asub oma kohale esireas, lauldakse Eesti hümn, president peab oma aktusekõne, ja sellele järgneb kontsertkava. Samasuguse eeskavaga esindusaktus ei olnud tavaks iseseisvuspäevadel aastatel 1919-1940. Üldjoontes oli sellel kontsert-aktusel mitu kõnet, mille vahel esitati muusikalisi teoseid. Tänapäeval on lavastajad viimastel aastatel üritanud vormida aktuse kontserdiosa teatud mõttes terviketenduseks. Sõdadevahelisel ajal sellist taotlust ei olnud. Mõnikord järgnes kontsertkava kõnedele eraldi blokina, ent seda ei kujundatud terviketenduseks. Küll oli tänapäevaga sarnaselt kombeks, et kontsert-aktuste muusikaline repertuaar pärines eesti heliloojatelt. Väheste eranditega ei pidanud riigivanem pidulikult kontsert-aktusel kõnet.

Esimest korda peeti iseseisvuspäevale pühendatud kontsert-aktus alles 1924. a. ja seda *Estonia* kontsertsaalis. Tollel aktusel oli neli kõnelejat: Tallinna linnapea Anton Uuesson, riigivanem K. Päts, Riigikogu esimees J. Tõnisson ja Läti saadik Janis Seskis.¹⁹³ Järgmisel aktusel 1925. a. pidasid kõne riigivanem Jüri Jaakson, linnapea A. Uuesson, Riigikogu esimees J. Tõnisson, Läti president J. Čakste, kindral J. Laidoner, Rahvasteliidu peasekretär sir Eric Drummond, Soome saadik dr. Rudolf Holsti, ja *Estonia* Seltsi nimel dr. Alfred Mõttus.¹⁹⁴ Need kaks aktust 1924. ja 1925. aastatel jäid ainsateks, kus riigivanem kõne pidas. Eesti esimesel iseseisvusperioodil pühitseti iseseisvuspäeva 22 korda. Nendest vaid üheksal iseseisvuspäeval peeti pidulik kontsert-aktus *Estonia* kontsertsaalis Eesti Vabariigi esindusaktusena (aastatel

¹⁹³ Kaja, 25.02.1924; Päevaleht, 25.02.1924.

¹⁹⁴ Kaja, 26.02.1925.

1924-28, 1935, 1936, 1939 ja 1940).¹⁹⁵ Kõikidel nendel aktustel pidas kõne Tallinna linnapea (aastatel 1924-28 A. Uuesson, aastatel 1935, 1936 ja 1939 kindral J. Soots), välja arvatud 1940. a., mil ajalehed ei maini muud tolle aasta aktusest kui vaid peaminister Jüri Uluotsa aktusekõne. 1926. a. pidas aktusel kõne linnapea asemel linnapea abi Johannes Leopold Jürgens. 1920-tel aastatel peetud aktustel kõneles Riigikogu esimees, kelleks 1924. ja 1925. a. oli J. Tõnisson ning 1927. ja 1928. a. Karl Einbund. Riigikogu esimees ei võtnud sõna 1926. a. aktusel. Samal aktusel oli arvatavasti ette nähtud riigivanema kõne, ent tema nimel esines sõjaminister J. Soots. Arvatavasti ei viibinud riigivanem aktusel ja selle kohta ei ole ajakirjanduses mingit seletust antud. Samal iseseisvuspäeval võttis riigivanem paraadi vastu ning täitis oma esindusülesandeid ülejäänud iseseisvuspäeva vältel. Vähe sellest, et aktustel 1930. aastatel ei pidanud riigipea kõnet, teda pole aktuste kirjeldustes mainitudki ja nii polegi kindel, kas ta üldse seal kohal oli.

Milline ametlik üritus asendas teistel aastatel *Estonia* pidulikku aktust? 1919. a. korraldati iseseisvuspäeva õhtul Soome delegatsioonile vastuvõtt *Estonias*. Teatrisaalis algas üritus Eesti hümniga ja Friedebert Tuglase kõnega baltisakslaste halvavast mõjust eestlaste ajaloolisele arenemisele. Seejärel kanti ette August Kitzbergi näidend „Enne kukke ja koitu”. Kontserdisaalis järgnes kontsert eesti heliteostest, kus muuhulgas esines ka üks soome segakoor.¹⁹⁶ Järgneval kahel iseseisvuspäeval korraldati põhiaktus ohvitseridekogu kasiinos (1920) ning Sõdurite Kodus (1921).¹⁹⁷ Muusikalist eeskava pole mainitud 1920. a. peetud aktuse kirjeldustes. Märgitud on vaid kõned ohvitseridekogu esimehe kindral J. Sootsi ja ohvitseridekogu sekretäri vanemleitnant Alfred Nirgi poolt. *Estonia* teatri solistid on mainitud eesti rahvalaulude esitajatena 1921. a. aktusel, kus võtsid sõna Tallinna garnisoni ülem polkovnik Johan Unt, riigivanem K. Päts ja garnisoni õpetaja Friedrich Stockholm. Aastatel 1922 ja 1923 ei ole esindusaktust mainitud. Selle aset täitis teatriõhtu *Estonia* teatrisaalis, kus 1922. a. iseseisvuspäeva õhtul mängiti ooperit „Rigoletto” ja 1923. a. ooperit „Aida”.¹⁹⁸ Mõlemal korral olid kohal riigivanem, valitsuse liikmed ja välisriikide esindajad ning lisaks jagati priipääsmeid Vabadusristi kavaleridele, keda mõlemal korral austati. Etenduse eel mängiti riigihümni ning

¹⁹⁵ Kaja, 26.02.1926; Päevaleht, 25.02.1926; Kaja, 26.02.1927; Kaja, 26.02.1928; Kaja, 25.02.1935; Päevaleht, 25.02.1936; Päevaleht, 25.02.1939; Päevaleht, 26.02.1940.

¹⁹⁶ Päevaleht, 25.02.1919; Tallinna Teataja, 25.02.1919.

¹⁹⁷ Kaja, 27.02.1920; Postimees, 27.02.1920; Vaba Maa, 25.02.1921.

¹⁹⁸ Päevaleht, 25.02.1922; Kaja 26.02.1922;

Estonia teatri direktor Karl Jungholtz pidas tervituskõne ja juhatas Vabadussõjas langenute mälestushetke.

Kuue aasta vältel 1929-1934 ei peetud pidulikku esindusaktust *Estonia* kontsertsaalis. 1929. a. korraldati *Estonias* pidulik kontsert. Majanduskriisi süvenedes aastatel 1930-31 ei korraldatud esindusaktust ega pidulikku kontserti ja 1930. a. ei korraldatud teadaolevalt ühtegi aktust ka mujal Tallinnas.¹⁹⁹ 1932. a. iseseisvuspäeval korraldati *Estonias* taas pidulik sümfooniakontsert, mida külastas riigivanem J. Teemant, ja 1933. a. pärastlõunal korraldati pidulik etendus *Estonia* teatrisaalis, mille piletitulu läks Vabadussõja mälestusmärgi püstitamise fondi, kus etendati A. Kitzbergi komöödiat „Püve talus” ning mille eel pidas kõne haridusminister Hugo Kukke.²⁰⁰ 1934. a. iseseisvuspäeval ei korraldatud *Estonias* ei pidulikku aktust ega kontserti. Esindusaktuse puudumine kajastus ka 1929.-1934. aastate iseseisvuspäeva raadiosaatekavades, kust ei leidu ühtki märget piduliku kontsert-aktuse ülekande kohta.²⁰¹ Need saatekavad on teatud määral abiks iseseisvuspäeva tähtsamate sündmuste kindlakstegemisel, kuna ringhääling tõi raadiokuulajateni iseseisvuspäeva pühitsemise põhisündmused. Kuna ajakirjandus hakkas rohkem tähelepanu pöörama erinevatele pealinnas peetud aktustele, ongi keeruline määratleda millist neist võiks pidada esindusaktuseks.

Esindusaktuse eeskava aastatel 1935 ja 1936 oli mõnevõrra teisenenud, võrreldes 1920. aastatel peetud esindusaktustega.²⁰² 1930. aastate aktused algasid EELK piiskopi Hugo Bernhard Rahamägi ja õigeusu kiriku metropoliidi Aleksander (kodanikunimega Aleksander Paulus) poolt läbiviidud vaimuliku talitusega, ning Tallinna linnapea kindral J. Soots pidas avasõna ja lõppsõna. Aktusekõne pidas 1935. a. majandusminister Karl Selter ja 1936. a. kaitseväge ülemjuhataja J. Laidoner. Muusikapalasad esitati nii kõnede vahel kui ka kontsertkavas lõppsõna järel. Raadiosaatekavadest selgub, et nii 1937. kui ka 1938. a. algas kontsert-aktus Vabariigi aastapäeval kl. 17.²⁰³ Kumbki kava ei täpsusta, millisest paigast otseülekanne pidi toimuma. Ometi ei peetud kummalgi aastal sellisel kellaajal aktust

¹⁹⁹ Kaja, 26.02.1929; Päevaleht, 25.02.1929; Kaja, 25.02.1930; Päevaleht, 25.02.1930; Vaba Maa, 25.02.1930; Kaja, 25.02.1931; Päevaleht, 25.02.1931; Vaba Maa, 25.02.1931.

²⁰⁰ Kaja, 26.02.1932; Kaja, 25. ja 26.02.1933.

²⁰¹ Päevaleht, 24.02.1929; Päevaleht, 23.02.1930; Päevaleht, 23.02.1931; Päevaleht, 23.02.1933; Vaba Maa, 24.02.1933; Päevaleht, 23.02.1934.

²⁰² Kaja, 25.02.1935; Päevaleht, 25.02.1936; Vaba Maa, 25.02.1936.

²⁰³ Vaba Maa, 23.02.1937; Päevaleht, 23.02.1938.

Estonias. 1937. a. iseseisvuspäeva pärastlõunal korraldas Tallinna Ajaloo Selts aktuse tütarlaste gümnaasiumis, kus aktusekõne pidas linnaeape kindral J. Soots ning esinesid Tallinna linnateenijate meeskoor ja orkester.²⁰⁴ Tundub tõenäoline, et see võiski olla aktus, mille ringhääling üle kandis. 1938. a. iseseisvuspäeva eelõhtul teatasid ajalehed vähemalt üheksast iseseisvuspäeva aktusest, sh kl. 17 alanud gaidide ja skautide pidulikust aktusest Tallinna Reaalkooli saalis.²⁰⁵ Järgmise päeva lehtedes tolle aktuse kohta lähemat teavet ei ole. *Estonia* kontsertsaalis korraldas 1938. a. 23. veebruari õhtul aktuse Naiskodukaitse Tallinna ringkond. Ajakirjandus nimetas just seda aktust, kus peakõnelejaks oli peaministri kohusetäitja Kaarel Eenpalu, tolle aasta suureks aastapäevaaktuseks. Samas lehes märgiti ka, et XX iseseisvuspäeva ei pühitsetud juubeli aastapäevana, kuna suuremas ulatuses juubelipidustused olid kavandatud Võidupühaks eeloleval suvel.²⁰⁶

1939. ja 1940. aasta iseseisvuspäevadel korraldati taas pidulik (esindus)aktus kl. 16 *Estonia* kontsertsaalis.²⁰⁷ 1939. a. oli avakõne Tallinna ülemlinnaeape kindral J. Sootsi päralt ning aktusekõne pidas sotsiaalminister Oskar Kask. Huvitaval kombel aga näitab raadiosaatekava, et ringhääling ei kandnud raadios üle ei seda ega mõnda teist aktust.²⁰⁸ 1940. a. *Estonia* aktusest teame vaid seda, et peaminister J. Uluots pidas seal aktusekõne, mis kanti üle raadios ning avaldati pea kõigis ajalehtedes, ning et kõne lõpul laulis kogu saalitäis rahvast Eesti hümnit kõik kolm salmi. Eesti Vabariigi habras poliitiline olukord 1940. a. tegi kõik muu aktusekavas teisejärguliseks ja nõnda ei pannud ajakirjanikud seda tulevatele põlvvedele kirja.

Iseseisvuspäeva esindusaktuse teema lõpetamiseks saab täheldada, et 1920. aastate keskel olid peamisteks kõnemeesteks riigivanem ja Riigikogu esimees. Riigivanem taandus juba 1927. a., kuid Riigikogu esimehe roll püsis endiselt juubeli iseseisvuspäevani 1928. a. Suure kriisi aastatel katkenud esindusaktuste korraldamise traditsioon jätkus pärast riigipööret, alates 1935. aastast. Nende aktuste puhul paistab silma just see, et riigipead ei mainitud üldse. Tähelepanuväärne on ka asjaolu, et kõigi üheksa esindusaktuse puhul avas aktuse Tallinna linnaeape justkui lahke peoperemees.

²⁰⁴ Päevaleht, 25.02.1937.

²⁰⁵ Vaba Maa, 23.02.1938.

²⁰⁶ Uus Eesti, 25.02.1938.

²⁰⁷ Päevaleht, 25.02.1939; Päevaleht, 25.02.1940; Uus Eesti, 26.02.1940.

²⁰⁸ Päevaleht, 23.02.1939.

4.2. Tallinna kooliõpilastele korraldatud ühisaktused

1920. a. hakkas Tallinna Õpetajate Selts korraldama iseseisvuspäeva ühisaktusi kooliõpilastele *Estonia* kontsertsaalis ja Draamateatri käsutuses olnud Saksa teatri hoones.²⁰⁹ 1920. a. pidas *Estonia* kontsertsaalis avakõne koolinõunik Friedrich Mikkelsaar ja aktusekõne Asutava Kogu esimees A. Rei. Lisaks esitas Tallinna linna poeglastegümnaasiumi ajalooõpetaja Villem Orav ettekande rahvaste sündimise ajaloost ja Eesti õigusest olla iseseisev riik. Esitati laule, ilulugemist ja *Estonia* orkester esines muusikapaladega.

1921. aastal tekkis traditsioon korraldada samaaegselt aktus Tallinna keskkoolide vanematele klassidele *Estonia* kontsertsaalis, keskkoolide nooremate klasside ja algkoolide vanemate klasside õpilastele *Estonia* teatrisaalis ning algkoolide noorematele klassidele Draamateatris.²¹⁰ Aktustel Draamateatris ja *Estonia* teatrisaalis esitati õpilastele näitemänge. *Estonia* teatrisaalis etendati õpilastele A. Kitzbergi näidendit „Enne kukke ja koitu“ (1921. a.), katkendid näidendist „Wilhelm Tell“ (1922. a.), Oskar Lutsu „Soo tuluke“ (1923. a.), „Hamlet“ (1924. a.) ja Eino Leino „Simo Hurt“ (1925. a.).²¹¹ Draamateatris esitati August Tammanni „Koidikul“ (1922. ja 1923. a.) ja Mihkel Aitsami „Salmisto“ (1924. a.).²¹² Koolinoorte ühisaktusel Draamateatris 1925. ja 1926. aastatel ning *Estonia* teatrisaalis 1926. a. asendas näidendit aktustele tüüpiline kontsert-eeskava. Vanemate klasside aktusel *Estonia* kontsertsaalis aga oli eeskava esimesest aktusest alates ehitatud üles täiskasvanute aktuste malli järgi. Esimene pool koosnes kõnedest ja pärast vaheaega tuli kontserdi osa. Riigivanem K. Päts alustas Tallinna koolide langenute mälestushetke traditsiooni sel aktusel 1921. a. Publik seisis püsti ja orelil mängiti koraali „Ma kummardan sind, armuvägi“ samal ajal, kui riigivanem luges

²⁰⁹ Päevaleht, 26.02.1920; Tallinna Teataja, 27.02.1920; Vaba Maa, 26.02.1920.

²¹⁰ Kaja, 26.02.1921; Päevaleht, 25.02.1921; Tallinna Teataja, 25.02.1921. Ajalehed mainisid keskkoolide kõrval ka erikoole ent täpselt milliseid koole silmas peeti jääb lahtiseks. See võis viidata kutsekoolidele või erarahastaja poolt ülalpeetud koolidele. See võis ka viidata õppekava osas erisuunitlusega koolidele, nt. Tallinna Reaalkooli üks nimetus oli Tallinna Majanduslik Erikool, kuid see oli alles 1937.-1938. a.

²¹¹ Kaja, 26.02.1921; Kaja, 26.02.1922; Päevaleht, 26.02.1922; Kaja, 26.02.1923; Päevaleht, 26.02.1923; Kaja, 25.02.1924; Päevaleht, 25.02.1924; Kaja, 25.02.1925; Päevaleht, 25.02.1925.

²¹² Vaba Maa, 25.02.1922; Kaja, 26.02.1923; Päevaleht, 26.02.1923; Kaja, 25.02.1924; Päevaleht, 25.02.1924.

Vabadussõjas langenud kooliõpetajate ja kooliõpilaste nimed üksikult ette koolide kaupa.²¹³ Vabadussõjas langes 5 Tallinna kooliõpetajat ja 20 kooliõpilast.²¹⁴

Kuigi kaitsevägede paraadil 1924. aastal vahetas koraal „Jumal sul ligemal“ välja koraali „Ma kummardan sind, armuvägi“ leinaseisaku ajal, siis tol aastal koolide aktustel *Estonias* mängiti langenute kooliõpilaste nimede lugemise ajal endiselt „Ma kummardan sind, armuvägi“.²¹⁵ Alles 1925. a. hakati ka *Estonia* kooliaktustel mälestama langenuid koraaliga „Jumal sul ligemal“.²¹⁶ Erandina laulis *Estonia* muusika osakonna segakoor oreli saatel „Isamaa ilu hoieldes“ langenud kooliõpilaste nimede lugemise järel 1926. a. koolide aktusel *Estonia* kontsertsaalis.²¹⁷

1924. a. iseseisvuspäeval lisandus Tallinna koolinoortele veel kaks ühisaktust. Kui aktus *Estonia* kontsertsaalis oli endiselt keskkoolide 3.-5. klasside õpilastele ja *Estonia* teatrisaalis keskkoolide 1.-2. klasside õpilastele, siis aktus Draamateatris oli vaid algkoolide 6. klassi õpilastele. Algkoolide 5. klassi õpilastele korraldati ühisaktus 21. algkoolis Raua tänaval ning algkoolide 4. klassi õpilastele korraldati ühisaktus Tütarlaste kommertsgümnaasiumis (tänapäeva Inglise kolledž).²¹⁸ 1925. ja 1926. a. iseseisvuspäeval peeti Tallinnas kokku seitse koolinoortele korraldatud ühisaktust. Aktused 21. algkoolis ja Tütarlaste kommertsgümnaasiumis olid mõlemad algkoolide 5. klassi õpilastele. Lisandusid algkoolide 4. klassi õpilastele korraldatud aktused Poeglaste gümnaasiumi (tänapäeva Gustav Adolfi Gümnaasium) võimlas ning spordiseltsi *Kalev* saalis.²¹⁹

Kooliõpilastele ühisaktuste korraldamise traditsioon katkes 1927. a. „See korraldus oli tehtud kooliõpilaste seas veel mitte raugenud külgehakkavate haiguste taudide pärast.“²²⁰ Selle asemel peeti koolides aktusi iseseisvuspäeva hommikul. Kõnesid pidasid koolide juhatajad ja õpetajad. Koolinoorte ühisaktuste traditsioon taastati 1934. a. ühisaktusega Tallinna koolinoorsoole *Estonia* teatrisaalis.²²¹

²¹³ Kaja, 26.02.1921; Päevaleht, 25.02.1921; Tallinna Teataja, 25.02.1921.

²¹⁴ Kaja, 25.02.1924.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Kaja, 25.02.1925.

²¹⁷ Kaja, 26.02.1926.

²¹⁸ Päevaleht, 25.02.1924.

²¹⁹ Kaja, 25.02.1925; Päevaleht, 25.02.1925; Kaja, 26.02.1926; Päevaleht, 25.02.1926; Vaba Maa, 25.02.1926.

²²⁰ Kaja, 26.02.1927.

²²¹ Kaja, 25.02.1934; Vaba Maa, 25.02.1934.

Iseseisvuspäeval 1935. a. korraldati sealsamas algkoolide lõpuklassidele ühisaktus.²²² 1936. a. jagunes koolinoorte aktus uuesti kaheks: *Estonia* kontsertsaalis olid koos gümnaasiumide, kesk- ja kutsekoolide õpilased ning teatrisaalis – algkoolide vanemate klasside lapsed.²²³ Nendel aktustel jätkus Vabadussõjas langenud Tallinna kooliõpetajate ja –õpilaste nimede ettelugemise traditsioon. Selline ühisaktuste korraldus kehtis veel iseseisvuspäeval 1937. a., ent edaspidi ei ole taolisi koolinoorte ühisaktusi enam ajalehtedes mainitud.²²⁴

4.3. Muud aktused

Lisaks põhiaktusele *Estonias* oli pealinnas mitmeid teisi iseseisvuspäevale pühendatud aktuseid, mida korraldasid seltsid ja organisatsioonid, skaudid, noorkotkad, jne. Suuremaid aktusi korraldati kinosaalides, näiteks aastatel 1928-1935 (välja arvatud 1930) kinos *Gloria-Palace* (tänapäeva Vene Draamateater), 1934. a. kinos *Modern* (asus Suur-Tartu maantee 4, hävinud, tänapäeval asub selle kohal City Plaza büroohoone), ning 1925., 1934. ja 1935. a. kinos *Grand Marina* (tulekahjus hävinud ning põhjalikult ümberehitatud Tallinna Ohvitseride Majaks, tänapäeval Vene Kultuurikeskus).²²⁵

Aktusi peeti üle kogu riigi linnades, külades ja alevites koolides, seltsimajades ja teistes sobivates saalides. Korraldajateks olid kaitseliit, kohalikud seltsid ja organisatsioonid. Tartus, näiteks, korraldati tüüpiliselt ka terve rida aktusi, millest kõige suuremad peeti *Vanemuises* ja ülikooli aulas. 1927. aastal toimunud võib pidada üsna iseloomulikuks. *Vanemuise* aktusel oli peakõneleja endine näitleja, teatri direktor ja linnapea Ants Simm, kes tolleks ajaks oli Tartu Eesti laenu- ja hoiuühisuse juhatuse esimees, ning aktusel esinesid solistid ja Meestelaulu Seltsi koor. Samal ajal toimunud aktusel Zooloogia Instituudis näidati valguspilte Vabadussõjast.²²⁶ Suure-Jaani aktused ehk kõnekoosolekud 1925. a. iseseisvuspäeval on näide üritustest, mis rõhutasid kodanike moraalseid kohustusi riigi tähtpäevade tähistamises. Lisaks kõnele Eesti muinasajast, mis arvatavasti vastandas muistset priiuseaega ristirüütlite vallutusele ehk valguse aega pimeduse ajale, peeti neil koosolekutel kõnesid teemadel

²²² Kaja, 25.02.1935.

²²³ Päevaleht, 25.02.1936.

²²⁴ Päevaleht, 25.02.1937.

²²⁵ Päevaleht, 25.02.1925; Kaja, 26.02.1928; Kaja, 26.02.1929; Kaja, 25.02.1931; Kaja, 25.02.1932; Kaja, 25.02.1933; Kaja, 25.02.1934; Kaja, 25.02.1935.

²²⁶ Kaja, 26.02.1927.

„milleks kohustab meid vabaduspüha” ja „meie lastevanemad ja vabaduspäev”.²²⁷ Aktus ja piduõhtu võisid ka olla ühe ja sama ürituse osad või järgnes piduõhtu vahetult aktusele. Muhumaal 1927. a. iseseisvuspäeval kanti osa kõnedest ette vabaõhujumalateenistusel Linnuse maalinna juures, kuhu oli seatud sümboolne haud ning kuhu mindi rongkäigus Suurvalla rahvamaja juurest kaitseliidu paraadi lõpul. Kõned jätkusid kaitseliidu poolt rahvamajas korraldatud aktus-piduõhtul, kus lisaks esinesid kohalik laulukoor ja keelpilliorkester.²²⁸ Aktusi pidasid ka vähemusrahvuste seltsid, näiteks 1938. a. korraldasid sakslased Vabariigi XX aastapäeva auks aktuse Mustpeade majas 600 inimesele.²²⁹ 1940. a. korraldas kaitseliit kokku 440 aktust üle riigi.²³⁰

Baasidelepingu ajajärgul 1940. a. rõhutati iseseisvuspäeva aktuse olulisust, ja seda eriti baaside piirkondades, kus kehtis eriolukord. Eesti omariiklus oli ohus. Aktustel kinnitasid eestlased oma soovi püsida iseseisva riigina ning otsisid tuge oma kõikumalöönud enesekindlusele. Eelmises peatükis on fikseeritud, et iseseisvuspäeva paraade ei korraldatud baaside piirkondades. See-eest aga kanti N. Vene vägede kohaloleku tõttu hoolt, et keskustes nagu Haapsalu, Lihula, Kärkla, Kuressaare, Paldiski ja Rapla oleksid aktused eriti mõjuvõimsalt sisustatud.²³¹ Kõikides nendes paikades külastasid punaväe esindajad aktusi. Seetõttu palus kohalik kaitseliit pidulikule aktusele Tallinnast soliste ja isegi orkestri.²³² Nii pidi võõrastele muljet avaldatama ja samal ajal omade moraali turgutama.

4.4. Aktusekõned

Tüüpilisel aktusel oli avasõna, aktuse põhikõne ja lõppsõna ning kontsertkava. Sageli oli kõnesid enamgi. On ütlematagi selge, et kõned olid isamaalised ning Vabadussõda pakkus selleks ammendamatu ainet. Hea näide emotsionaalsest kaasakiskuvusest Vabadussõja teemadel on riigikogu liikme Jaan Hünersoni kõne Maanoorte Liidu Tallinna osakonna pidulikul koosolekul 23. veebruaril 1933. a., mis

²²⁷ Oma Maa, 26.02.1925.

²²⁸ Meie Maa, 26.02.1927.

²²⁹ Vaba Maa, 25.02.1938.

²³⁰ Teade nr. 435/R EV Kaitseliidu Peastaabi ülemalt kolonel A. Balderilt RPT-le, 23. veebruar 1940, ERA.1093.1.317, l. 7.

²³¹ Kaitseliidu Lääne maleva pealikult RPT-le 15.03.40. – ERA 1093.1.317, l. 25.

²³² Kaitseliidu Saaremaa maleva juhatuselt RPT-le 27.01.40. – ERA 1093.1.317, l. 20; Kaitseliidu Harju maleva pealikult RPT-le 05.02.40. – ERA 1093.1.317, l. 33.

kirjeldas Rannu mõisa vallutamist eesti koolipoiste poolt ja langenud koolipoiste vanemate kindlameelsust võidu nimel.²³³

Kõned, mis kaldusid väarikast isamaalisusest kõrvale ei vastanud kuulajaskonna ootustele ning võisid segadust tekitada. Jõhvi Tuletõrje Seltsi saalis peetud pidulikul aktusel iseseisvuspäeva õhtul 1925. a. kuulutas Jõhvi algkooli juhataja hr. Mitt oma aktusekõnes, et Vabariigi aastapäeva tuleks pühitseda vaikselt ilma paraadideta ja teiste tseremooniatega.²³⁴ Publik oli ajakirjaniku sõnul sellest sõnavõtust hämmeldunud. Iseseisvuspäeval 1932. a. Paide rahvamajas peetud aktusel olevat rahvas olnud pettunud, kuna legendaarse admiral J. Pitka kõne polevat olnud küllalt päevakohane.²³⁵

Käestlibisev iseseisvus vajutas murelikkuse pitseri aktuste kõnede isamaalisusele 1940. a. iseseisvuspäeval. Selle markantne näide on Valgas *Säde* teatrisaalis peetud piduliku aktuse lõppkõne, kus riigivolikogu liige Jaan Kokk „rõhutas, et seekordne aastapäeva pühitsemine on nagu palvetund isamaa altaril, kus soovime, et riik ja rahvas kergemini saaksid üle praeguste raskete aegade katsumustest.“²³⁶ Rahvas otsis tuge oma peaministri J. Uluotsa rõhutatult isamaalistest sõnadest tema peetud aktusekõnes *Estonia* kontsertsaalis, mis avaldati ka mitmes ajalehes. Mitmed aktused Läänemaal, nagu näiteks Maidlas ja Võnnus korraldati nõnda, et kuulati ühiselt peaministri kõne raadio ülekannet.²³⁷

See, kuidas omariikluse saavutamist mäletati, võib õigusega tõlgendada eestlaste ajaloo valguse-pimeduse-koiduaja skeemi raamistikus. Kui Friedebert Tuglas pidas 1919. a. kõne *Estonias* baltisakslaste halvast mõjust eestlaste ajaloolisele arenemisele, võib seda pidada selgeks viiteks tolle skeemi pimeduse ajale. Tallinna kaitseliidu ja naiskodukaitse korraldatud hommikusel aktusel *Gloria-Palace* saalis 1933. a. loetles Tallinna naiskodukaitse esinaine Anna Tõrvand-Tellmann oma aktusekõnes pika rea iseseisva Eesti saavutusi 15 omariikluse aasta käigus: toodangu kasvust põllumajanduses ja tööstuses kuni suurte edusammudeni üldhariduse taseme tõstmises. Nõnda sisendas ta, et Eesti on mõne lühikese iseseisvusaastaga saavutanud

²³³ Kaja, 25.02.1935.

²³⁴ Virulane, 28.02.1925.

²³⁵ Kaja, 26.02.1932.

²³⁶ Lõuna-Eesti, 26.02.1940.

²³⁷ Lääne Elu, 26.02.1940.

rohkem kui sellele eelneva mitme sajandi jooksul.²³⁸ Seda saab tõlgendada nii pimeduseaja hukkamõistuna kui ka tõestusena, et eesti rahvas oli tolleks ajaks saanud pimedusest jagu ja elas siis juba õnnelikul koiduajal. Paraad kui mälestus võidetud Vabadussõjast manas silme ette eesti rahva lõpliku läbimurde koiduaega, töötatud maale, kus eestlane on omal maal peremees ning saab oma elu seada oma äranägemise järgi. Neid näiteid ei saa pidada tõestuseks, et eestlased laias laastus mäletasid omariikluse saavutamist valguse-pimeduse-koiduaja skeemi raamistikus, kuid see arutelu põhjendab käesoleva uurimistöo autori lähenemist antud küsimusele.

Selles valguses näib RPT iseseisvuspäeva aktustes olevat mitte niivõrd mälu kujundaja valguse-pimeduse-koiduaja skeemis, vaid pigem juba toimiva skeemi võimendaja. Iseseisvuspäeva aktustega seoses koostas RPT aktuse kõnekonsepte ehk kõnekavasid, mis sisuliselt kujutasid endast iseseisvuspäevale pühendatud näidiskõnesid. Aktuste korraldajad teadsid neid kõnekavasid küsida. Sooviavaldused kõnekonseptide järele saadeti RPT-le suurematest ja väiksematest keskustest üle kogu riigi ja RPT saatis laiali nii palju kõnekavasid kui taheti. Need kujutasid endast mitme lehekülje pikkuseid valmis kõnesid, kuhu oli näiteks märgitud millal tuleb teha leinaseisak langenute mälestamiseks ja millal mängida riigihümni. Kõnemehed arvatavasti valisid näidiskõnest mõned südamelähedasemad teemad, millest nad siis oma sõnadega kõnelesid. Samas võis vähem sõnaosav inimene näidiskõne lihtsalt maha lugeda ja seega oluks igati korralik ja sobiv aktusekõne edukalt peetud. Kõne lõppu oli kõnemeestele abiks lisatud lehekülje pikkune loetelu tähtsatest sündmustest Eesti Vabariigi ajaloos, mida võiks soovi korral kõnes mainida.²³⁹

Esmapilgul olid kõnekavad arvatavasti RPT sünnitis isamaalisuse edendamiseks. Ent Riigiarhiivis leidub portfelli ministri kantselei säilik 1925. aastast (üheksa aastat enne RPT asutamist), mis on täis tolleaegsele portfelli ministri Karl Astile laekunud sooviavaldusi aktuse kõnekavade järgi ning sisaldab ka tolle aasta näidiskõnet.²⁴⁰ Kuigi arhiividest pole õnnestunud leida teiste RPT ajale eelnevate aastate kohta käivate iseseisvuspäeva kõnekavasid ning 1925. a. kõnekava võib valitsuse poliitika asemel olla kirjanikust ministri K. Asti enda initsiatiiv, näitab see ikkagi pretседenti RPT kõnekavadele. Need ei olnud kõigile kohustuslikud

²³⁸ Päevaleht, 25.02.1933.

²³⁹ Säilik „Kirjavahetus Eesti Vabariigi aastapäeva pühitsemise kohta” (ERA.1093.1.317) sisaldab kõnekava Vabariigi 22. aastapäeva aktusteks (lk. 8-14) kui ka sooviavaldusi kõnekavade saatmiseks.

²⁴⁰ ERA.48.1.6.

kõneskeemid, pigem pidasid iseseisvuspäeva aktuste korraldajad kõnekavasid teretunud abivahenditeks eduka aktuse korraldamiseks. Arhiivisäilikus leitud arvukad sooviavaldused osutavad üpris suurele nõudlusele.

Kõnekavade olemusest ettekujutuse saamiseks võrdlen lühidalt 1925. a. kõnekava RPT koosatud 1937.-1939. a. näidiskõnedega. Portfellita ministri K. Asti kantseleis 1925. a. valminud kõnekava kujutab endast tagasivaadet iseseisvuse saavutamise sündmustikule ning algab Maapäeva 15. novembri 1917. a. otsusega tunnistada ennast kõrgemaks võimuks Eestis. Kõne väljendab mõtet, et seda kuupäeva võiks pidada Eesti riigi alguseks. Edasi käsitleb see iseseisvusmanifesti väljakuulutamist, Tartu rahu olulisust ning rõhutab Eesti sõjaväe kangelaslikkust sõjas ja seemise tugevuse ja julgeoleku tähtsust 1. detsembri 1924. a. sündmuste valguses. Kõnes jõuti järelduseni, et rahupoliitika on demokraatlikule Eestile ainuvõimalik suund välispoliitikas ning toonitati rahu vajalikkust majanduse ja kultuuri ülesehitamiseks, kuna majanduse ja kultuuri arvelt tuli tol hetkel kulutada ülejõu käivaid summasid riigikaitsele.²⁴¹ See tollastele eesti sotsialistidele tüüpiline mõte meenutab Külma sõja järel Läänes levinud nn. rahu dividendi ideed, mille järgi Lääneriikidel oleks tulnud kaitsekulusid ulatuslikult kärpida ja kokkuhoitud raha suunata majandusse ja kultuuri. Kõne lõppu on kõnemeestele abiks lisatud nimekiri 26 tähtsamast ajaloosündmusest alates Veebruarirevolutsioonist ja lõpetades Tartu rahuga.

Arhiivist on leitud üks kõnekava 1938. aastast ning 1937. ja 1939. aastatest kummastki kaks kõnet. Üks 1937. a. kõne rõhutas uue põhiseaduse teemat, teine – majanduse teemat. Üks kõne 1939. aastast oli pikem ja ülistas K. Pätsi tema 65. sünnipäeva puhul. Teine kõne samast aastast oli lühem ja ülistas J. Laidoneri, kuid ei maininud tema äsja möödunud 55. sünnipäeva. Need kõned on kõik RPT poolt koostatud. Ühise joonena kiitsid kõik need kõned üksmeelt ning taunisid killustatust ja poliitilist sisevõitlust. K. Päts ja J. Laidoner olevat 12. märtsi riigipöördega teinud lõpu halvavale killustatusele ja sisevõitlustele ning taganud rahu, korra ja üksmeele. Nõnda olevat nad päästnud eesti rahva kindlast katastroofist ning võimaldanud ühist jõupingutust, mille abiga oli majanduskriisist jagu saadud. 1937. a. kõned kiitsid K. Pätsi geniaalsust, ettenägelikkust ja riigimehelikkust. Nendes tõsteti esile talude

²⁴¹ Lühike kõnekava 24. veebruari kõnede jaoks, 03.02.1925. – ERA.48.1.6, l. 188-192.

elektrifitseerimise kava ning kampaaniat harida üles heina- ja karjamaad uueks kultuurmaaks. Samuti kiideti heaks ülemaaline kodukaunistamise aktsioon ning nimede eestistamise kampaania suhtes püstitati eesmärk: Vabariigi XX juubeli aastapäevaks igale eestlasele eesti nimi. Nii 1938. kui ka 1939. aastal sisendati, et Lembitu päevadest peale on kõik eestlaste põlved valmistanud ette võidukat Vabadussõda ja riiklikku iseseisvust.²⁴² Viimane lause näitab tolle aja ametlikku lähenemist eestlaste ajaloole oma kaasajale orienteerituna (inglise keeles oleks selle nähtuse nimetus *present-centred history*), kus ajalugu liigub vääramatult tänapäevase olukorrani välja, kus kõik, mis minevikus juhtunud, on sündinud selleks, et tänapäeva ette valmistada. Ajaloolised isikud ilmuvad ajaloo areenile just õigel ajal ning teevad täpselt seda, mis vaja, et inimarengut õiges suunas edasi nihutada. Kui 1925. a. kõnekava keskendus puhtalt eestlaste iseseisvumise ajaloole ning jõudis järelduseni, et Eesti peab olema sisemiselt tugev ning samas ajama rahupoliitikat, siis 1937.-1939. aastate RPT kõned olid selgelt päevapoliitilised ja varjamatult toetasid võimulolijate suunitlusi.

Kohalike aktuste korraldajad pöördusid sageli otse portfelli ministri poole palvega saata keegi kohale aktusekõnet pidama. Suuremad keskused palusid, et neile saadetakse keegi ministritest või mõni tuntud Riigikogu liige, mõned korraldajad soovisid konkreetset isikut. Kuna soovijate hulk kippus ületama tuntud isikute arvu, pidi minister mitmele soovijale ära ütleva ning saatma kõnekava koos soovitusel leida sobiv kõnemees kohalikust seltskonnast. 1925. a. pakkus Tartu üliõpilaskond end ministrile abiks. Varustatud portfelli ministri kantselei näidiskõnega, saatis Tartu üliõpilaskond 40 üliõpilast maale kõnesid pidama aktustele Tartumaal, Valgamaal, Virumaal, Järvamaal, Võrumaal ja Viljandimaal. Kolm üliõpilast saadeti aktustele Tartus, neist üks pidas aktusekõne ülikooli aulas.²⁴³ Tartu üliõpilaskond lõi iseseisvuspäeva aktuste sisustamisel kaasa edaspidigi, läkitades maale kõnemehi ja andes neile kaasa näidiskõnede konspekte.²⁴⁴

²⁴² Kõnekava Vabariigi aastapäeva aktusel 24. veebruaril 1937. a. – ERA.1093.1.275, l. 1-5; Kõnekava Vabariigi 19. aastapäevaks 24. veebr. 1937. a. – ERA.1093.1.275, l. 6-10; Kõnekava Vabariigi 20. aastapäeva aktuseks. – ERA.1093.1.291 (lehed nummerdamata); Materjale kõnekavaks Vabariigi 21. aastapäeva aktuseks, 08.02.1939. – ERA.1093.1.304, l. 1-5; Materjale kõnekavaks Vabariigi 21. aastapäeva aktuseks, 09.02.1939. – ERA.1093.1.304, l. 6-10.

²⁴³ Tartu Üliõpilaskonna esimehe kiri portfelli ministri K. Astile, 27.02.1925. – ERA.48.1.6, l. 5.

²⁴⁴ Grete Rohi. Ilmar Tõnisson (1911-1939) ning tema rahvuskultuurilised ja poliitilised vaated: Magistritöö. Tartu, 2013. Lk 28–29.

Aktused kestsid nähtavasti võrdlemisi kaua, peamiselt pikkade kõnede tõttu. Vabariigi X aastapäeva piduliku aktuse kohta saame lugeda, et see olevat kestnud vaid umbes kaks tundi. Aja kokkuhoiu mõttes olnud see silmapaistev saavutus, kuna varasemate aastate aktused olevat kestnud 4-5 tundi.²⁴⁵ Kuigi iseseisvuspäeva pidustuste kirjelduste toon oli üldiselt kiitev ja positiivne, esines ajakirjanduses siiski ka nurinat. 1927. a. iseseisvuspäeva puhul Paides peetud aktusel kõnelenud maakonnavalitsuse esindaja August Tobro kohta on kirjutatud: „Aktuse meeleolu rikkus viimase kõneleja esinemisel tekkinud rahutus koosolijate hulgas, jalgade trampimine. Nimetatud härral oleks juba ammu aeg pidukõnemehena erusse minna. Ei tohiks rahva kannatust lõhkemiseni viia, nagu see viimasel korral sündis. Pidulikkudel juhtumistel jätab sarnane ettetükkimine äärmiselt halva mulje.“²⁴⁶ Tartu esindusaktusel Vanemuises 1937. a. iseseisvuspäeval oli avasõna linnapea Aleksander Tõnissonil, kes kõneles selle puhul pool tundi, mille ajal mälestati Vabadussõjas langenuid. Sellele järgnenud Rahvuskogu I koja esimehe prof. J. Uluotsa aktusekõne pani kuulajate kannatuse proovile. „Kuna kõned olid pisut pikad ja rahvast saal kiilutult täis, siis tulid ette ka mõned minestamised, mistõttu publik pisut ärevaks läks ja aktusekõnelejale jalgade trampimisega märku andis.“²⁴⁷ Üle linna peeti veel mitu nn. rahvaaktust ning ka nendel aktustel kippusid kõned pikaks venima. „Nii on *Sõdurite Kodus* korraldatud aktusel dr. N. Tammele, kes oli kõnelenud tund ja 5 minutit, antud kahel korral jalgade trampimisega mõista, et aeg oleks kõne lõpetamiseks.“²⁴⁸

Kõik täiskasvanud inimesed, kes pidasid aktusekõnesid, vähemalt 1920. aastatel, olid Eesti iseseisvumise aastad läbi elanud. Seetõttu võib öelda, et aktusekõned kandsid edasi suulisi pärimusi omariikluse loomisest ja kättevõitmisest. Need pärimused ei ole piiratud vaid Vabadussõja veteranide ja riigitegelaste mälestustega olulistest sündmustest. Kõnesid pidasid muuhulgas koolide direktorid ja õpetajad ning kohalikud seltskonnategelased. Kui sellised inimesed punusid oma kõnedesse mõne isikliku mälestuse, olgu see näiteks midagi elu korraldusest saksa või enamlaste okupatsiooni ajast, midagi koolielust Vabadussõja ajal, esmatarbekaupade nappusest sõja ajal või sellest, kuidas õiget kangast polnud lipu jaoks kusagilt võtta,

---

²⁴⁵ Kaja, 26.02.1928.

²⁴⁶ Järva Teataja, 01. 03.1927.

²⁴⁷ Päevaleht, 25.02.1937.

²⁴⁸ Päevaleht, 26.02.1937.

siis kõik taolised isiklikud mälestused ongi suulised pärimused, pealtnägijatelt ja inimestelt, kes on ise selle läbi teinud, millest nad räägivad. Igasugune oma kogemustest rääkimine on suulise pärimuse edasikanne. Nendest mälestustest said sündmustes osalejatele järgneva põlvkonna suus pärimuslikud mälestused. Neid mineviku mälestusi aga kasutati mitmel puhul ka poliitilistel eesmärkidel. Näiteks kasutasid vabadussõjalased mälestusi Vabadussõja võidust oma poliitiliste tõekspidamiste edendamise huvides. Riigi loomise mälestusi rakendati 1930. aastate teisel poolel RPT ja teistes aktusekõnedes poliitilistel eesmärkidel riigijuhtide isamaalisuse ja nende riigiloomises olulise rolli rõhutamise abiga legitimeerida võimuhaaramist ja poliitilise pluralismi lõpetamist.

5. ISESEISVUSPÄEVA ÕNNITLUSED JA PEOÕHTUD

Käesolevas peatükis käsitletakse riigivanema traditsioonilist õnnesoovide vastuvõttu, iseseisvuspäeva balle ja piduõhtuid pealinnas, teistes Eesti linnades ning ka alevites.

5.1. Iseseisvuspäeva õnnesoovid riigivanemale

Esimesel iseseisvusperioodil käisid tähtsamad tegelased traditsiooniliselt riigivanema juures külas, et talle Vabariigi aastapäeva puhul õnne soovida. Riigivanem võttis õnnesoovid vastu riigi ja rahva nimel. Tüüpiliselt käisid õnne soovimas Vabariigi valitsuse liikmed, riigi kõrgemad ametnikud, ministriumide, ametkondade ja seltside delegatsioonid, diplomaatiline korpus ja teised välisriikide esindajad. Vastuvõtuoja lõpupoole võisid ka eraisikud tulla riigivanemale õnne soovima. Traditsioon algas 1922. a., kui riigivanem K. Päts võttis õnnesoovijaid vastu kella kahe ja nelja vahel riigivanema majas Toompeal (Lossi plats 7).²⁴⁹ See traditsioon kehtis aastatel 1922-1935. See ei olnud aeg pidulikuks koosviibimiseks ega poliitilisteks mõttevahetusteks. Tegemist oli lühikeste viisakusvisiitidega, seega formaalsusega, millega õnnesoovijad avaldasid oma poolt esindatud riigi või asutuse nimel austust Eesti iseseisvusele. Näiteks, 1934. ja 1935. aastatel tulid Vabariigi valitsuse liikmed riigivanem K. Pätsile õnne soovima kell 10:45. Juba kell 11 oli diplomaatiline korpus kohal õnnesoovijate järjekorras.²⁵⁰ Ajalehtedes ei ole kirjas, kas riigivanem pakkus õnnesoovijatele mingisugust kostitust. Arvestades visiitide lühiajalisust, ei ole see eriti tõenäoline.

Õnnesoovijate vastuvõtu kellaajad erinesid. Aastatel 1922, 1923, 1925 ja 1931 toimus see pärastlõunal, pärast paraadi, aastatel 1926, 1927, 1930 ja 1933 aga hommikul enne paraadi.²⁵¹ Ülejäänud aastatel ehk 1924, 1928, 1932, 1934 ja 1935 võeti osa õnnesoove vastu hommikul ning jätkati peale paraadi.²⁵² Iseseisvuspäeva paraad Tallinnas algas tüüpiliselt kell 12, kuid 1929. a., kui paraad jäi liiga külma

²⁴⁹ Tallinna Teataja, 25.02.1922; Kaja, 26.02.1922. Hoone aadressil Lossi plats 7 oli kasutusel riigivanema ametliku residentsina 1921.-1933. aastatel. Tänapäeval on hoone kasutusel Saksa suursaadiku residentsina.

²⁵⁰ Kaja, 25.02.1934; Kaja, 25.02.1935.

²⁵¹ Päevaleht, 26.02.1923; Kaja, 25.02.1925; Kaja 26.02.1926; Päevaleht, 25.02.1927; Kaja, 25.02.1930; Kaja, 25.02.1933.

²⁵² Kaja, 26.02.1924; Teataja, 26.02.1924.

ilma tõttu ära, võttis riigivanem A. Rei diplomaatilise korpuse õnnesoovid vastu just kell 12 ning jätkas kella ühest alates seltside delegatsioonide õnnesoovide vastuvõtuga.²⁵³ Õnnesoovijaid võeti vastu riigivanema majas Toompeal aastatel 1922-1930. Riigivanem K. Päts võttis õnnesoovijaid vastu Toompea lossi valges saalis 1931. ja 1933.-1935. aastatel. Erandina võttis riigivanem J. Teemant õnnesoovijaid vastu Kadrioru lossis 1932. a.²⁵⁴ Riigivanem K. Päts ei võtnud õnnesoovijaid enam väljakujunenud traditsioonilisel kombel vastu 1936. a. ning õnnesoovijate vastuvõttu ei ole enam ajakirjanduses mainitud 1930. aastate teisel poolel.²⁵⁵

Kuna K. Pätsi sünnipäev oli 23. veebruar, siis kippusid tema ametisoleku aastatel õnnesoovid Eesti Vabariigile segunema isiklike sünnipäevaõnnitlustega. See oli eriti märgatav 1924. a., mil ta sai 50-aastaseks, ja 1934. a., mil ta sai 60-aastaseks.

5.2. Pidulikud vastuvõttud ja peoõhtud Tallinnas

Siinkohal tuleb mainida erakorralisi vastuvõtte, pidulikke lõuna- ja õhtusööke, raute jt väliskülalistele korraldatud üritusi. Need olid osa jooksvast välispoliitilisest suhtlusest, mis vahel langes kokku Vabariigi aastapäevaga ja vahel mitte. Eredamad näited on Läti presidendi J. Čakste külaskäik 1925. a. ja Poola parlamendidelegatsiooni külaskäik 1926. a.²⁵⁶ Kuna taolised välispoliitilised koosviibimised ei olnud lahutamatu osa iseseisvuspäeva pühitsemisest, ei peatu käesolev uurimus neil pikemalt. Taolistest üritustest toon vaid ühe Eesti diplomaatiale olulise näite. Eesti välispoliitika oli 1921. a. suunatud oma koha kindlustamisele iseseisvate riikide peres ning ka liitlussuhete sõlmimisele. Nõnda käis tolle aasta iseseisvuspäeval vilgas ja intensiivne suhtlus välisriikide esindajatega. Õhtul kella kaheksaks olid väliskülalised kutsutud pidulikule kontserdile Estonia kontsertsaalis, kus esitati eesti heliloojate teoseid. Seejärel kell 22 algas riigivanema K. Pätsi poolt korraldatud piduõhtu välisriikide esindajatele *Estonia* Valges ja Punases saalis. Kui sellised üritused leidsid ajalehtedes kajastamist, piirduti enamasti osalejate ja kõnede loetlemisega. Kõne all olev piduõhtu 1921. a. aga pälvis ühe *Tallinna Teataja* ajakirjaniku erilise tähelepanu, kuna see olevat jätnud väliskülalistele „kõige halvema mulje”. Ühe korraldaja sõnul olevat kutsutud umbes 300 külalist, kuid saabujaid

²⁵³ Päevaleht, 26.02.1929.

²⁵⁴ Kaja, 25.02.1932.

²⁵⁵ Uus Eesti, 25.02.1936.

²⁵⁶ Kaja, 25.02.1925; Kaja 26.02.1926.

olnud umbes 500 (kuidas 200 inimest ilma kutseteta peole pääses, jäi segaseks). Seetõttu valitses terav puudus kõigest, alates söögiriistadest. Mõned külalised olivat püüdnud hakkama saada vaid noaga, teised vaid teelusikaga. Eesti kohalikud seltskonnategelased olivat tõugeldes haaranud endale kõik paremad kohad Valges saalis, jättes Punase saali väliskülalistele, kus teenindus olivat olnud erakordselt kehv ja aeglane. Puudulik korraldus olivat hämmastanud väliskülalisi, kellest mõned olivat pahandades lahkunud juba pool tundi peale eine algust.²⁵⁷ *Päevaleht* kinnitas, et tollel piduõhtul *Estonias* olid mõned defektid söögilaudade korraldamises rikkunud mõnede külaliste peotuju.²⁵⁸

Iseseisvuspäeva puhul seltside ja organisatsioonide poolt enda liikmetele korraldatud peoõhtute kohta pealinnas on ajalehtedes vähe kirjutatud. Taolisi üritusi kindlasti korraldati. Ühte sellist üritust siiski kajastati ajalehtedes päris põhjalikult, nimelt 25. veebruaril 1921. a. Tallinnas *Hotel de Russie*'s eesti ajakirjanike poolt korraldatud pidusöök eesti ja välisriikide ajakirjanikele. Rohked peokõned manasid esile üleva vennalikku õhkkonna. Kummalise vahejuhtumina olivat kelnerid kogemata valanud klaasidesse likööri asemel äädikat.²⁵⁹ Kuidas likööri ja äädika pudelid võisid segamini minna, on mõistatus.

5.3. Iseseisvuspäeva ball ja banketid

Tänapäeval järgneb iseseisvuspäeva pidulikule aktusele presidendi vastuvõtt – piduõhtu, kus pakutakse suupisteid ja keelekastet ning kutsutud külalised saavad orkestrimuusika saatel tantsida. Eelmine peatükk joonistas välja ülevaate sellest, kuidas pealinna esindusaktus aastast aastasse muutus ning selgus, et mitmel juhul ei korraldatudki ühte konkreetset esindusaktust. Käesolevas peatükis selgub, kuidas piduõhtu, mis tänapäevaste traditsioonide järgi peaks justkui esindusaktusega koos käima ja sellele järgnema, võttis esimeste iseseisvusaastate jooksul samuti erinevaid vorme kuni kujunes välja ohvitseride balli traditsioon.

1919. a., esimese iseseisvuspäeva õhtul korraldati pärast A. Kitzbergi näidendit „Enne kukke ja koitu” *Estonia* kõrvalsaalides õhtusöök Soome külaliste

²⁵⁷ Tallinna Teataja, 25.02.1921.

²⁵⁸ Päevaleht, 26.02.1921.

²⁵⁹ Tallinna Teataja, 26.02.1921.

auks.²⁶⁰ 1920. a. järgnes iseseisvuspäeva esindusaktusele ohvitseridekogus sealsamas pidulik õhtusöök, kuhu olid kutsutud Asutava Kogu esimees A. Rei, peaminister J. Tõnisson, välisriikide sõjaväelised esindajad ja valitsuse ministrid.²⁶¹ Seoses 1921. a. iseseisvuspäevaga mainis ajakirjandus põgusalt suuremat koosviibimist, mis korraldati õhtul ohvitseride kasiinos ning kuhu paljud külalised siirdusid riigivanema poolt *Estonias* korraldatud peoõhtult.²⁶² Andmed pidustuste kohta Tallinnas iseseisvuspäeval 1922. a. on napid. Teame vaid, et Sõdurite Kodus korraldati õhtul kontsert-ball peamiselt sõjaväelastele.²⁶³ Kas kõrgemad külalised siirdusid sinna pidulikult ooperietenduselt *Estoniast*, jääb spekulatsiooniks. Järgneval iseseisvuspäeval 1923. a. on taas mainitud õhtul sõduritele korraldatud pidu Sõdurite Kodus, kuid esmakordselt on mainitud ohvitseridele sõjainistri poolt korraldatud balli ohvitseride kasiinos.²⁶⁴ Siit sai alguse ohvitseride kasiinos balli pidamise traditsioon, mis kestis 1939. aastani.

Kõrgema seltskonna osalust traditsioonilisel aastapäevaballil ohvitseride kasiinos on esmakordselt mainitud 1924. a., kui sellest võtsid osa riigivanem K. Päts, diplomaatiline korpus, valitsuse ja riigikogu liikmed ja kõrgemad riigiametnikud.²⁶⁵ Sellest ajast alates täitis ball piduõhtu funktsiooni kõrgema seltskonna ja kutsutud külaliste jaoks analoogselt tänapäevasele presidendi vastuvõtule. Mõnel aastal (1926, 1930 ja 1938) korraldati aastapäevaball 23. veebruari õhtul ja 1936. a. koguni 22. veebruari õhtul.²⁶⁶ Kulude kokkuhoiu eesmärgil jäi aastapäeva ball ära 1932. a.²⁶⁷ Siiski korraldas kaitseminister selgi aastal ohvitseride kasiinos ohvitseridele ja nende peredele iseseisvuspäeva puhul koosviibimise.²⁶⁸ Aastapäevaballi nagu ka riigivanema pidusööki pole ajakirjanduses mainitud 1937. a., kuigi ei paista olevat mõjuvat põhjust nende ürituste ärajätmiseks. *Päevaleht* teatas, et 1939. a. aastapäeva ball korraldati 24. veebruaril, aga *Uus Eesti* väitis, et see toimus 23. veebruari õhtul.²⁶⁹ Baaside ajal 1940. a. aastapäeva balli ei korraldatud.

²⁶⁰ Päevaleht, 25.02.1919.

²⁶¹ Kaja, 27.02.1920.

²⁶² Kaja, 26.02.1921.

²⁶³ Päevaleht, 25.02.1922. Tallinna garnisoni Sõdurite Kodu asus hoones aadressil Tartu mnt. 64.

²⁶⁴ Postimees, 26.02.1923. Ohvitseride keskkogu kasiino asus tollal Tallinna Raekoja platsil.

Tänapäeval on see hoone Tallinna Õpetajate Maja.

²⁶⁵ Kaja, 26.02.1924.

²⁶⁶ Kaja, 26.02.1926; Kaja, 25.02.1930; Uus Eesti, 25.02.1936; Päevaleht, 25.02.1938.

²⁶⁷ Päevaleht, 25.02.1932.

²⁶⁸ Kaja, 25.02.1932.

²⁶⁹ Päevaleht, 25.02.1939; Uus Eesti, 25.02.1939.

Aastatel 1926-1929 korraldas riigivanem samaaegselt aastapäevaballiga piduliku õhtusöögi väliskülalistele ja kõrgemale seltskonnale välisministeeriumi ruumides (vt. Lisa 12). Õhtusöök kestis paar-kolm tundi ja seejärel siirdus enamik seltskonnast ballile. Riigivanema pidusöökidele kutsutud seltskond oli tunduvalt väiksem tänapäeva presidendi vastuvõtu 800–1000 kutsutud külaliste seltskonnast. 1927. a. näiteks kutsuti pidusöögile umbes 80 külalist ja juubeliaastal 1928. a. umbes 150.²⁷⁰ Alates 1931. aastast ei kattanud kõrgematele külalistele korraldatud pidusöök (dinee, bankett) balliga. Pidusöök algas 1931. ja 1934. a. iseseisvuspäeva õhtul kell kaheksa Kadrioru lossis ning aastapäeva ball algas samal õhtul kell kümme.²⁷¹ Nõnda võis seltskond jõuda pidusöögilt balli alguseks ohvitseride kasiinosse. 1936. a. iseseisvuspäeval korraldas riigivanem diplomaatilisele korpusele piduliku õhtusöögi Kadrioru lossis ning seejärel toimus sealsamas raut.²⁷² Tol õhtul ei pidanud keegi ballile kiirustama, kuna aastapäeva ball peeti juba 22. veebruaril. Dinee ja sellele järgnev raut korraldati Kadrioru lossis ka XX juubeli iseseisvuspäeval 1938. a. ning 23. veebruaril korraldatud aastapäeva ball ei kattanud samuti nende üritustega. Jälle näeme, et kutsutud külaliste ring oli üpris kitsas. Õhtusöögile oli kutsutud vaid 73 külalist, külaliste arv paisus 140-ni sellele järgneval raudil.²⁷³ 1939. a. korraldas president K. Päts iseseisvuspäeva õhtul kl. 17 Kadrioru lossis vastuvõtu kultuuri- ja seltskonnategelastele, kõrgematele riigiametnikele, sõjaväelastele ja kohtutegelastele ning kl. 20 sealsamas dinee väliskülalistele, diplomaatilisele korpusele ja valitsuse liikmetele.²⁷⁴ Kui uskuda *Uus Eestit*, oli eelneval õhtul korraldatud balli tõttu külalistel aega laialt einestada ja vestelda. Kui aga uskuda *Päevalehte*, siis pidid president K. Päts, sõjavägede ülemjuhataja J. Laidoner, valitsuse liikmed, diplomaatiline korpus, konsulaarkorpus, Leedu sõjaväe ülemjuhataja kindralleitnant Stasys Raštikis, Läti välisminister Vilhelms Munters jt sealt ballile tõttama, kuna neid kõiki on nimetatud balli külalistena.²⁷⁵ 1940. a. iseseisvuspäeval korraldati vastuvõtt 500 külalisele Kadrioru lossis, seltskond oli samasugune nagu eelnevatel aastatel.²⁷⁶ 500 paistab olevat kõige suurem kutsutud külaliste arv riigipea pidulikul õhtusöögil.

²⁷⁰ Kaja, 26.02.1926; Kaja, 26.02.1927; Kaja, 26.02.1928; Päevaleht, 26.02.1929.

²⁷¹ Päevaleht, 24.02.1931; Päevaleht, 24.02.1934.

²⁷² Uus Eesti, 25.02.1936.

²⁷³ Vaba Maa, 25.02.1938.

²⁷⁴ Päevaleht, 25.02.1939.

²⁷⁵ Päevaleht, 25.02.1939; Uus Eesti, 25.02.1939.

²⁷⁶ Uus Eesti, 26.02.1940.

5.4. Piduõhtud väljaspool pealinna

Iseseisvuspäeva puhul korraldatud piduõhtud väljaspool Tallinna pakkusid pidulistele meelelahutust segaeeskavaga, millele sageli järgnes tantsuõhtu. Muusikaliste ettekannete kõrval pakkus vaheldust ilulugemine ning alevites ja külades on piduõhtute tegevusena mainitud ka ringmänge.

Piduõhtute eeskava laialt levinud tõmbenumbriks oli näitemängu esitamine kohalike jõududega. Eestlaste püüdlused vabaduse poole ja võitlused rõhumise vastu olid mängukava valikus populaarseimad teemad. Samas ei olnud tõsised draamad eesti rahva traagilisest minevikust ja vabadusvõitlusest iseseisvuspäeva mängukavades ainuvalitsevad. Draamade kõrval pakuti rahvale ka küllalt palju komöödiat. Valik iseseisvuspäeva puhul esitatud draamadest ja komöödiatest on koondatud tabelisse käesoleva uurimistöös Lisas 13. Kuna ajakirjandusest saab vaid pooliku ja üsna suvalise pildi näidendite valikust, mida mängiti üle riigi läbi aastate, ei saa käesolevas uurimises pakutud ülevaade olla ammendav ega pretendeeri iseseisvuspäeva teatrietenduste analüüsile. Siin on püütud vaid visandada ettekujutust iseseisvuspäeval mängitud näidenditest, millest ei saa järeldada, kas draamad või komöödiad olid ülekaalus. Võib vaid järeldada, et näidend oli üldiselt levinud osa iseseisvuspäeva piduõhtute eeskavast. Iseseisvuspäeva piduõhtu pakkus kohalikele harrastusnäitlejatele võimaluse astuda üles oma kodupubliku ees, ja seda võimalust kasutati agaralt. See viitab isetegemise ja kaasalöömise vaimule, mis oli iseloomulik iseseisvuspäeva pühitsemisele alates kohalikust paraadist või rongkäigust osavõtmisest kas osalejana või pealtvaatajana, jätkates aktuste ja pidusöökide korraldamisega ja lõpetades mitmekesiste piduõhtutega. Rahva aktiivsus oli pigem reegel, mida kinnitavad harvaesinevad teated ajalehtedes loidusest ühes või teises paigas. Kahtlemata oli igas asulas oma aktiivne seltskonna tuumik, mis võttis korralduse enda peale ning tõmbas passiivsemad naabrid kaasa. Repertuaarivalik ulatus seinast seinale, tragöödiatest ning tõsistest isamaalistest draamadest külakomöödiateni. Mängiti ammu tuntud tükke nagu „Kroonu onu” ja „Pisuhänd” ning uudisloomingut nagu „Salmisto” ja „Nimed marmortahvil” dramatiseering. Uudislooming võis jõuda küllalt kiiresti seltsimajade lavalaudadele, nagu näitab „Orduaja lõpu” fenomen.

Käesoleva peatüki kokkuvõtteks saab öelda, et isamaalised tunded ja mineviku mälestused esitati kunstilises vormis piduõhtute eeskavade ettekannetes. Selles mõttes võib neid ettekandeid pidada tegevuslikeks mälu vahenduskanaliteks, mis süvendavad iseseisvuspäevaga seotud minevikumälestusi tunnete tasandil. Teiste iseseisvuspäeva pühitsemise toimingutega võrreldes olid piduõhtud vabamas vormis, kus isamaalise sisu kõrval leidub ka kergemat meelelahutust, nagu näitavad arvukalt etendatud komöödiad.

KOKKUVÕTE

Vaadeldud perioodi 22 iseseisvuspäeva põhjal saab visandada mõningaid üldisi tendentse. Esiteks võib järeldada, et iseseisvuspäeva pühitsemise traditsioonid kujunesid välja iseseisvuse esimese viie aastaga, eriti mis puudutab iseseisvuspäeva pühitsemist pealinnas. Iseseisvuse 6. aastapäevaks oli tekkinud ja levinud hommikune tornide muusika traditsioon. Samuti oli välja kujunenud Tallinna kooliõpilaste ühisaktuste korraldamise traditsioon. Kaitsevägede paraad oli saanud oma kindla korraldusliku eeskava. *Estonia* kontserdisaal oli tõusnud esile pealinna esindusaktuse paigana. Sõjaministri poolt korraldatud ball ohvitseride keskkogu kasiinos oli kujunenud diplomaatilise korpuse, kõrgemate riigitegelaste ja seltskonnategelaste iseseisvuspäeva iga-aastaseks piduõhtuks.

Järgmisena võib täheldada, et iseseisvuspäeva pühitsemine oli tagasihoidlikum 1929.-1932. aastatel. Kahel nendest aastatest (1929 ja 1932) ei peetud paraadi külma ilma tõttu. Piduõhtud ja ballid kas jäid kulude kokkuhoiuks ära või korraldati tagasihoidlikumalt. See periood ühtis majanduslanguse ajaga Eestis, mis ilmselgelt jahutas pidutsemise indu. Kui veebruaris 1929 ei saa veel rääkida majanduslangusest, siis ikaldus ja suur nakkushaiguste laine viis ikkagi meeolelu alla. Kuigi 1933. aastaks polnud majanduskriisist veel jagu saadud, loobuti tagasihoidlikusest, et XV iseseisvuspäeva vääriliselt pühitseda. Iseseisvuspäeva pühitsemise kombestik Vabadussõjas langenute mälestuse osas arenes ühtlustumise suunas 1930. aastatel, kui naiskodukaitse hakkas üle riigi korraldama sarnase ülesehitusega üritusi iseseisvuspäeva eelõhtul.

Keskvoimu mõningane kaugenemine rahvast ning elitarismi kasv on aimatav 1930. aastate teisel poolel. Siis loobuti Vabariigi aastapäeva õnnesoovide vastuvõtust riigivanema juures, mis varem oli endast kujutanud võimalust diplomaatilise korpuse ja kõrgete riigitegelaste kõrval ka seltside esindajatel riigile õnnesoovimise käigus riigivanemaga kohtuda. Riigipea kontakt rahvaga, isegi raadio kaudu, paistab olevat iseseisvuspäeva raames napimaks jäänud, kuna pidulikud vastuvõttud ja pidusöögid, kus ta osales, olid kitsamale kõrgema seltskonna ringile ning tema osalust ringhäälingus ülekantud esindusaktusel pole tol ajal enam mainitud. Ka seltside kõrvalejäämine paraadidest 1930. aastate teisel poolel, välja arvatud suur juubeliaasta paraad 1938. aastal, võib olla märk kaugenemisest. Seda tuleb näha vaid võimaliku

märgina, kuna järeltuste tegemine keskvalitsuse ja rahva võõrandumise kohta eeldab palju põhjalikumat uurimist ja seda kindlasti ka väljaspool iseseisvuspäeva pühitsemise raamistikku.

Iseseisvuspäeva pühitsemist uurides paistab silma rahva rohkearvuline kaasalöömine, mis peegeldab isetegevuse laia levikut ning rahva soovi ise osaleda ja kohapeal sündmustest osa saada. Seda kinnitavad arvukad pidulikud jumalateenistused, paraadid, aktused ja piduõhtud, mida peeti kogu riigis pealinnast väiksemate asulateni. Iseseisvuspäev pakkus aktiivsematele kohalike seast võimaluse üritusi korraldada ning ise esineda kas kõnega, muusikalise või mõne teist tüüpi kunstilise etteastega või harrastusnäitlejana iseseisvuspäevaks lavastatud etendustes. Kojujääjate ja mitteosalejate osakaalu pole võimalik tolle aja ajakirjanduse põhjal hinnata. Mulje jääb üldrahvalikust, üksmeelsest pidupäeva pidamisest. Samas näitavad ajakirjanduses harva esinevad teated, näiteks nagu iseseisvuspäeva ürituste ärajäämine Koerus 1927. a., kuivõrd oluline oli kohaliku aktiivse ühiskondlike korraldajate ja eestvedajate tuumiku olemasolu. Midagi ei toimunud spontaanselt. Kui korraldajad midagi ei korraldanud, siis iseeneslikult midagi ka ei toimunud.

Käesolevas uurimuses on iseseisvuspäeva pühitsemist Eestis käsitletud eestlaste ühiskondliku mälu tegevusliku vahenduskanalina, mis põlistas mälestust eestlaste iseseisva riigi loomisest. Eestlaste ajaloo valguse-pimeduse-koiduaja skeem, mis oli vähemalt ärkamisajast alates kujunenud üldiselt omaksvõetud ning iseseisva riigi poolt ametlikult tunnustatud tõlgenduseks, pakkus raamistiku omariikluse saavutamise mäletamiseks. Tegevusliku mälu vahenduskanalina sisaldasid iseseisvuspäeva pühitsemise rituaalid suulist, kirjanduslikku, visuaalset ja ruumilist mälu vahenduskanalit. Aktusekõnede kaudu anti edasi suulist pärimust omariikluse loomisest ja iseseisvuse kättevõitmisest, esialgu sündmustes vahetult osalenutel. Ajalehtedes ilmusid ulatuslikud kirjeldused iseseisvuspäeva pühitsemisest. Ka vabadusvõitlust käsitlevad näitemängud olid osa kirjanduslikust vahenduskanalist, nende esitamine laval aga juba tegevuslik vahenduskanal. Iseseisvuspäevaks hoonete kaunistamine, ärde vaateakende kujundamine ja lippude heiskamine löid visuaalse mälu vahenduskanali. Ruumilise mälu vahenduskanali moodustasid Vabadussõjas langenute hauad ja Vabadussõja mälestussambad. Nendele paikadele omistati

Vabadussõja mälestusega seotud pühalikkus ning nende juurde mindi mälestusrituaale sooritama.

Oluline on meeles pidada, et enne omariikluse saavutamist välja kujunenud valguse-pimeduse-koiduaja skeem eestlaste ajaloost kujundas eestlaste mälu vahenduskanali ehk seda, kuidas iseseisvuspäeva pühitseti. Sellest skeemist lähtusid erinevate mälu vahenduskanalite kujundid. Kuidas iseseisvuspäeva pühitseti ja millised mälu vahenduskanalid olid kasutusel, see omakorda kujundas, mida mäletati ja kuidas mäletati. See kinnitas ja suunas vastavaid sündmusi läbielanud inimeste mälu ja mälestusi ning samal ajal kujundas noorte ühiskondlikku mälu, kuigi neil puudusid oma otsesed mälestused omariikluse loomisest. Nõnda mõjutasid vastastikku teineteist eestlaste mineviku mäletamise skeem ning eestlaste kollektiivselt jagatud mälu vahenduskanalid. Vastastikune mõju viib vastastikuste täiendusteni, mis võib aja möödudes viia teisenemiseni.

Käesolev uurimus lähtub üldtunnustatud arusaamast eestlaste väljakujunenud ühiskondlikust mälust. Iseseisvuspäeva pühitsemine, nii nagu seda tehti esimesel omariikluse perioodil, lähtus ettekujutusest ühtsest, kõiki eestlasi kokkuliitvast ühisest mälust, et kõik eestlased jagavad ühtseid väärtushinnanguid ja pürgimusi. Iseseisvuspäeva pühitsemine juba iseenesest eeldab taolise ühise mälu omaksvõtmist. Ilma selleta on raske ette kujutada mismoodi ja mis mõttega võiks või peaks eestlaste iseseisvust pühitsema. Samas tuleb meeles pidada, et kõik eestlased, nii tänapäeval kui ka tollal, ei pruugi jagada sellist ühtset suhtumist mineviku mälestustesse. Eestlased jagunesid (ning jagunevad ka tänapäeval) erinevateks sotsiaalseteks, majanduslikeks ja usulisteks rühmadeks ja igal rühmal võisid olla oma arusaamad sellest, mida on oluline mäletada ning kuidas seda mäletada, mis ei pruukinud ühtida üldtunnustatud ehk ametliku ühise mäluga. Neid erinevaid gruppe võiks nimetada mälorühmadeks. Erinevad tõlgendused ja rõhuasetused mineviku mäletamises võivad viia erinevatele seisukohtadele oleviku ja tuleviku suhtes. Meenutagem baltisaksa kirikuõpetajate vastuseisu iseseisvuspäeva pühitsemisele, mille aluseks ei olnud usulised põhimõtted vaid lähtusid rahvuslikult pinnalt. Küsimus „kas sellist Eestit tahtsimegi?” ei kerkinud alles taasiseseisvunud Eestis. Erinevad mälorühmad vastasid siis ja vastavad praegugi sellele küsimusele erinevalt. Vaagides ühiskondliku mäluga

seotud nähtusi, nagu seda on iseseisvuspäeva pühitsemine, tuleb erinevusi silmas pidada ning olla üldistuste tegemises ettevaatlik.

Käesoleval uurimusel on esmase käsitlusena ülevaatlik iseloom. Iseseisvuspäeva pühitsemist saaks edasi uurida mitme nurga alt. Piirdun siinkohal vaid kahe võimalusega. Üks võimalus oleks eestlaste mälestustekirjanduse läbi töötamine, otsides sealt kirjeldusi iseseisvuspäeva pühitsemise kommetest kodus ja pereringis. Mida tegid inimesed, kes jäid koju? Kas ja kuidas nad seda riiklikku tähtpäeva pühitsesid? Selline uurimus aitaks tuvastada lihtrahva suhtumisi ja hoiakuid iseseisvuspäeva suhtes. Raske on hinnata sellise uurimissuuna perspektiivi, kuna ei ole ette teada, kas inimesed on oma mälestustes tähelepanu iseseisvuspäevale pööranud ja kui nad on seda teinud, siis millises ulatuses võiks sellist materjali leida. Teine võimalik uurimissuund, mille kohta materjali leidmine võib arvatavasti lihtsam olla, oleks iseseisvuspäevale pühendatud kultuuritoodangu uurimine. Millised kujutava kunsti teosed, kirjandusteosed (kaasaarvatud näitemängud ja nende esietendused), muusikateosed ja nende esmaesitused on pühendatud Eesti iseseisvuspäevale? Kes olid selliste teoste loojad? Kas need loodi enda algatusel või riikliku tellimusena? Selline uurimus aitaks avada vaimuinimeste suhtumisi ja hoiakuid iseseisvuspäeva suhtes ning ka riigi suhtumist iseseisvuspäeva puhuks tehtud tellimuste ja loominguks jagatud toetuste näitel.

Lõpetuseks lühike kokkuvõte iseseisvuspäeva pühitsemise kandumisest tänapäeva Eestisse. Pidulik jumalateenistus, kaitseväge paraad ja pidulik kontsert-aktus on esimesest omariikluse perioodist tuttavad üritused, mida jätkuvalt peetakse tänapäeva Eesti Vabariigis. Ka on endiselt kombeks lippude panek majadele. Lisandunud on pidulik lipuheiskamine iseseisvuspäeva päikesetõusul pealinnas ning presidendi suur vastuvõtt iseseisvuspäeva õhtul pärast kontsert-aktust. Rida kombeid ja üritusi aga on ära langenud. Mõni üksik erand välja arvatud, nagu näiteks Tartu raekoda ja ülikooli peahoone, ei ole enam üldlevinud kombeks kaunistada avalikke hooneid Vabariigi aastapäeva puhul ning ka ärid valdavalt ei kujunda seks puhuks oma vaateaknaid ümber. Tornide muusika ja üldse vabaõhukontserdid ei ole enam osa iseseisvuspäeva pidustustest. Ära jäänud on ka rongkäigud. President ei võta tänapäeval tema residentsis päevasel ajal õnnesoovijaid vastu, aga see riigivanema komme katkes juba 1930. aastate keskel. Kõige suurem erinevus on rahva

muundumine aktiivsest osalejast passiivseks pealtvaatajaks. Tänapäeval toob televisioon kõik iseseisvuspäeva pühitsemise põhisündmused koju kätte ning rahvas jälgib ühte ja ainsat kaitseväge paraadi, ühte pidulikku kontsert-aktust ja sellele järgnevat presidendi vastuvõttu. Esimesel omariikluse perioodil aga korraldati paraade, aktusi ja piduõhtuid kõikjal üle Eesti. Linnades oli aktusi ja piduõhtuid mitu. Kohalikud tegelased korraldasid üritusi ja inimesed käisid koha peal nendest osa saamas. Osaliselt seletab toimunud muutust kahtlemata televisiooni võidukäik ja kaasaja inimese mugavus. Eelarvelised kaalutlused võivad ka olla üheks põhjuseks, miks kohalikke paraade ja aktusi enam ei korraldata. Ehk oleks komme korraldada kohalikke paraade, aktusi ja piduõhtuid siiski säilinud juurdunud traditsioonina kõige selle kiuste, kui omariikluse kaotus poleks seda traditsiooni vägisi pooleks sajandiks katkestanud. On küll huvitav mõelda, mis oleks tänapäeval teisiti, kui ajalugu oleks teistmoodi arenenud, ent see jääb spekulatsiooniks. Ühest küljest võib eeldada, et tugeva kodanikuühiskonna traditsioonid peavad vastu ajastu muutustele. Teisest küljest aga on käesolevast uurimusest näha, kuidas mõned kombes, nagu näiteks ilutulede sisselülitamine Tartus keskööl iseseisvuspäeva alguse tervituseks või tuletõrjajate tõrvikutega rongkäik Kuressaares tekkisid ja häabusid iseenesest ilma võõrvõimude vahelesekumiseta. Nõnda ei paku ajalugu sellisele spekulatsioonile ühest vastust. Omariikluse katkestuse järel on selle taastamise käigus tagatud järjepidevust algse Eesti Vabariigiga. Põhijoontes kehtib järjepidevus ka skeemis, millele Eesti iseseisvuspäeva pühitsemine on rajatud ning kanalites, mis vahendavad sellest skeemist lähtuvat kollektiivset mälu. Kui see valguse-pimeduse-koiduaja skeem peaks nüüd teisenema, siis on oodata teisenemist ka selles, kuidas seda teisenenud raamjutustust vahendatakse, mida ja kuidas me ühiselt mäletame, ning kuidas me ühiseid mälestusi kanname edasi iseseisvuspäeva pühitsemise kombestikus.

SUMMARY

Independence Day Celebration in the Republic of Estonia 1919 – 1940

The aim of this thesis is to identify how Estonian Independence Day (Estonia's independence was declared on 24 February 1918) was celebrated during Estonia's first period of statehood in 1918 – 1940 and to interpret that commemoration in the context of the collective memory of Estonians. According to this interpretation, the interrelation between collective memory and the celebration of Independence Day is established together with the corresponding effect on the image Estonians share of their identity. Five media for the transmission of collective memories are considered: oral, written, visual images, actions and space. The main questions that this thesis attempts to answer are:

- 1) How did the celebration of Independence Day transmit public, collective memories and did this change over time?
- 2) How were these memories used and did the way they were used change over time?
- 3) How did each celebratory event develop over time and what established form did they take in the latter half of the 1930's?

One chapter is devoted to each of the following customs and events: decoration and illumination of buildings; festive church services of thanksgiving and music played in towers; independence day parades; festive assemblies; evening festivities and balls.

The celebration of Estonian Independence Day has not been previously researched as a separate topic of study. There is nevertheless a considerable amount of literature on insignia associated with Estonian statehood. This thesis is part of the history of the Republic of Estonia's traditions of statehood. Since the Independence Day parade and honouring War of Independence veterans were central to Independence Day celebrations, this thesis also contributes to Estonia's military history. With its emphasis on collective memories and their collective re-presentation, this thesis contributes to Estonia's histories of mentalities and in terms of cultural

history, it can be categorised alongside monographs about eating and drinking in medieval Tallinn and about celebrations in medieval Livonia.

In honour of Independence Day, many public buildings were decorated using green wreaths and garlands according to long-standing traditional Estonian custom. Beginning in 1924, electrical lighting was introduced as a decorative element analogously to the way buildings are illuminated at Christmas. The use of electrical lighting expanded over the years. In the mid to late 1920's, the streets in Tallinn's city centre were typically crowded in the evening on Independence Day with people who had come out simply to admire the decorative electric lighting. This fascination with electric decorative lighting can be attributed to the fact that it was not until 1920 that the installation of electric street lighting began to replace gas lighting in Tallinn's city centre. Shopkeepers also decorated their display windows in the spirit of Independence Day, incorporating ever more decorative electric lighting in their compositions over the years. Raising the national flag was also an important element in creating the desired festive visual image and ideally, every building owner was expected to raise the flag in front of the building. In addition to the visual aspect, raising the flag was also a show of patriotism.

Estonia gained statehood as both a democratic and a Christian country and thus followed the long-standing Christian tradition of giving thanks to God, in Estonia's case for helping to achieve independence. Festive church services of thanksgiving were held throughout the country on the morning of Independence Day. The other primary Independence Day morning tradition was sacred music played by brass ensembles in the towers of churches, town halls and firehouses. This custom lasted from 1925 to 1938. Cold weather often made playing instruments in the open air difficult. From the beginning of the radio age in Estonia in 1927 to about 1936, it became customary to usher in Independence Day by playing the national anthem on air at midnight, preceded by a speech by a prominent political figure and followed by a concert of Estonian music.

In 1919, the newly formed Republic of Estonia undoubtedly borrowed from the military parade traditions of other countries in starting up its own tradition of celebrating Independence Day with military parades. In terms of transmitting collective memory through spatial means, the Independence Day parade was held in

the present day Liberty Square in Tallinn, which was then dominated by an enormous statue of Peter I. Patriotic Estonians wanted the statue removed to eradicate the memory of Russian domination. Nevertheless, the statue remained in place until a couple of months after the Independence Day parade of 1922, over four years after the declaration of independence. The parade itself is a means for transmitting collective memory through action.

Independence day military parades were held throughout the country in all centres where military units were stationed. A voluntary paramilitary force known as the Defence League participated in all Independence Day parades from 1925 onward. Local Defence League units were the chief parade organisers in centres where regular army units were not stationed. Such parades were never a strictly military affair. Local volunteer firemen were staple participants and organised parades in centres that lacked both regular army and Defence League units. Various local citizens' organisations, youth organisations, schools, scouts organisations, etc. also typically participated in these parades. The participation of non-military organisations in these parades symbolised the solidarity of the Estonian people in defence of their independence. Live radio broadcasts of the chief parade in Tallinn began in 1928. Different organisations intermittently organised torchlight processions in Estonian cities and towns, mostly on the eve of Independence Day. Torchlight processions in the 1930's were mostly for commemorating the fallen.

Festive assemblies were held throughout the country on Independence Day. Several separate festive assemblies were typically held in the larger cities and towns. One such assembly was typically held in the capital for Estonia's political leadership, the diplomatic corps and visiting dignitaries. A total of nine such assemblies were held in the Estonia concert hall in the period 1919-1940. Joint assemblies were held for schoolchildren at the Estonia theatre and concert hall, the Drama Theatre, and other locations in Tallinn in 1920-1926. This tradition ended in 1927 due to a flu epidemic and was not revived until 1934, but then only at the Estonia theatre and concert halls and only until 1937. Ethnic minorities also held their own festive assemblies on this occasion. Festive assemblies typically consisted of speeches with musical interludes, all of a patriotic nature. Speeches often stressed that all generations of Estonians from the 13th century onward have worked towards the

common goal of Estonian independence, exhibiting a present-centred approach to history. Independence Day festive assemblies were a ritual for transmitting collective memory that included an element of oral tradition, since all adults who spoke at these assemblies in the 1920's and into the 1930's had lived through the establishment of Estonian independence and by definition, any personal memories of those times they incorporated into their speeches are part of oral tradition.

On Independence Day from 1922 to 1935, Estonia's prime minister received visitors at the prime minister's official residence to accept congratulations on the occasion from the country's political leadership, the diplomatic corps, citizens' organisations etc. Over the years, the prime minister, the minister of foreign affairs, and the speaker of Estonia's parliament held various receptions of diplomatic importance on Independence Day. From 1926 to 1940, the prime minister (the president in 1939 and 1940) held a banquet for foreign dignitaries. Most of the guests from this dinner reception went from there to attend the annual Independence Day ball held from 1924 until 1939 by the minister of war at the officers' club in Tallinn. In the evening on Independence Day, social evenings with entertainment were held throughout the country. The main event of the evening's programme was often a play put on by local amateur actors.

Independence Day parades were cancelled in 1940 in areas where the USSR-Estonia mutual assistance pact permitted Red Army bases. As compensation, particularly compelling festive assemblies were organised in the affected areas. The parade was held in Tallinn in severely truncated form and without any cavalry or military hardware. Parades in the remainder of the country were unaffected. The traditional Independence Day ball at the officers' club in Tallinn was also cancelled.

It can be concluded that the traditions associated with celebrating Independence Day developed over the course of the first five years of Estonia's independence. The 10th anniversary of Estonian independence in 1928 was followed by economic depression in 1929-1933, mirrored by correspondingly modest celebrations, though 15th anniversary celebrations in 1933 were already grander. Parades, festive assemblies and social gatherings held throughout the country indicate a widespread sense of participation and involvement at the grass-roots level.

The achievement of Estonian statehood was remembered according to the schema of Estonian history consisting of three phases: the bright phase of ancient freedom and independence, the phase of darkness brought on by the conquest of Estonia by the Teutonic Knights and the subsequent 700 year period of darkness characterised by serfdom, and finally the new dawn sparked by the National Awakening movement of the 1860's culminating in the achievement of independent statehood in 1918. This thesis has considered the celebration of Estonian Independence Day as a means of transmitting collective memory of the gaining of independence through ritual action that includes oral, written, visual and spatial means of memory transmission. Speeches at festive assemblies passed on oral traditions in the form of the memories of people who had participated in and witnessed the events spoken of. Extensive newspaper coverage of Independence Day celebrations and plays written about the struggle of Estonians for independence are examples of the written form of collective memory transmission. The decoration of buildings and display windows of shops, and the raising of the national flag created a visual means of transmitting these memories. The graves of the fallen and monuments commemorating Estonia's War of Independence formed a spatial means of transmitting collective memory. Homogeneity and unanimity, however, cannot be assumed in terms of Estonian attitudes towards Independence Day. While it was not very significant, political dissent did exist in Estonia at that time. Different social groups and economic strata, and various religious groups did not necessarily view the memories evoked by Estonia's official version of history in the same manner. Thus sweeping generalisations based on a homogenous, unanimous Estonian collective memory should be avoided.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiiviallikad

Riigiarhiiv (ERA)

- fond 48 – Portfellita ministri kantselei
- fond 957 – Välisministeerium
- fond 1093 – Informatsiooni Keskus
- fond 2124 – Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjon

Kirjandus

- Arjakas, Küлло. Eesti lipp. Tallinn: Menu, 2013.
- Burke, Peter. Varieties of Cultural History. Ithaca: Cornell University Press, 1997.
- Eesti lipp 120. Toim. Meelis Burget ja Toomas Hiio. Tallinn: EÜS Kirjastus, 2007.
- Eesti muusika biograafiline leksikon. 1. köide. Koost: prof. Peep Lassmann [jt.](#)
Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2007.
- Englund, Peter. Pimedusest ja valgusest. – *Mineviku maastikud: ajaloolised esseed.*
Tallinn: Olion, 2005. Lk. 179-183.
- Hughes, Lindsey. Peeter Suur: elulugu. Tallinn: Varrak, 2005.
- Jürjo, Merike. Tallinn tuledes: linnavalgustuse ajalugu. Tallinn: KH Energia-Konsult, 2011.
- Nerman, Robert. Kalamaja ajalugu. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 1996.
- Drill – *New Encyclopaedia Britannica, vol. 4.* London: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1994. Lk. 227.
- Noormets, Tiit; Õun, Mati. Eesti soomusmasinad: soomusautod ja tankid 1918-1940.
Tallinn: Tammiskilp, 1999.
- Reinmann, Karl. Esimesed sammud: Eesti Ringhäälingu arenemiskäik. – *Rääkiv plekk-kruus ja teisi raadiojutte.* Koost. Kerttu Soans. Tallinn: Maaleht, 2006.
(leheküljed nummerdamata)
- Saan, Peeter. Eesti riigimuusika ja sõjaväeorkestrid. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, 2008.
- Sebag Montefiore, Simon. Potjomkin: vürstide vürst. Tallinn: Varrak, 2002.
- Sõja ja rahu vahel. I köide: Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani. Peatoim. Enn Tarvel. Tallinn: S-Keskus, 2004.

- Tallinn: Linna asustus- ja ehitusajaloolisi materjale seitsmes köites. V köide. Koost. E. Alamaa ja A. Kivi. Tallinn: Eesti NSV Riiklik Ehituskomitee, 1966.
- Tamm, Marek. Monumentaalne ajalugu: esseid eesti ajalookultuurist. – *Loomingu Raamatukogu* 2012, nr. 28-30.
- Weiser, Francis X. Handbook of Christian Feasts and Customs. New York: Harcourt, Brace and Co., 1958.

Perioodika

- Järvamaa 1925–1927.
- Järva Teataja 1926, 1927, 1940.
- Kaja 1920–1935.
- Lõuna-Eesti 1922–1924, 1929, 1940.
- Lääne Elu 1940.
- Maa Hääl 1940.
- Meie Maa 1920, 1923, 1924, 1927–1929, 1935.
- Oma Maa 1924, 1925.
- Postimees 1920–1940.
- Põhja Kodu 1922–1925, 1929.
- Päevaleht 1919–1940.
- Pärnumaa Teataja 1936.
- Pärnu Postimees 1920, 1925.
- Rahvaleht 1924, 1925, 1927.
- Saaremaa 1923.
- Sakala 1920, 1925, 1926.
- Sotsiaaldemokraat 1919, 1921.
- Tallinna Teataja 1919–1922.
- Teataja 1924, 1925, 1927, 1938.
- Uudisleht 1933.
- Uus Eesti 1936–1940.
- Vaba Maa 1920–1938.
- Vaba Saaremaa 1919.
- Virulane 1925, 1926.
- Võru Teataja 1923, 1924.

Käsitkirjalised materjalid

Rohi, Grete. Ilmar Tõnisson (1911-1939) ning tema rahvuskultuurilised ja poliitilised vaated: Magistritöö. Tartu, 2013.

Elektroonilised allikad

ERR uudised: Läti tähistab täna iseseisvuspäeva. –

<http://uudised.err.ee/index.php?06239291> (28.08.2012)

Tttfoto's experiences in Lithuania: Lithuanian Independence Day. –

<http://ttfotolithuania.blogspot.com/2012/02/lithuanian-independence-day.html>

(28.08.2012)

Delfi uudised: Soomes tähistatakse vabariigi 94. aastapäeva. –

<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/soomes-tahistatakse-vabariigi-94-aastapaeva.d?id=62807404> (28.08.2012)

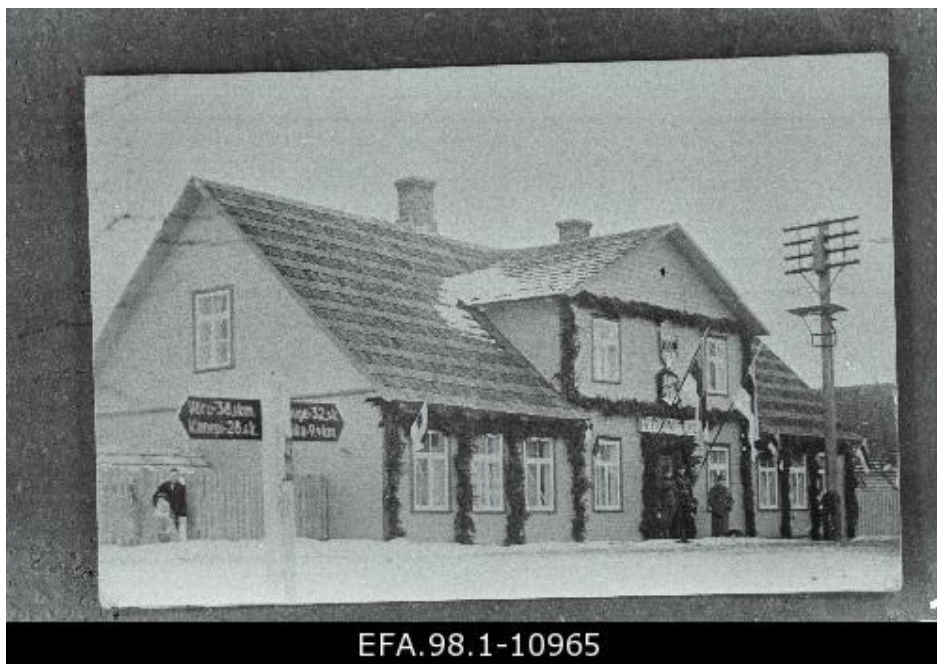
International Business Times: The Parties, Pomp and Circumstance of Bastille Day. –

<http://www.ibtimes.com/articles/180087/20110714/france-bastille-day-2011-celebrations-traditions-parade-gay-ball-picnic.htm> (28.08.2012)

LISAD

- LISA 1. Kaunistatud hoone Antslas iseseisvuspäeval 1925. a.
- LISA 2. Pikk Hermann iseseisvuspäeva õhtul 1938. a.
- LISA 3. Tartu Ülikooli peahoone iseseisvuspäeva õhtul 1938. a.
- LISA 4. Iseseisvuspäeva paraad Võrus 1920. aastatel.
- LISA 5. Iseseisvuspäeva rongkäik Antsla laadaplatsil 1925. a.
- LISA 6. Iseseisvuspäeva paraad Peetri platsil 1919. a.
- LISA 7. Peaminister Jaan Tõnisson peab kõnet paraadil 1920. a.
- LISA 8. Riigivanem K. Päts ja sõjavägede ülemjuhataja J. Laidoner tribüünil paraadi vastu võtmas iseseisvuspäeval 1935. a.
- LISA 9. Renault tankid iseseisvuspäeva paraadil Tallinnas 1920. a.
- LISA 10. I Maailmasõja aegsed Mark V tankid paraadil Tallinnas 1928. a.
- LISA 11. Riigivanem Jaan Tõnisson peab kõnet paraadil Tallinnas 1928. a.
- LISA 12. Riigivanema lõuna söögikaart
- LISA 13. Valik iseseisvuspäeval esitatud näitemängudest

LISA 1. Kaunistatud hoone Antslas iseseisvuspäeval 1925. a.

LISA 2. Pikk Hermann iseseisvuspäeva õhtul 1938. a.

LISA 3. Tartu Ülikooli peahoone iseseisvuspäeva õhtul 1938. a.

LISA 4. Iseseisvuspäeva paraad Võrus 1920. aastatel.

LISA 7. Peaminister Jaan Tõnisson peab kõnet paraadil 1920. a. Kõnepulti ei ole ja kutsutud külalised on kogunenud Peetri kaju ümber.

LISA 8. Riigivanem K. Päts ja sõjavägede ülemjuhataja J. Laidoner tribüünil paraadi vastu võtmas iseseisvuspäeval 1935. a.

LISA 9. Renault tankid iseseisvuspäeva paraadil Tallinnas 1920. a.

**LISA 10. I Maailmasõja aegsed Mark V tankid paraadil Tallinnas 1928. a.
Renault kergetankid paistavad rivi lõpus Mark V tankide tagant.**

LISA 11. Riigivanem Jaan Tõnisson peab kõnet paraadil Tallinnas 1928. a. Siit on hästi näha millised kõnepult ja platsi valjuhääldajad olid. Paraadiplatsi kaunistamine tollal 10. iseseisvuspäeval piirdus riigilippudega elusrohelisega ehitud lipuvarrastel ümber aluse, mille peal Peeter I kuju oli varem seisnud.

ERA.4399.1.5.94

LISA 12.

Riigivanema lõuna söögikaart²⁷⁷*24. veebruaril 1928 kl. 8.30 õhtul**Välisministeeriumi ruumides**Rammuleem pirukatega**Kohakala Itaalia salatiga**Aiavili**Plombiere ananassiga**Puuvili**Kohv*

---

²⁷⁷ ERA.957.7.118, l. 27.

LISA 13. VALIK ISESEISVUSPÄEVAL ESITATUD NÄITEMÄNGUDEST²⁷⁸

Näidend	Autor	Millal kirjutatud	Kus ja millal esitatud
DRAAMAD			
Vastu vett ²⁷⁹	Christian Rutoff (Kristjan Rajasaare)	1916	Paide, 1922
Enne kukke ja koitu ²⁸⁰	August Kitzberg	1919	Narva, 1922 Valga, 1924 Peetri, 1927 Tapa, 1927
Tasuja ²⁸¹	Aleksander Trilljärv	1915	Haapsalu, 1923 Viljandi, 1924 Aaspere, 1925 Paide, 1925
Koidikul ²⁸²	August Tammann	1920	Valga, 1923 Narva, 1924 ja 1927 Rakvere, 1925
Kui torm vaikib ²⁸³	Heino Anto	1914	Võru, 1923
Ordumeister ²⁸⁴	Jakob Liiv	1919	Rakke, 1925 Paide, 1926 Rakvere, 1926
Salmisto ²⁸⁵	Mihkel Aitsam	1925	Peetri, 1926 Narva, 1926 Viljandi, 1926 Põltsamaa, 1926 Varangu, 1927 Elva, 1939
Esimene mõrsja öö mõisa paruni juures ²⁸⁶	A. J. Saar	1926	Jõgisoo, 1927
Kauka jumal ²⁸⁷	August Kitzberg	1912	Paide, 1928
Lipud tormis ²⁸⁸	Hugo Raudsepp	1937	Otepää, 1939

²⁷⁸ See loetelu Vabariigi aastapäeva puhul esitatud näidenditest ei pretendeeri täielikkusele. Tabel on koostatud ajalehtedes ilmunud teadete põhjal, millel on juhuslik iseloom ning mille põhjal süstemaatilise, ammendava andmebaasi loomine pole mõeldav. Loetelu on mõeldud vaid asjaolu illustreerimiseks, et esitatavate näitemängude valik ulatus tõsistest isamaalistest draamadest külakomöödiateni.

²⁷⁹ Tallinna Teataja, 27.02.1922; Vaba Maa, 27.02.1922.

²⁸⁰ Vaba Maa, 27.02.1922; Kaja, 26.02.1924; Teataja, 26.02.1924; Lõuna-Eesti 27.02.1924; Järvamaa, 01.03.1927.

²⁸¹ Kaja, 26.02.1923; Oma Maa, 26.02.1924; Järvamaa, 27.02.1925; Virulane, 28.02.1925.

²⁸² Lõuna-Eesti, 28.02.1923; Põhja Kodu, 26.02.1924; Virulane, 28.02.1925; Kaja, 26.02.1927.

²⁸³ Võru Teataja, 27.02.1923.

²⁸⁴ Järvamaa, 27.02.1925; Järva Teataja, 26.02.1926; Kaja 26.02.1926; Virulane, 27.02.1926.

²⁸⁵ Järvamaa, 26.02.1926; Kaja, 26.02.1926; Sakala, 25.02.1926; Järvamaa, 1.03.1927; Postimees, 25.02.1939.

²⁸⁶ Kaja, 27.02.1927.

²⁸⁷ Kaja, 26.02.1928.

Nimed marmortahvil ²⁸⁹	Albert Kivikas ja August Annist	1939	Tallinn, 1939 Viljandi, 1940 Paide, 1940
Neli kuningat ²⁹⁰	Artur Adson	1931	Türi, 1940
Bernhard Riives ²⁹¹	Aino Kallas	1936	Kullamaa, 1940
KOMÖÖDIAD			
Püve talus ²⁹²	August Kitzberg	1910	Valga, 1922
Kalevi kojutulek ²⁹³	Oskar Luts	1919	Narva, 1922
Uus minister ²⁹⁴	Karl Ernst Peterson (Ernst Särgava)	1922	Kuressaare, 1923
Arthur ja Anna ehk Vana ja uue aja inimesed ²⁹⁵	Carl Robert Jakobson	1872	Narva, 1923
Onu Zipul ²⁹⁶	August Kitzberg	1922	Jõhvi, 1923
Nelja silma all ²⁹⁷	Ludvig Fulda	1904	Jõhvi, 1923
Hullu Antsu abiga ²⁹⁸	Jüri Orgusaar	1887	Kõljala, 1923
Kroonu onu ²⁹⁹	Juhan Kunder	1885	Viljandi, 1925
Pisuhänd ³⁰⁰	Eduard Vilde	1913	Paide, 1927
Neetud talu ³⁰¹	August Kitzberg	1923	Võru, 1927
Vooruslik elumees ³⁰²	Franz Arnold ja Ernst Bach	1923	Kuressaare, 1927
Mikumärdi ³⁰³	Hugo Raudsepp	1929	Jõhvi, 1932 Tartu, 1936
Vidriku parun ³⁰⁴	August Tammann	1929	Petseri, 1938
Orduaja lõpp ³⁰⁵	Aleksander Antson	1939-1940	Mitmed asulad Järva-, Valga- ja Tartumaal, 1940

²⁸⁸ Postimees, 25.02.1939.

²⁸⁹ Ibid.; Järva Teataja, 26.02.1940.

²⁹⁰ Järva Teataja, 26.02.1940.

²⁹¹ Lääne Elu, 26.02.1940.

²⁹² Lõuna-Eesti, 25.02.1922; Kaja, 28.02.1922.

²⁹³ Põhja Kodu, 25.02.1922.

²⁹⁴ Meie Maa, 28.02.1923.

²⁹⁵ Põhja Kodu, 27.02.1923.

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Saaremaa, 28.02.1923.

²⁹⁹ Oma Maa, 26.02.1925.

³⁰⁰ Järva Teataja, 01.03.1927; Järvamaa, 01.03.1927.

³⁰¹ Kaja, 26.02.1927.

³⁰² Meie Maa, 26.02.1927.

³⁰³ Kaja, 26.02.1932; Päevaleht, 25.02.1936.

³⁰⁴ Päevaleht, 26.02.1938.

³⁰⁵ Järva Teataja, 26.02.1940; Lõuna-Eesti, 26.02.1940; Maa Hääl, 26.02.1940.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Peeter Tammisto** (isikukood: 36307240371)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

bakalaureusetöö „Iseseisvuspäeva pühitsemine Eesti Vabariigis 1919–1940“,

mille juhendaja on dots. Ago Pajur,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 16. mail 2013

(allkiri)